

”Det gamle og det nye Sandnes”

En studie av historiebruk ved byjubileene i Sandnes i 1910 og 1935

Masteroppgave av Lene Bøe

Universitetet
i Stavanger

Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: <i>Historiedidaktikk- masterstudium</i>	<i>Vår</i> ...semesteret, 2009.. Åpen/ konfidensiell
Forfatter: <i>Lene Bøe</i>	<i>Lene Bøe</i> (signatur forfatter)
Faglig ansvarlig Veileder: <i>Jan Bjarne Bøe</i>	
Tittel på hovedoppgaven: <i>"Det gamle og det nye Sandnes" En studie av historiebruk ved byjubileene i Sandnes i 1910 og 1935</i>	
Engelsk tittel: <i>"The past and present Sandnes" The town Sandnes anniversaries in 1910 and 1935. An analysis of use of History</i>	
Emneord: <i>Historiedidaktikk Historiebruk Jubileum Sandnes</i>	Sidetall: <i>103</i> + vedlegg/annet: <i>2 x forside 1 x forord</i> Stavanger, <i>02.06.2009</i> dato/år

Forord

Masterstudiet i historiedidaktikk ble opprettet ved Universitetet i Stavanger høsten 2007. Denne oppgaven er en av de første som har blitt gjennomført i dette studiet. Arbeidet har vært berikende på mange måter. Kildestudiene har vært interessante og gjort meg kjent med mange sider ved Sandnes sin fortid. I tillegg har det vært spennende å fordype seg i historiedidaktikkens teorier og arbeider, og videre kunne bruke disse i egne analyser.

Det er mange som har bidratt til at oppgaven har blitt som dette. Jeg vil takke Jan Bjarne Bøe for nyttig veiledning gjennom hele året. Raske tilbakemeldinger på manus har jeg satt stor pris på. At han har vist stor tiltro til meg gjennom hele prosessen har ført arbeidet fremover. I tillegg har han påvirket meg med sin rolige væremåte. Jeg er også svært takknemlig for den tiden Edgar Hovland har brukt på å lese og kommentere utdrag av teksten underveis, det har vært til stor nytte. I de møtene vi har hatt, har han også smittet meg med sitt engasjement. Både Jan Bjarne og Edgar må også ta en del av æren for temavalget i oppgaven.

Olav Tysdal fortjener også en takk for å ha hjulpet meg med å finne frem i noe av litteraturen. Det samme gjelder studievenninen Beate Aasen Bøe. Hun har også vært en stor støtte gjennom hele året. Familien min må takkes fordi de alltid hjelper med de praktiske tingene i livet. Det har gitt meg mer tid til å arbeide med oppgaven. En stor takk går også til samboer Kjell Ruud Mjølensnes som har hjulpet meg med teksten. Han har også vist stor tålmodighet ved eksamensperioder gjennom alle mine studieår. Helt til sist takk til Miriam, som har fått meg til å beholde roen, samtidig som hun har presset meg til å fullføre oppgaven til riktig tid.

Lene Bøe, Stavanger, 31.05.2009

”Det gamle og det nye Sandnes”

En studie av historiebruk ved byjubileene i Sandnes i 1910 og 1935

Masteroppgave i historiedidaktikk

Av: Lene Bøe

Universitetet i Stavanger v-2009

INNHOLD:

Kapittel 1: Innledning	3
1.1 Innledning.....	3
1.2 Perspektiv, avgrensning og problemstilling.....	4
1.3 Kilder.....	6
1.4 Analysens struktur.....	7
Kapittel 2: Teori, begrepsavklaringer og analysekategorier	9
2.1 Innledning.....	9
2.2 Jubileer som historiebruk	10
2.2.1 Ulike tiders jubileumstradisjoner	11
2.2.2 Jubileer som historiekultur	13
2.3 Jubileer som identitetsdanning	14
2.3.1 Kollektiv identitet som minnefellesskap	15
2.3.2 Minnefellesskap og fortellingen.....	16
2.4 Analyse kategorier.....	18
2.5 Oppsummering	22
Kapittel 3: 50-årsjubileum i Sandnes i 1910	23
3.1 Innledning.....	23
3.2 Tiden før jubileumsdagen.....	23
3.2.1 Formannskapet planla	24
3.2.2 Avisene skrev om Sandnes i dagene før feiringen	26
3.2.3 Kort planleggingsfase.....	30
3.3 Feiringen 14. april 1910	31
3.3.1 Festmiddagen	32
3.3.2 Sangene som ble skrevet til jubileet.....	33
3.3.3 Historiebruk i sanger og taler	37

3.4 Tiden etter jubileumsdagen	38
3.4.1 "Lokalpatriotismen kan skyde mange smukke blomster"	39
3.4.2 Utgivelse av historieverk	40
3.4.2 Grudes historiefremstilling skilte seg fra de andre fremstillingene	45
3.5 Historiebruk i 1910.....	46
3.5.1 Identitetsskapende og moralsk historiebruk	47
3.5.2 Legitimerende historiebruk	48
3.5.3 Modernistisk historiebruk	50
Kapittel 4: 75-årsjubileum i Sandnes i 1935	51
4.1 Innledning.....	51
4.2 Tiden før jubileumsfeiringen.....	52
4.2.1 Planleggingsfasen i hovedkomiteen og underkomiteene	53
4.2.2 Avisene skrev om Sandnes før utstillingen	55
4.2.3 Ordføreren fortalte om byen.....	61
4.2.4 Forventninger ble skapt i en lang planleggingsfase	62
4.3 Jubileumsfeiringen 21. juli til 4. august 1935	63
4.3.1 Åpning med preken, prolog og taler.....	64
4.3.2 Utstillingskatalogene i 1935.....	68
4.3.3 Noen viktige hendelser under jubileet i 1935.....	74
4.3.4 Hva ble vektlagt under jubileet?.....	77
4.4 Tiden etter jubileet	78
4.4.1 Et vellykket arrangement med ringvirkninger	79
4.4.2 "Det eldste Sandnes"	81
4.2 Historiebruk i 1935.....	83
4.2.1 Identitetsskapende og moralsk historiebruk	84
4.2.2 Legitimerende historiebruk	86
4.2.3 Modernistisk historiebruk	87
Kapittel 5: Sammendrag og perspektiver	89
5.1 Oppsummering	89
5.2 Jubileene i lys av epoketeoriene.....	93
5.3 Jubileenes bidrag til minnefellesskapet i Sandnes	95
5.4 Avslutning og perspektiver	97
Litteratur og kilder:	99
Vedlegg 1	103

Kapittel 1: Innledning

1.1 Innledning

Erfaringer og tolkninger av fortidens hendelser er viktige faktorer i menneskers forståelse av seg selv og tiden de lever i. Videre vil menneskers fremstillinger av fortiden alltid bli preget av den tiden de er skapt i, og av de aktørene som formulerer disse fremstillingene. "Å artikulere fortiden historisk er ikke det samme som å erkjenne hvordan det egentlig var,"¹ skrev Walter Benjamin i en av sine historiefilosofiske teser på 1930-tallet. Rundt 70 år senere gav Knut Kjeldstadli ut en bok om historiefaget med tittelen: "Fortida er ikke hva den engang var."² Begge forfatterne kan knyttes til synet om at den levde fortiden ikke er det samme som fortellinger, eller fremstillinger av den i ettertid, det vil si historie.

Faget *historiebruk* søker å kartlegge hvilke oppfatninger som råder, og hvordan fortiden blir fremstilt i en gitt tid. En måte å analysere historiebruk er å se på hvordan fortiden har blitt fremstilt i markering av jubileer. Ordet *jubileum* er utledet av det latinske ordet jubel som betyr gledesrop eller stormende glede. I jødisk tradisjon var jubelår et høytidsår som ble feiret hvert femtiende år. I antikken feiret romerne "sekulafester" ved hvert nytt sekel, det vil si århundre. Jubileum defineres i dag som en "minnefest ved et rundt antall år."³ Jubileer har alltid forankring i en fortidig hendelse, som er utgangspunktet for å kunne feire et jubileum. Her skal det handle om byjubileer, hvordan fortiden fremstilles i markering av disse, hva slags historiebruk som kan beskrive disse "minnefestene" og hvilke motiver og funksjoner som kan knyttes til historiebruken.

Byen Sandnes i Rogaland feiret 50-årsjubileum i 1910 og 75-årsjubileum i 1935. Strandstedet Sandnes fikk ladestedsrettigheter i 1860, helt på slutten av en periode på i overkant av 20 år som kan kalles bygrunnleggingens store periode i Norge.⁴ Da ble Sandnes utskilt fra Høyland kommune, og ble etter hvert egen kommune med egen administrasjon og politiske

¹ Benjamin, 1991: s.96, tese 6

² Kjeldstadli, 1999.

³ Fremmedord blå ordbok, 1999: s.168

⁴ Myhre, 2006: s.280

styringsorganer. Den nye bykommunen omfattet et område på under en kvadratkilometer og lå konsentrert på østsiden, innerst i Gandsfjorden. Bygrensene ble justert noe den første tiden, men i hele den perioden det her skal handle om, var Sandnes en liten by, både geografisk og befolkningsmessig. Den kan knyttes til det sosiologiske begrepet *småbysamfunn*, som betegner en by som inneholder de fleste tilbud og tjenester folk trenger, men innbyggertallet er såpass lavt at det er et oversiktlig samfunn.⁵

1.2 Perspektiv, avgrensning og problemstilling

Denne studien kan som nevnt plasseres innen fagfeltet historiebruk. Det er videre knyttet til det historiedidaktiske fagområdet der en henter inspirasjon, teorier og innhold fra ulike fag innen humaniora og samfunnsvitenskapene. Analysen som helhet har et historiedidaktisk perspektiv. Metodologisk er analysen i hovedsak historiefaglig. Det er de fortidige skriftlige kilder som utgjør grunnlaget. Men den handler ikke, som i det tradisjonelle historiefaget, om å beskrive og analysere fortidens hendelser, den handler om å beskrive og analysere hvordan fortiden har blitt tolket og fremstilt i en bestemt tid. Det viktige er hvordan historiebruken skapte mening i samtiden, og dermed kunne påvirke verdier og holdninger blant innbyggerne. For å bruke Slettan og Stugu sine ord: ”Det viktigste var ikke om historiens innhold samsvarte med en faktisk fortidig virkelighet, men om folk trodde det forholdt seg slik.”⁶

Dette er en analyse på lokalt nivå som undersøker historiebruk.⁷ De lokale fortellingene om fortiden blir ikke satt inn i en større nasjonal sammenheng så sant dette ikke utgjør en del av historiebruken. Videre går undersøkelsen inn i bestemte tidsrom. Disse blir presentert kronologisk, først 1910, deretter 1935, men det blir ikke gitt noe sammenhengende fremstilling av byens fortid. Kildegrunnlaget, som først og fremst omfatter kommunalt arkivmateriale, aviser og jubileumspublikasjoner, gjør at det først og fremst er den offisielle historiebruken som har blitt analysert. Det vil si hvordan de lokale myndighetene fremstilte byens fortid. Ikke alle aktørene som knyttes til historiebruk i denne analysen, hadde kommunale verv eller stillinger, men deres sterke tilknytning til de lokale myndighetene, deres stilling i byen som økonomiske

⁵ Kjeldstadli, 1995: s.18

⁶ Slettan og Stugu, 1997: s.11

⁷ Kjeldstadli, 1999: s.99

eller kulturelle foregangsfigurer, gjør at de også kan knyttes til den offisielle historiebruken. Den ”jevne” sandnesinnbygger er ikke representert blant de som uttrykte historiebruk ved jubileene. Hvordan eksempelvis fabrikkarbeiderne, håndverkerne, fiskerne og de som fikk fattigstøtte tenkte om hjembyen sin, kommer derfor ikke frem her. Likevel kan en ved å studere den offisielle historiebruken si noe om hvordan denne kan ha vært med på å prege innbyggerne i Sandnes. Motivene bak historiebruk er med på å styre hvilke funksjoner den kan ha. Dette blir ytterligere forklart i teoriedelen.

Problemstillingen for analysen lyder:

Hva var innholdet i historiebruken ved byjubileene i Sandnes i 1910 og 1935? Hvilke verdier og holdninger uttrykte den, og hvilke motiver og funksjoner kan knyttes til denne historiebruken?

Jubileene i Sandnes i 1910 og 1935 hadde svært ulikt innhold. I 1910 ble det i hovedsak feiret med middag for rundt 150 gjester, mens det i 1935 ble arrangert en stor jubileumsutstilling og blant annet revy, konserter og tivoli. Utstillingen og arrangementene trakk til seg mengder av publikum både fra byen og utenbys fra. En regner med at det var rundt 80 000 mennesker innom utstillingen i 1935.⁸ Selv om jubileet i 1910 var svært lite i forhold til jubileet i 1935, er det et viktig jubileum å studere. Det var det første byjubileet i Sandnes, og det la dermed grunnlaget for senere feiringer. Det er også et viktig jubileum å ta med for å vise kontinuitet eller endringer i historiebruken i Sandnes i 1910 og 1935.

Andre byjubileer som blir trukket frem som eksempler i denne fremstillingen er Haugesunds 50-årsjubileum i 1916, Steinkjers 50-årsjubileum i 1907, Stavangers 800-årsjubileum i 1925, Narviks 25-årsjubileum i 1926 og 1000-årsjubileet i Trondheim i 1997. De tre førstnevnte er tilfeldig valgte byjubileer, som her brukes for å sette jubileene i Sandnes inn i en større sammenheng og belyse ulike sider ved dem. Byjubileet i Narvik er det mest brukte eksemplet. Det er fordi det har blitt analysert av historiker Steinar Aas tidligere.⁹ Han så både på sanger og historiefremstillinger som ble skrevet til jubileet. Noe som har vært viktige kilder også i denne analysen. Det blir trukket paralleller mellom hans analyse og de funnene som er gjort her. Jubileet

⁸ Stavanger Aftenblad, 05.08.1935

⁹ Aas, 2006

i Trondheim har blitt analysert både i en hovedfagsoppgave i historie av Thomas Brandt og av professor i folklorestikk Anne Eriksen.¹⁰

1.3 Kilder

Kildetilgangen i denne analysen har vært god, på tross av at tidsavstanden mellom hendelsene som her analyseres og nåtiden, utgjorde en kildebegrensning. Det finnes få gjenlevende mennesker som var med på disse jubileene, som kan fortelle om dem i dag. Dermed er det skriftlige kilder som har vært grunnlaget i denne studien. Møtebøkene for formannskapet, bystyret og de ulike jubileumskomiteene i Sandnes, som finnes på Interkommunalt arkiv i Stavanger, har vært nyttige. Problemet med dette kildematerialet har vært at det har en sterk formell karakter, det gir et bilde av hvordan jubileene ble planlagt, hvem som var med, hvor mye penger som ble brukt og hvilke vedtak som ble gjort, men det forteller lite om grunnen til at disse valgene ble tatt. Referatene var ofte korte og lite utfyllende. Dette gjelder særlig for møtebøkene fra 1910, der referatene fra møtene der jubileet ble planlagt kan samles på tre til fire sider.

Avisene fra 1910 og 1935 har vært en viktig del av kildematerialet. I 1910 var det de tre avisene *Iste Mai*, *Stavanger Aftenblad* og *Vestlandsposten* som utgjorde grunnlaget. *Vestlandsposten* og *Stavanger Aftenblad* var begge politisk tilknyttet partiet Venstre og bondebevegelsen, mens *Iste Mai* ble startet av Arbeiderpartiet, og var en viktig del av arbeiderbevegelsen. I 1935 fantes ikke *Vestlandsposten* lenger. *Vestlandets Avis* ble gitt ut av partiet Nasjonal Samling fra 1934 til 1936. I tillegg har jeg brukt *Stavangeren*, som var tilknyttet partiet Høyre. Avisene hadde artikler som presenterte Sandnes historie og gav et bilde av tidens historiebruk. De har vært nyttige også på en annen måte. De inneholdt referater av taler, intervjuer og en preken som ble holdt, programmer for jubileene og beskrivelser av det som skjedde. Avisene på denne tiden var mer refererende og mindre analyserende enn slik vi kjenner dem i dag, men det er likevel viktig å være oppmerksom at de tilhørte ulike politiske retninger, og at dette preget innholdet i avisartiklene.

I tilknytning til begge jubileene ble det gitt ut jubileumskrifter. I 1910 var det et stort og omfangsrikt historieverk som ble gitt ut. I tillegg til historiefremstillingen inneholdt denne en beskrivelse av festmiddagen, gjengivelse av flere av telegrammene som kom inn til anledningen og sangene som ble skrevet. Sangene som er gjengitt i boken, utgjør også en viktig kilde. I

¹⁰ Brandt, 1999 og Eriksen, 1999

sammenheng med 1935-jubileet ble det gitt ut to utstillingskataloger med artikler om ulike sider ved byen, program og presentasjon av utstillerne.

Selv om kildegrunnlaget i denne analysen har vært godt, har det vært av noe begrenset omfang. Til 1935-jubileet ble det trykket opp plakater, billetter og laget vimpler som det ikke har vært mulig å få tak i. I tillegg eksisterer det en film som det for tiden arbeides med å få digitalisert. Denne har jeg kun sett deler av. På tross av dette har kildematerialet vært tilstrekkelig, og gjort det mulig å gjennomføre analysen og svare på problemstillingen. I mange tilfeller har arkivmaterialet og avisene gitt de samme opplysningene og dermed gjensidig styrket disse kildenes troverdighet.

I denne studien blir flere ulike personer i Sandnes presentert. I kildene er disse sjelden referert til med fullt navnt, men med initialer på fornavnet og deretter hele etternavnet. Som eksempel kan nevnes ordføreren i Sandnes i 1910, Lars Olsen Nygaard som ble omtalt som, og kalte seg selv L.O. Nygaard. Her har navnene blitt skrevet på den måten de ble skrevet i kildene fra 1910 og 1935. Det vil si det personene kalte seg selv og ble omtalt som i sin samtid. I 1935 ble det mer vanlig å bruke hele fornavnet. Dette er grunnen til at måten å referere til ulike personer på varierer i denne fremstillingen. Befolkningen i Sandnes blir referert til som sandnesinnbyggere eller sandnesbuer.

1.4 Analysens struktur

I dette innledningskapitlet har tema, problemstilling, avgrensning og kilder brukt i denne analysen blitt presentert. For å svare på problemstillingen har fremstillingen fått følgende struktur:

I kapittel 2 gjennomgås det teoretiske grunnlaget for analysen. Der blir begreper knyttet til faget historiebruk forklart. Historiebruk blir satt i sammenheng med det historiedidaktiske fagområdet, der historiebevissthet spiller en viktig rolle. Deretter kommer litt om jubileer som historiebruk, der ulike teorier om tiders jubileumstradisjoner og jubileer som historiekultur blir presentert. Jubileer som identitetsdanning blir behandlet i et eget delkapittel. Her blir begrepet minnefellesskap, som kan knyttes til byidentitet og byfellesskap, viet mye oppmerksomhet. Det

blir først beskrevet ved å se det i sammenheng med teorier om kollektiv identitet, deretter ses det i sammenheng med fortellingen, og dens funksjon i danningen av minnefellesskap. Videre kommer en gjennomgang av fire historiebrukskategorier. Det er disse som har blitt brukt som analysekategorier i denne studien. Helt avslutningsvis i teorikapitlet kommer en kort oppsummering av de viktigste begrepene.

I kapittel 3 handler det om jubileet i 1910, mens i kapittel 4 handler det om jubileet i 1935. Begge disse kapitlene har en firedelt struktur. Først blir planleggingsfasen, det vil si tiden før jubileumsfeiringene behandlet. Deretter handler det om selve feiringene, så om hva som skjedde etter feiringene. Underveis vil noen sider ved jubileene bli satt i sammenheng med teorien. Til slutt kommer et eget delkapittel der historiebruken i de enkelte jubileene blir kategorisert og drøftet.

I det femte og siste kapitlet kommer en oppsummering og sammenlikning av de to jubileene. De blir sett på i lys av teoriene om ulike jubileumstradisjoner og jubileumskultur. Det blir også pekt på hvordan jubileene i 1910 og 1935 kan ha bidratt til å gi innhold til minnefellesskapet i Sandnes. Helt til slutt kommer en avslutning med noen videre perspektiver.

Kapittel 2: Teori, begrepsavklaringer og analysekategorier

2.1 Innledning

Historiebruk er ett av historiedidaktikkens kunnskapsområder. Faget historiedidaktikk har vært preget av flere debatter og gått gjennom en sterk utvikling de siste tiårene. På 1970- og 1980-tallet handlet historiedidaktikken først og fremst om læreplaner, lærebøker og innholdet i historieundervisningen i skolen, mens på 1990-tallet ble den utvidet til å gjelde menneskers møte med det fortidige også på andre livsområder.¹¹ Faget historiedidaktikk handler både om hvordan det vitenskapelige historiefaget tolker og formidler fortiden, hvordan mennesker i hverdag, skole og arbeid oppfatter og lærer av fortellinger om fortiden, hvilke aktører og institusjoner som ”bruker” fortiden, hvorfor og hvordan de gjør det, og hvordan disse fremstillingene og fortellingene kan påvirke mennesker. En betegnelse på denne ”nye” historiedidaktikken kan være *historiebruksdidaktikk*.¹² En definisjon på historiedidaktikk er at faget handler om: vitenskapelige studier av menneskers møter med fortiden¹³, og at utgangspunktet for all historiedidaktisk refleksjon er det som kan betegnes som ”historiens dobbelthet”.¹⁴ Det vil si at historiefremstillinger handler om fortiden, samt det som skjer i nåtiden, for å forstå fortiden.

Innen historiedidaktikken har begrepet *historiebevissthet* en sentral rolle. Historiebevissthet angår menneskers orientering i hverdagen, og den utvikler seg gjennom hele livet. Utvikling av historiebevissthet er knyttet til erkjennelsen av at mennesker er både historieskapt og historieskapende.¹⁵ Det vil si at alt eksisterer i tid, alle mennesker og samfunnsinstitusjoner har en opprinnelse og en fremtid. Historiebevissthet er knyttet til samspillet mellom fortidsfortolkning, nåtidsforståelse og fremtidsforventning. Vi forstår nåtiden og skaper fremtidsforventninger på bakgrunn av hvordan vi tolker fortiden. Tolkningen av fortiden er bestemt av både egne personlige erfaringer og andres fortellinger om hva som var før. Både historievitenskapen, kulturproduksjoner som kunst, film og romaner, media, og alle enkeltpersoner og institusjoner som forteller om noe fortidig, er med på å forme menneskers historiebevissthet. Professor Bøe skriver: ”Da blir det som har betydning for tidsretningene – og

¹¹ Bøe, 2006: s.32

¹² Bøe, 2006: s.40

¹³ Karlsson, 2009: 37

¹⁴ Karlsson, 2009: s.25-26

¹⁵ Jensen, 2006: s.5

det er kanskje mesteparten av alt det vi opplever i livet! – materiale for våre oppfatninger av fortid, nåtid og framtid.”¹⁶

De tre tidsdimensjonene påvirker hverandre, tolkninger av fortiden påvirker som nevnt synet på nåtiden og forventninger til fremtiden, men dette kan også gå i en annen retning. Det vil si at fremtidsforventninger kan påvirke synet på det som har vært. Man kan tolke fortiden, og videre fremstille sider ved den som bygger opp om forventningene en har til fremtiden. Historiebruk kan ha som motiv å bygge opp om bestemte verdier og holdninger i nåtiden, samt forventninger til fremtiden. Historiebruk er med på å utvikle historiebevissthet, den kan forme menneskers syn på fortid, nåtid og framtid, og kan videre påvirke deres verdier og holdninger. Historiebevissthet kan ses på som et overbyggende begrep i denne studien og har derfor blitt beskrevet noe grundig her.

2.2 Jubileer som historiebruk

Et jubileum, enten det er en fødseldag, et gullbryllup, et idrettslags 10-årsjubileum, eller en bys 1000-årsjubileum, inneholder tilbakeblikk på det som har skjedd før. Sider ved en person, en forening, en institusjon eller en by som har vært viktige for utviklingen, blir trukket frem. Jubileer retter oppmerksomheten mot en avgrenset tidsperiode. Noen hendelser, institusjoner og aktører fra denne perioden blir trukket frem, mens andre ikke blir det. Jubileer inneholder dermed historiebruk. Den kan fortelle om hvilke verdier og holdninger som blir sett på som riktige og viktige, og si noe om fremtidsforventninger. Det kan ligge et ønske om at utviklingen skal gå videre i samme retning som tidligere, eller at en skal bryte med tidligere tradisjoner. I nedgangstider kan gjerne fortiden bli brukt til å fremheve en tidligere ”storhetstid”, for å gi håp og styrke troen på at det kan gå bedre i fremtiden. Historiebruk i jubileer kan fortelle oss noe om hvilke forventninger til fremtiden en kan finne hos en person, i en institusjon, en by eller et land. En måte å si det på er at: ”Eit jubileum kan betraktas som ei iscenesetjing eller dramatisering av førestellingar vi har om fortida, samtida og framtida.”¹⁷

¹⁶ Bøe, 2006: s.41

¹⁷ Agedal, Brottveit, 2006: s.118

2.2.1 Ulike tiders jubileumstradisjoner

I innledningen ble det nevnt at tradisjonen med å jubilere kan spores langt tilbake i tid. Det kan knyttes til at det å jubilere uttrykker dyptliggende behov i menneskene, behov for å utvikle historiebevissthet, og behov for at livet skal følge en rytme og innholde noe fast og regelbundet.¹⁸ Eric Hobsbawm så ikke på jubileer som et fenomen som alltid hadde eksistert på grunn av et dyptliggende behov i menneskene. Han hevdet at ”jubileums- og monumentkulturen” i den moderne form oppstod i Europa fra 1870 til 1914. Han mente at statene gjorde dette for å legitimere nye styreformers oppstod i Europa i denne tiden. De som styrte ønsket at befolkningen skulle støtte opp om den nye styreformens opprettet nye offisielle fridager, seremonier, helter og symboler.¹⁹ I Norge ble 100-årsjubileum for 1814 markert med en stor utstilling i 1914. Jubileumsutstillingen som ble oppført på Frogner i Oslo hadde som mål å skape ”nasjonal samling”, være en del av et ”undervisningsarbeide” for folket som la vekt på det som ble sett på som nasjonale verdier.²⁰ Jubileer ble skapt som en del av nasjonsbyggingsprosjektene i Europa på denne tiden, og Norge var en del av dette.

Ulike tiders jubileumstradisjoner har blitt satt inn i epoketeorier. Anne Eriksen skisserte en tredeling der den ”førmoderne”, ”moderne” og ”senmoderne” tid inneholdt ulike måter å se på fortiden, og dermed kan knyttes til ulike tiders jubileumstradisjoner.²¹ I den førmoderne tid fantes ikke skillet mellom fortid og nåtid, tiden gikk gjennom tilbakevendende handlinger og hendelser, årets og livets gang. I den moderne tid kom den lineære tidsoppfatningen og fortiden ble sett på som noe som skilte seg fra nåtiden. Fortiden ble et ”fremmed land” samtidig som den inneholdt forklaringer.²² I den moderne perioden gikk tiden fremover og verden forandret seg kontinuerlig. Forandringene ble sterkt knyttet til fremskrittet, som nærmest ble sett på som en ”trosbekjennelse”.²³ Nåtiden ble hevet over fortiden. Det var i denne perioden historiefaget ble etablert som egen vitenskap og fikk innflytelse på hvordan fortiden ble oppfattet. Eriksen hevdet i likhet med Hobsbawm at dette var en periode da interessen for å feire jubileer ble etablert. Forskjellen mellom dem var at Eriksens moderne tid inneholdt hele 1800-tallet og strakte seg frem mot vår egen tid, mens Hobsbawm bestemte perioden til 1870 til 1914. I den senmoderne tid hadde fortiden ifølge Eriksen blitt en ”lekeplass”, den skulle gi menneskene opplevelser. Eriksen

¹⁸ Linderäng, 2005: s.19.

¹⁹ Hobsbawm, 1983: s.263

²⁰ Kjeldstadli, 2005: s.11-13

²¹ Eriksen, 1999: s.17-22

²² Linderäng, 2005: s.21

²³ Eriksen, 1999: s.18

brukte tusenårsjubileet i Trondheim som ble arrangert i 1997, som eksempel på dette. Der mente hun at det var den subjektive opplevelsen som stod i sentrum. Jubileet var en festival, preget av ahistorisering, fragmentering og massekultur som kunne sammenlignes med OL på Lillehammer i 1994. Den vitenskapelige historieformidlingen hadde ikke mye innflytelse.²⁴ Eriksen sin epokeinndeling hadde mye til felles med John Gillis inndeling i førnasjonal, nasjonal og postnasjonal epoke.²⁵ Den førnasjonale epoken satte han til tiden før den franske revolusjon, deretter kom den nasjonale epoken, som ble avbrutt av den postnasjonale rundt 1960. Han la vekt på at menneskers forhold til nasjonen forandret seg i de ulike epokene.²⁶ I den nasjonale epoken var nasjonen viktig, og han hevdet som Hobsbawm at det var statene som arrangerte jubileer for folket, for å styrke de nasjonale verdiene. Gillis hevdet at det også i den første perioden ble feiret jubileer, men at de ikke involverte store deler av befolkningen. I den eldste tiden var jubileene forbeholdt kirken og aristokratiet.²⁷

Selv om det å feire jubileer har tradisjoner, har den tiden vi nå lever i blitt kalt ”minnefestenes æra”.²⁸ I det som har blitt betegnet som den senmoderne eller den postnasjonale tid har det skjedd en økning i antallet jubileumsfeiringer. William M. Johnston knyttet dette til det postmoderne. Han hevdet at menneskers behov for noe regelbundet og en fast rytme i livet var særlig viktig i denne perioden, som var kjennetegnet av mistro mot autoriteter, stor valgfrihet og mindre interesse for fremtiden. I mistro mot autoriteter lå også en svekkelse av troen på vitenskapene.²⁹ Jubileer fikk mer oppmerksomhet fordi de var viktige faktorer i menneskers forsøk på å overvinne dette kaoset. Videre hevdet han at det fremste kjennetegnet på postmoderne jubileumsfeiringer var at de kunne betegnes som ”Commemoration Industry”, ”Jubileumsindustri”. Det handlet om at jubileene hadde blitt kommersialisert. Turist- og kulturindustrien så på jubileer som god forretning, og de hadde den fordel at de kunne planlegges i god tid. En annen side ved den postmoderne jubileumskultur var ifølge Johnston at den førte med seg et mangfold, det inneholdt ofte flere ulike arrangementer, museumsutstillinger, bøker og filmer som kunne bidra til nye perspektiver og revurdering av etablerte tradisjoner.

Jubileene som her har blitt analysert, kan tidsmessig settes inn i den nasjonale, eller moderne epoken. I avslutningskapitlet, etter at begge jubileene har blitt gjennomgått, vil de bli sett på i lys

²⁴ Linderäng, 2005: s.25

²⁵ Linderäng, 2005: s.23

²⁶ Linderäng, 2005: s.20

²⁷ Linderäng, 2005: s.20

²⁸ Pierre Nora, gjengitt i bla. Jensen, 1996: s.237 og Linderäng, 2005: s. 17

²⁹ Aronsson, 2004: s.91

av de skisserte epoketeoriene. Hvordan kan disse typologiene være med på å beskrive jubileene i Sandnes i 1910 og 1935, og inneholder jubileene noe som bryter med disse?

2.2.2 Jubileer som historiekultur

En annen side ved jubileumsfeiringer som knytter dem til historiebruk, er at de kan ses på som *historiekultur*. Historiekultur kan defineres som: de kilder, artefakter, ritualer, tradisjoner og påstander med referanser til fortiden som gir god mulighet for å binde sammen relasjonen mellom fortid, nåtid og fremtid. I unntakstilfeller utgjør de direkte og formulerte tolkninger av denne sammenhengen. Historiebruk er prosesser som aktiverer deler av historiekulturen for å forme ”bestämnda meningskapande och handlingsorienterade helheter”.³⁰ Mens historiekultur er alt som inneholder referanser til fortiden, er historiebruk de uttrykte fremstillingene av fortiden.

Jubileene inneholder historiekultur som tolker relasjonen mellom fortid, nåtid og fremtid. Det finnes også historiekultur knyttet til jubileene der dette ikke blir formulert, men det kan tolkes, og en kan finne syn på relasjonen mellom fortid, nåtid og fremtid. Kilder som beslutninger tatt i Sandnes formannskap og bystyre kan være eksempler der relasjonen mellom fortid, nåtid og fremtid ikke ble tolket og formulert. Mens taler, avisartikler, prekener og sanger gjør det. I denne analysen handler det om den historiekulturen som ble produsert i sammenheng med jubileene, mens aktørene i jubileene så på og tolket en annen og tidligere historiekultur da de formulerte sin historiebruk.

De ulike epoketeoriene som har blitt gjennomgått, viser også at ulike tider har hatt ulik historiekultur. Fortiden har blitt tolket og formidlet med ulikt historiesyn, på ulike arenaer, av ulike aktører og med ulikt ideologisk innhold gjennom tidene. I tillegg er historiekulturen forskjellig fra sted til sted. For å dele dette noe opp kan en se på historiekulturer i et *prosessuelt perspektiv*, som handler om at fortiden ikke har blitt formidlet på samme måte på ulike steder og til ulike tider. En har ikke alltid hatt aviser, radio, tv eller internett, og disse mediene har spilt ulike roller gjennom tidene. Historieundervisningen på skolen hadde nok større betydning tidligere, før den fikk ”konkurransen” fra eksempelvis romaner, tv-serier, dataspill og filmer. I et *strukturelt perspektiv* handler det om at offentlige myndigheter styrer forutsetningene for historieformidling. Hva slags politikk som er dominerende, hvilke lover som følges, og

³⁰ Aronsson, 2004: s.17

religionens rolle er viktige strukturelle faktorer i historiekulturen og kan styre historiebruken i et samfunn.³¹

Mye av historiebruken som finnes i samfunnet er politisk styrt. Dette kan kalles offentlig historiebruk fordi den er knyttet til de offentlige institusjonene i samfunnet. Undervisningen i skolen og museer er eksempel på arenaer der dette skjer. Arrangering av jubileer, og oppføringer av minnesmerker og monumenter er også eksempler. Når politiske ledere bruker fortiden for å styrke egen maktposisjon og få mennesker til å støtte opp om bestemte verdier, kan den politiske historiebruken kalles for *erindringspolitikk* eller *minnepolitikk*. Dette kan igjen knyttes til en funksjon ved historiebruk, som er at den kan være identitetsskapende. Dette er neste tema i denne teoretiske gjennomgangen.

2.3 Jubileer som identitetsdanning

Historiebevissthet er knyttet til ulike komplekse og sammenvevde prosesser i mennesket.³² Disse kan også kalles funksjoner ved historiebevissthet. En av disse prosessene er dannelsen av våre individuelle og kollektive *identiteter*. Identitet kommer fra det latinske ordet ”idem” som betyr ”det samme”. Noe ved menneskene er tilnærmet konstant, det vil si det samme over tid.³³ Språk, kulturbakgrunn, religion og stedet vi kommer fra, regnes ofte som ”noe konstant”, og viktige elementer i menneskers identiteter. Oppfatningen om at en har trekk som gjør at en skiller seg fra andre, er viktig i utviklingen av identiteter. Det gjelder både for enkeltpersoner og grupper av mennesker, altså individuell og kollektiv identitet. Identitet kan knyttes til ulike begreper som folk, nasjon, religion, klasse, subkultur, generasjon, kjønn, religion og etnisitet. En kan si at hver enkelt har flere ulike identiteter. Jubileer kan være med på å styrke kollektive identiteter. Store nasjonale jubileer, som ble arrangert i Norge i 1914 hadde som nevnt som mål å styrke innbyggernes nasjonalfølelse, mens byjubileer styrker byidentiteten eller byfellesskapet.

³¹ Karlsson, 2009: s.40-41

³² Jensen, 2000: s.7

³³ Niemi, 2006: s.99

2.3.1 Kollektiv identitet som minnefellesskap

For å beskrive kollektive identiteter har det blitt brukt ulike begreper. Benedict Anderson sitt begrep *forestilt fellesskap* handlet om at det nasjonale fellesskapet var et forestilt fellesskap, fordi nasjonen bestod av mengder av mennesker som ikke kom til å møte hverandre. Det forestilte fellesskapet var skapt for å tjene nasjonen i en gitt tid, og knyttes ofte til nasjonsbyggingsprosessene på 18- og 1900-tallet.³⁴ Begrepet kan overføres til å gjelde andre tider og andre størrelser enn nasjonen. En kan si at en by kan ha det til felles med nasjonen at flere av innbyggerne aldri vil møtes, men likevel ser på seg selv som medlemmer av et fellesskap, det vil si et forestilt fellesskap.³⁵

Sosiologen Maurice Halbwachs introduserte begrepet *kollektiv erindring* i mellomkrigstiden, og hevdet: ”memory depends on the social environment”³⁶. Han mente at hukommelse var et sosialt fenomen like mye som et individuelt, og at individuell erindring uten form for sosial kontekst ikke fantes. Erindringen eller minnene om fortidens hendelser kunne være ulike fra person til person, men fellesskap følte likevel. Det han kalte ”det kollektive rammeverket”, inneholdt rådende tanker i samfunnet i ulike tidsperioder, og var med på å styre hvordan menneskene rekonstruerte fortiden.³⁷ Minnene var styrt av samtidige oppfatninger og sosiale krefter, ikke hvordan fortiden opprinnelig ble opplevd.³⁸ Halbwachs vektlegging av den sosiale konteksten, og tolking av hans meninger i den retning at det ikke finnes individuell erindring har i ettertid blitt kritisert.³⁹ Dawid Lowenthal la frem et annet syn i ”The past is a Foreign Country”, som kom ut i 1985. Han hevdet at ”The remembered past is both individual and collective”.⁴⁰ Han mente at de personlige minnene var helt individuelle og private, selv om de ofte ble knyttet til hendelser i samfunnet. Både Lowenthal og Halbwachs trakk et skarpt skille mellom minne og vitenskapelig historie. Sistnevnte bidrog ifølge Lowenthal til kollektiv selvbevissthet, mens Halbwachs så på den kollektive erindringen som motsatt til den vitenskapelige historien.

Her blir det ikke trukket noe skille mellom det som kan kalles personlige minner og vitenskapelig historie. Utgangspunktet her er at alle menneskers ”møter med fortiden” er med på å utvikle

³⁴ Anderson, 1996: s.19

³⁵ Aas, 2006: s.13

³⁶ Halbwachs, 1992: s.37

³⁷ Halbwachs, 1992: s.40

³⁸ Warring, 1996: s.211

³⁹ Warring, 1996: s.216

⁴⁰ Lowenthal, 1997: s.194

historiebevisstheten og innholdet i våre ulike identiteter. Her er begrepet *minnefellesskap* fruktbart. Det bygger på, og har mye av samme innholdet som de skisserte begrepene, men rommer mer. Det handler om hvordan enkeltpersoner bruker fortiden i samhandling og identifisering med andre, og styres både av den enkeltes livshistorie og det som kan kalles nasjonens eller byens forestilte fellesskap. Enkeltmennesker knytter i større eller mindre grad sin egen identitet og livshistorie opp mot flere minnefellesskap. Innholdet i minnefellesskap kan ikke beskrives fordi det varierer fra person til person, men en historiebruksanalyse kan være med på å kartlegge hva som kan ha vært noe av innholdet i et minnefellesskap, og hvilke verdier og holdninger som lå i dette.

Minnefellesskap kan knyttes til steder. En tillegger steder ulike verdier og egenskaper. De utgjør rammene for historiske hendelser, og fortiden knyttet til et sted er med på å forme vår oppfatning av det. Det finnes minnefellesskap knyttet til eksempelvis et land, en region, en by eller en bygd. Samtidig er steder fysisk avgrensede områder. I et land eller en by styrkes minnefellesskapet av geografiske grenser og felles institusjoner, som gjør at stedet utgjør en fast, bestemt enhet. En kan si at ”administrative grenser og offentlig skapte møteplasser legger føringar på kva dagleglivserfaringar som blir felles for dei som soknar til ein lokalitet”.⁴¹ I tillegg er opplevelsen av stedet med på å styrke fellesskapsfølelsen, men utgjør ikke en fast enhet slik som bygrensene gjør.

2.3.2 Minnefellesskap og fortellingen

”Det narrative forstås i dag ikke blot som en skrivemåde eller litterær form, men også som et kendetegn ved selve menneske- og samfundslivet.”⁴²

Med dette mener historiedidaktiker Bernard Eric Jensen at mennesker bruker fortellinger i livene sine for å oppnå forståelse og skape mening. Fortellingen kan betegnes som den viktigste enkeltfaktor i utviklingen av historiebevissthet.⁴³ En fortelling blir bundet sammen av kronologi, den har en begynnelse, en midtdel og en slutt. Den utgjør en del av historiebevissthetens struktur ved at den setter hendelser og personer inn i en sammenheng som gjør det forståelig og meningsfylt for oss. Jörn Rüsen formulerte det: ”Narration therefore is the process of making

⁴¹ Stugu, 1997: s.135

⁴² Jensen, 2006: s.49

⁴³ Bøe, 2002: s.103

sense of the experience of time.”⁴⁴ Det narrative er også en side ved menneskers identiteter. Vi har som nevnt vår egen livshistorie, og knytter oss i tillegg til ulike minnefellesskap. Fortellinger er ikke konstante, de inneholder en utvikling, og endrer seg etterhvert som nye elementer kommer til. Fortellinger er dermed en side ved menneskers identiteter som ikke er en konstant størrelse, de er også en del av de komplekse og sammenvevde prosessene i mennesket som er knyttet til utviklingen av historiebevissthet.

Rüsen sitt begrep ”narrativ kompetanse” er nært knyttet til begrepet ”historiebevissthet.”⁴⁵ For at en fortelling om fortiden skal kunne utvikle narrativ kompetanse hos mennesker, må den i følge Rüsen inneholde tre prinsipper som kan oversettes til *konkretisering*, *kontinuitet*, og *kontekst*. Det første prinsippet handler om at fortellingen må knyttes opp mot menneskenes egne erfaringer og opplevelser av fortiden. Den må inneholde noe kjent, eller konkret, noe som allerede er del av minnet. Kontinuitet i fortellingen handler om at den inneholder de ulike tidene før, nå og etterpå. Kontekst handler om at fortellingen kan relateres til noe utenfor seg selv, og knyttes til en større fortelling.⁴⁶

Skillet mellom små og store fortellinger kan gjøres på en enkel måte. De små fortellingene handler om få personer, mens de større fortellingene handler om større grupper, som en institusjon, en stat eller en verdensdel.⁴⁷ Men det er likevel problemer knyttet til å sette et slikt skille. De ulike fortellingene virker inn på hverandre. Om våre livshistorier kan betegnes som små fortellinger, blir disse påvirket av de større fortellingene som er en del av ulike minnefellesskap. De små fortellingene kan utgjøre ulike perspektiver på de større fortellingene. Når de fortellingene som her har blitt analysert, blir betegnet som små eller store, ligger denne tanken bak.

På bakgrunn av erkjennelsen av det narrative som en del av vår historiebevissthet og identitet har termen “fortellinger om fortiden” blitt mye brukt i denne fremstillingen.

”Historiefremstillinger” og ”formidling av fortiden” som også har blitt brukt mye har det samme innholdet, og kan også betegnes som fortellinger om fortiden. Fortellingene om fortiden som det her skal handle om, er lokalhistoriske. Lokalhistorien, som handler om et avgrenset område, eksempelvis en bygd, et tettsted, en by eller en kommune, bygger opp om de ulike stedenes

⁴⁴ Rüsen, 2005: s.10

⁴⁵ Karlsson, 2009: s.53

⁴⁶ Karlsson, 2009: s.53

⁴⁷ Jensen, 2006: s.273

minnefellesskap og er dermed identitetskapende. Einar Niemi hevdet at lokalhistorien kanskje særlig har bidratt til identitetsskaping, og at blant motivene for lokal historieskriving ”har alltid ønsket om at verket skal bidra til lokal identitetsbygging og identitetsbekreftelse stått sterkt”.⁴⁸

Minnefellesskap styrkes av det som kan kalles for *patosformler*.⁴⁹ Det er korte språklige setninger som inneholder fortellinger om fortiden som de fleste kjenner til. ”Aldri mer 9. april”, ”de harde 30-årene” eller ”Eidsvoll 1814” er eksempler på dette. Disse kan også kalles ”narrative forkortelser” eller ”språklige erindringsteder”.⁵⁰ I det avsluttende kapitlet vil jeg se på om det ble skapt noen patosformler for Sandnes i jubileenes historiebruk.

2.4 Analysekategorier

Historiebruk er knyttet både til aktørene som uttrykker den, hvilken fortelling om fortiden de formidler, hvilke motiver som ligger bak, og hvilken funksjon den kan ha. En kan si noe om historiebrukens funksjon ved å studere uttrykket og motivet. Historiebruk inneholder ulike verdier og holdninger som aktørene ønsket å fremheve. Her skal det handle om hvordan Sandnes sin fortid ble fremstilt i jubileene i 1910 og 1935, og hva kommunens politikere bestemte skulle være innholdet i feiringene. Siden jubileer alltid er knyttet til fortidige hendelser, uttrykker bestemmelser om innhold i jubileer også historiebruk.

Historiebruk arter seg forskjellig. De prosessuelle og strukturelle forutsetningene som utgjør historiekulturen i en gitt tid, eller på et sted er bestemmende for innholdet i historiebruken. Historiebruk inneholder ulike fortellinger om fortiden, syn på nåtiden og forventninger til fremtiden. Ulike typer historiebruk kan kategoriseres, men de er nært knyttet sammen og berører hverandre på mange områder. To hovedkategorier en kan sette historiebruk inn i, er *antikvarisk* og *pragmatisk* historiebruk. Førstnevnte handler om at man er interessert i fortiden for dens egen del. En har en fascinasjon for fortidige hendelser og gamle ting. I en pragmatisk historiebruk blir fortiden brukt for å oppnå noe i nåtiden. Det er i hovedsak den pragmatiske historiebruken en ser

⁴⁸ Niemi, 2006: s.93

⁴⁹ Warring, 2004: s.13

⁵⁰ Warring, 2004: s.12-13

på i en historiebruksanalyse, men heller ikke disse to kategoriene kan skilles, så en antikvarisk historiebruk må kanskje også tas med for å få et mer fullstendig bilde.

I denne analysen har det blitt brukt fire kategorier som bygger på de typologiseringene som har blitt skissert av ulike fagpersoner innen historiedidaktikken.⁵¹ De har jeg valgt å kalle *Identitetsskapende-, moralsk-, legitimerende-, og modernistisk historiebruk*. Kategoriene berører hverandre på ulike måter og kan ikke adskilles helt. Dette gjelder særlig den identitetsskapende og den moralske historiebruken, derfor blir disse behandlet sammen, både her og senere i fremstillingen. Modernistisk historiebruk har ikke blitt betegnet som en egen kategori tidligere. Jeg satte denne opp som en egen kategori i arbeidet med jubileene i Sandnes. Dette gjorde jeg på grunn av at de allerede eksisterende historiebrukskategoriene følte noe mangelfulle i forhold til denne analysen.

Identitetsskapende og moralsk historiebruk

Den identitetsskapende historiebruken er sterkt knyttet til begrepene identitet og minnefellesskap, som har vært gjennomgått her. En identitetsskapende historiebruk bygger opp om de individuelle og kollektive identitetene. En legger vekt på hva en mener er karaktertrekk ved en person eller en gruppe, og hva som skiller de fra andre personer eller grupper. Identitetsskapende historiebruk finner en både i den enkeltes konstruksjon av egen livshistorie og i fremstillinger av eksempelvis en by eller et lands historie. Den identitetsskapende historiebruken er nært knyttet til det som kan kalles *eksistensiell historiebruk*. Den handler om hvordan mennesker har behov for å minnes, for å føle forankring og orientering.⁵² Dette behovet kan kanskje være særlig sterkt i samfunn som opplever store forandringer eller press.⁵³

Den identitetsskapende historiebruken er knyttet til den enkeltes identitetsdanning og det at vi knytter oss til kollektive identiteter, det som her kalles minnefellesskap. Hovedfunksjonen for slik historiebruk er at den kan bidra til at enkeltmennesker føler at de har en forankring, det vil si at de er knyttet til et fellesskap med samme fortid som dem selv. Samtidig er den med på å gjøre det lettere for den enkelte å orientere seg i hverdagen. Identitetsskapende historiebruk gir innhold til eksistensielle spørsmål som hvem vi er, hvor vi kommer fra, og hva som kjennetegner oss.

⁵¹ Blant andre Karlsson, 2009: s.59

⁵² Bøe, 2006: s. 20

⁵³ Karlsson, 2009: s.61

Moralsk historiebruk handler om at en lærer av fortiden og dette styrer hvordan en lever livet sitt. En oppdager eller gjenoppdager historiske sammenhenger, og ut fra dette skjønner konsekvenser og resultat av det en foretar seg i egen tid. Aristoteles kalte dette for ”fronesis”, det vil si praktisk kunnskap og utvikling av god dømmekraft for å leve mest mulig ”riktig”. Bak en uttrykt moralsk historiebruk vil det dermed ligge et motiv som inneholder et ønske om å lære mennesker de riktige holdningene og verdiene.

Legitimerede historiebruk

En legitimerende historiebruk har som mål å få mennesker til å identifisere seg med, og støtte bestemte grupper og institusjoner i samfunnet.⁵⁴ Denne kategorien kan også kalles politisk historiebruk og knyttes til det tidligere nevnte begrepet minnepolitikk, det at noen prøver å styre hva minnefellesskap skal inneholde. Det er de ledende i samfunnet som bestemmer hva som skal huskes, og dermed også hva som kan glemmes. Når en bevisst utelater visse sider ved fortiden i historiefremstillinger, kan det kalles *ikke-bruk* av historie. Ikke-bruk blir ikke satt opp som egen kategori i denne analysen, mye fordi det er en type historiebruk som kan knyttes til alle de fire kategoriene som her skisseres. Bak den legitimerende historiebruken finner en ofte intellektuelle og politiske elitegrupper som har som mål å skape en sammenhengende historisk konstruksjon for å legitimere eller rasjonalisere en ført politikk.⁵⁵ Ifølge Karlsson er en slik historiebruk karakterisert av at en opererer med blant annet tydelige periodiseringer, sort-hvitt analyser og personskildringer og sterke kontinuitetslinjer.⁵⁶

Modernistisk historiebruk

Selv om modernistisk historiebruk ikke opptrer som en egen kategori i den historiedidaktiske teorien, har det som blir kalt modernistisk historiesyn blitt trukket frem av flere. Det kan knyttes til ønsket om å bryte med tradisjoner for heller å skape noe nytt. *Modernismen* forbindes først og fremst med en retning innen kunst, arkitektur, musikk og litteratur, som oppstod i kjølvannet av industrialiseringen på slutten av 1800-tallet. Troen på at samfunnet kunne forbedres, fremskrittstroen, var sterk i denne tiden. Kunstnerne brøt med tradisjonelle uttrykksmåter, både når det gjaldt form og innhold. En modernistisk måte å tenke på inneholder sterk tro på fremtiden, en omfavning av nåtiden og ønske om å bryte med fortiden. Historiedidaktikeren

⁵⁴ Jensen, 2006: s.69

⁵⁵ Bøe, 2006: s.21

⁵⁶ Karlsson, 2009: s.63

Klas Göran Karlsson hevdet at historiefaget i skolen i Sverige i etterkrigstiden i tiår var marginalisert, og forklarer det blant annet med:

Den allra mest basala förklaringen till dette säkernas tillstånd var en förhärskande modernistisk övertygelse om att vi på våg mot en hägrande framtid en gång för alla hade skurit bort våra förbindelsar med historien.⁵⁷

Den modernistiske historiebruken kan også knyttes til det Ola Svein Stugu kaller et ”gründarsyn på historia”. Det handler om at gründeren setter nåtiden og fremtiden foran fortiden. Fortiden eller tradisjoner må vike for nyskaping og fremgang.

Gründaren ser seg sjølv som eit handlingsmenneske som har som hovedoppgåve å forme og føre verda omkring seg dit ho enno ikkje er. I ei verd i rask endring er det viktigare å kunna bryta med fortida enn å læra av henne, og historia er irrelevant som grunnlag for viktige avgjerder.⁵⁸

Dette ønsket om bryte med fortiden inneholder likevel forestillinger, erfaringer, verdier og perspektiver på både fortiden, nåtiden og fremtiden. Det samme fremhever Stugu. Han trekker frem Henry Ford som eksempel. Han sa at ”History is more or less bunk” og samtidig grunnla et museum, der fremgang, nye oppfinnelser og utvikling var gjennomgangstonen. Det kan dermed være mer hensiktsmessig å si at ”gründarsynet på historia” ikke representerer brudd med fortiden. Det inneholder en historiebruk som fremhever de sidene ved fortiden som har vært viktig for utviklingen frem til nåtiden, og som gjør videre utvikling i fremtiden mulig. Nytenkning, pågangsmot og hardt arbeid kan sies å være gode og viktige verdier bak historiebruken til Henry Ford. En modernistisk historiebruk har som mål å fremme disse verdiene.

⁵⁷ Karlsson, 2009: s.27

⁵⁸ Stugu, 2008: s.7

2.5 Oppsummering

Figur 1 viser et skjema som summerer opp de historiebrukskategoriene som har blitt brukt i denne analysen. I tillegg kan det være hensiktsmessig med en oppsummering av de viktigste punktene i dette teorikapitlet. Det kommer derfor en kort gjennomgang av disse, som er en komprimert og svært forenklet fremstilling av innholdsrike abstrakte begreper.

Historiebruk er et av historiedidaktikkens kunnskapsområder. Det handler om å studere ”menneskers møter med fortiden”. Et sentralt begrep innen historiedidaktikken er historiebevissthet. Historiebevissthet er knyttet til at mennesker ved å tolke fortiden danner seg et bilde av nåtiden og skaper forventninger til fremtiden. Historiebevissthet er et overbyggende begrep i denne historiebruksanalysen. Her skal det handle om historiebruk i byjubileer. Jubileer har forankring i en fortidig hendelse, og i feiringen av dem retter man oppmerksomheten mot en bestemt periode i fortiden. Dermed inneholder jubileer historiebruk.

Ulike tiders jubileumstradisjoner har blitt satt inn i epoketeorier. Disse er igjen knyttet til at historiekulturen varierer mellom tider og steder. Jubileer kan ses på som identitetsdannende. Minnefelleskaper kan knyttes til steder, eksempelvis byer. Minnefelleskaper inneholder fortellinger om fortiden. Våre identiteter dannes ved at vi konstruerer fortellinger som utgjør våre livshistorier, samtidig som vi knytter oss til minnefelleskapets fortellinger om fortiden. Historiebruk inneholder ulike fortellinger om fortiden som igjen er med på å påvirke minnefelleskap.

Typer historiebruk:	Motiv og funksjon:
Identitetsskapende-eksistensiell	Gi forankring og orientering, bygge opp om minnefelleskap.
Moralsk	Lære av fortiden. La den påvirke verdisyn, meninger og handlinger i nåtiden.
Legitimerende	Få mennesker til å støtte opp om ulike aktører og institusjoner i samfunnet.
Modernistisk	Styrke ideen om å skape noe nytt, bryte med fortiden og dyrke fremskrittet.

Figur 1: Historiebrukskategorier brukt i analysen: ”Det gamle og det nye Sandnes” Historiebruk ved byjubileene i 1910 og 1935.

Kapittel 3: 50-årsjubileum i Sandnes i 1910

3.1 Innledning

50-årsjubileet i Sandnes ble feiret torsdag 14. april 1910. Det var på denne datoen i 1860 kongen hadde skrevet under på loven om Sandnes sine ladestedsrettigheter. Jubileet ble feiret med korpsspilling i gatene, flaggheising, og festmiddag for noen av byens innbyggere og andre inviterte i byens festsal, banksalen. I tillegg fikk de som bodde på fattiggården Varatun en ekstra pengebevilgning på jubileumsdagen. Det var byens formannskap som stod for planlegging og gjennomføring av det som skjedde på jubileumsdagen. Feiringen av jubileet i 1910 inkluderte ikke store deler av innbyggerne i Sandnes, og det ble gjennomført i løpet av en dag. Likevel var det flere aktører som formulerte historiebruk i dette jubileet. Det ble skrevet artikler i avisene, det kom ut en bok, og det ble laget sanger som levde videre etterpå. Dermed er dette også et viktig jubileum å studere for å kartlegge historiebrukens uttrykk, og dermed si noe om hva som kan ha vært dens motiv og funksjon. Dette kapitlet har fire deler, først en gjennomgang av tiden før jubileumsdagen, deretter om hva som skjedde på selve dagen, så tiden etter jubileet, og til slutt en oppsummering med konklusjoner, der historiebruken i 1910 blir satt inn i analysekategoriene.

3.2 Tiden før jubileumsdagen

”..jo mere man nærmede sig den 14de April 1910, jo mere følte Sandnesfolket, at det nærmede sig denne Milepæl, og at det var grund til i et kort Øieblik at stanse op ved den, og med Tak til alle gode Gavers Giver kaste blikket tilbage over de svundne 50 aar..”⁵⁹

Dette skrev M.A. Grude i boken som kom ut etter jubileumsfeiringen, helt på slutten av 1910. Selv om planleggingen av jubileet bare strakk seg over en uke, viste formannskapet at de ønsket at jubileet skulle inneholde tilbakeblikk på ”de svundne 50 aar”. Det kom først og fremst til uttrykk gjennom beslutningen om å gi ut et historieverk. I tillegg til planleggingen i formannskapet ble det trykket artikkelserier i avisene i forkant av jubileet. Det er disse to sidene ved jubileet i 1910 som blir behandlet i dette delkapitlet.

⁵⁹ Grude, 1910: s.363

3.2.1 Formannskapet planla

Første gang temaet, ”50-årsjubileum i Sandnes”, dukket opp i formannskapets møtebøker, var i referatet av et møte som ble holdt 6. april 1910. Det var bare åtte dager før selve feiringen fant sted. På møtet opplyste den daværende ordføreren L.O. Nygård om at det skulle feires jubileum den 14. april, og at bystyret ønsket at formannskapet skulle invitere kommunens daværende og tidligere ”kommunale ombudsmænd samt embeds- og bestillingsmænd” til festmiddag.⁶⁰

Formannskapet ble festkomité, og planleggingen av begivenheten begynte på dette møtet 6. april.

J. Schanche Jonassen hevdet i sitt historieverk om Sandnes at det hadde eksistert stor uenighet om selve datoen for feiringen, og det hadde foregått en diskusjon om dette i bystyret. Det var i hovedsak fire ulike syn på hvilken dag som skulle ses på som Sandnes ”fødselsdag” og være utgangspunktet for en jubileumsfeiring. I tillegg til 14. april 1860, mente noen at det var datoen 6. april 1861, da grensene for byen ble fastsatt, andre mente at 21. juni 1862 da byen fikk sitt første valgte bystyre skulle bestemme datoen for jubileet. Videre mente noen at det var 18. juli 1862, da bystyret og andre kommunale institusjoner gikk i gang med sine verv og sitt arbeid, som skulle være byens ”fødselsdag”. Til slutt ble det likevel enstemmig vedtatt at det var 14. april 1860 som var det beste alternativet.⁶¹ Jonassen trakk også frem det synet som M.A Grude la frem i boken sin. Der skrev han at da ladestedsrettighetene var underskrevet 14. april 1860, var Sandnes sin rolle som by ”blot et Begreb, en Bestemmelse om noget, som skulde blive”⁶², og at det var først 6. april 1861 da grensene var bestemt og man visste hvem som var byens innbyggere: ”Først da var dens Dannelse en fuldbragt Kjendsgjerning. Den 6te April 1861 staar derfor nær, maaske jevnside med den 14de April 1860.”⁶³ I bystyrets møtereferater fra tiden før jubileet i 1910 kommer ikke denne diskusjonen til syne.

En kan ikke si sikkert hva som gjorde at 14. april ble den valgte datoen. Men dagen da en ny lov ble vedtatt, det vil si da kongen skrev under loven om ladestedsrettigheter eller kjøpstadsrettigheter, har ofte blitt brukt som utgangspunkt for byjubileumsfeiringen. Eksempler på dette er Steinkjer, der loven om ladestedsrettighetene ble skrevet under 7. mai 1857, og byen feiret 50-årsjubileum 7. mai 1907.⁶⁴ Haugesund feiret 50-årsjubileum med utgangspunkt i loven

⁶⁰ Møtebok, Sandnes formannskap 06.04.1910

⁶¹ Jonassen, 1965: s.93

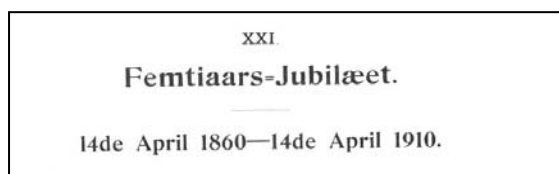
⁶² Grude, 1910: s.58

⁶³ Grude, 1910: s.58

⁶⁴ Weigner, 1907: s. 11

om kjøpstadsrettigheter i 1916, og 150-årsjubileum med utgangspunkt i ladestedsrettighetene i 2004.⁶⁵

Bystyret og formannskapet i Sandnes etablerte med dette en jubileumstradisjon. I ettertid ble det feiret jubileer i Sandnes hvert 25. år frem til 1985, og i 2010 fortsetter denne tradisjonen med 150-årsjubileum. Datoen 14. april ble bestemt som grunnleggingsdag, og fikk dermed en slags symbolsk betydning for byens innbyggere. At det var 14. april som ble valgt viser at denne datoen ble sett på som betydningsfull også før jubileet i 1910. At kongen skrev under loven om ladestedsrettighetene ble trukket frem som en viktig historisk hendelse. 14. april ble et symbol på dette, og kan dermed knyttes til byens offisielle historiebruk og minnefellesskap.

Figur 2: Kapittel 21 i M. A. Grude, *Sandnes Historie*. 1910

Formannskapet i Sandnes hadde fem medlemmer i 1910. I tillegg til ordføreren L.O. Nygård var T.H. Idland, B.H. Jonassen, A. Moe og P.E. Jacobsen medlemmer. I møtoreferatene kommer det likevel frem at flere tidligere formannschaftsmedlemmer også deltok på møtene innimellom. Hvilke enkeltpersoner som var med i festkomiteen og deltok i planleggingen, er imidlertid vanskelig å si sikkert. På det første planleggingsmøtet 6. april deltok Nygård, Jacobsen og Aase, sistnevnte et tidligere formannschaftsmedlem. De vedtok at arrangementet skulle gjennomføres, at kommunen skulle betale for det, at en skulle gi en ekstra oppmerksomhet til fattiggården på Varatun, og at det skulle skrives et jubileumsskrift. På grunn av ”den langt fremskridte tid”⁶⁶ kunne ikke jubileumsskriftet komme ut før etter feiringen. Det neste møtet hadde formannskapet allerede dagen etter, 7. april. Da møttes fire av medlemmene i formannskapet og planla festmiddagen. Dette fortsatte på neste møte 11. april. Da ble det vedtatt en gjesteliste på 143 gjester, av disse ble noen betegnet som hedersgjester. Det ble også bestemt at det skulle være korpsmusikk i gatene på jubileumsdagen.

⁶⁵ Halvorsen, 1916: s.3, og <http://www.haugesund.kommune.no>, 08.12.2008

⁶⁶ Møtebok, Sandnes formannskap 06.04.1910

3.2.2 Avisene skrev om Sandnes i dagene før feiringen

I forkant av jubileet trykket de lokale avisene historiefremstillinger av ulikt omfang som handlet om Sandnes. *Vestlandsposten* hadde en artikkelserie over fem dager som ble kalt ”Sandnes – 50-Aars Jubilæum som ladested”⁶⁷. I *Iste Mai* ble det trykket en artikkel kalt ”Sandnes – 14dè april 1860 – 14dè april 1910”⁶⁸ dagen før jubileumsfeiringen. I *Stavanger Aftenblad* het en serie på tre artikler ”Sandnes jubilerer. 1860 – 14. april – 1910. Bruddstykker av stedets historie de siste 50 aar”.⁶⁹ I tillegg hadde avisen en artikkel i forkant av disse som het ”Sandnes 50 aar”.⁷⁰

I de tre avisene kom det frem ulike politiske syn. Likevel hadde avisene mye til felles, og de viste hva som ble oppfattet som viktige sider ved Sandnes sin fortid i 1910. De var med på å skape, og forsterke oppfatninger som kan knyttes til minnefellesskapet i byen. Avisene formidlet noen utvalgte fortellinger som var med på å prege innbyggernes tolkninger av fortiden. At avisene inneholdt mange av de samme fortellingene, viser at det før jubileet fantes et felles syn på hva som var viktig i Sandnes sin fortid, de var dermed med på å støtte den offisielle historibruken i Sandnes. Derfor kan en si at avisartiklene var med på å forsterke og reproducere minnefellesskapet i Sandnes. Her er det ikke rom for å kartlegge omfanget av avislesningen på denne tiden, men Grude skrev at ”Avislæsning er meget almindelig blandt Byens Befolkning og har været det i længre tid”.⁷¹ Som en av få informasjonskilder var nok avisene viktige. Her kommer en punktvis gjennomgang av trekk som kan oppfattes som fremtredende i de tre avisens fremstillinger.

Tallfesting av utviklingen/fremgangen:

Et trekk ved artiklene i avisene var hvordan de ved å presentere tall forsøkte å vise byens vekst. Alle tre avisene inneholdt en gjennomgang av Sandnes sine budsjetter, fra det første ble vedtatt i 1863, frem til budsjettet for 1910. I 1863 var budsjettet på 680 spesidaler⁷², i 1878 på 11120 kroner, og i 1910 var det på ”hele” 75 309.⁷³ I tillegg ble også den store befolkningsveksten i byen fremhevet. Da ladestedsrettighetene ble vedtatt, skal byen ha hatt rundt 400 innbyggere, mens befolkningstallet i 1910 var rundt 3000. *Stavanger Aftenblad* skrev dette i et avsnitt med

⁶⁷ Vestlandsposten, 08, 09, 11, 12 og 13.04.1910

⁶⁸ Iste Mai, 13.04.1910

⁶⁹ Stavanger Aftenblad, 09, 11, og 12.04.1910

⁷⁰ Stavanger Aftenblad, 04.04.1910

⁷¹ Grude, 1910: s.361

⁷² I følge Stavanger Aftenblad, 12.04.1910, utgjorde 680 spesidaler, 2720 kroner i 1863.

⁷³ Bla. Iste Mai, 13.04.1910

overskriften ”Fremgangen”. I samme avsnitt ble det trukket frem at antallet bolighus i Sandnes hadde steget fra 50 i 1860, til over 350 i 1910.⁷⁴ I *Vestlandsposten* var det postvesenets utvikling som ble beskrevet på denne måten. Det ble skrevet: ”Fra de gode gamle dage og til nu er utviklingen uhyre”⁷⁵, og avisen viste til stigningen i salg av frimerker og postanvisninger. Frimerkesalget på postkontoret i Sandnes gikk fra et salg på 4953.40 kroner, til 15044.95 kroner fra 1890 til 1910.

Opplisting av viktige personer og hendelser:

I *Stavanger Aftenblad* og *Vestlandsposten* ble hvem som hadde sittet med politiske verv i Sandnes viet mye plass. I førstnevnte avis ble både ordførere, viseordførere og alle formannskapsmedlemmer presentert.⁷⁶ Dette var rene opplister, noen beskrivelser av dem og deres arbeid hadde ikke avisene. I tillegg ble handelsfolk, håndverkere, bønder og ulike personligheter i byen presentert. Disse fikk noe mer omtale. I *Vestlandsposten* ble leseren tatt med på en vandring fra ”søre-” til ”nordre stræen”, som var de to opprinnelige bydelene i Sandnes, og presentert ulike personligheter som hadde bodd på de ulike stedene.

*Der hvor O.C. Østraadt nu har sin forretning, bodde der for 50 aar tilbage en enke Braastei, der drev et Gaardstykke. Far til Ole og Bertil Svendsen drev ogsaa Gaardsbrug og havde sit hus her. Dette hus var, saavidt huskes det største og vakreste. Det havde endog kvist pa, hvilket var meget sjeldent at se i de Dage. De fleste huse var nemlig meget lave og tarvelige samt graa som Berget.*⁷⁷

Dette sitatet er hentet fra denne ”vandringen”. Det viser hvor liten og oversiktig byen var, mange kjente nok til de personene som ble presentert. Det viser også det synet at ”det gamle Sandnes” var ulikt byen slik den var i 1910. Dette blir mer utdypet i neste punkt. Det personfokuserte perspektivet i avisene gjør at disse fremstillingene kan knyttes til det som kalles *mikrohistorie*. Der er det personene som driver fortellingene fremover. Samtidig kan dette betegnes som de små fortellingene om Sandnes. I *Stavanger Aftenblad* ble handelsfolk i Sandnes presentert i et eget avsnitt. Der stod det blant annet: ”En af de betydeligste omkring 60-aarene var vel Arnfind Olsen, som havde sin forretning nær Sandnes gamle teglverk, der hvor Kartevolds hus nu står.”⁷⁸

⁷⁴ Stavanger Aftenblad, 12.04.1910

⁷⁵ Vestlandsposten, 09.04.1910

⁷⁶ Stavanger Aftenblad, 04.04.1910

⁷⁷ Vestlandsposten, 08.04.1910

⁷⁸ Stavanger Aftenblad, 09.04.1910

Når det gjelder det som ble fremhevet som viktige hendelser i byens fortid, så var disse knyttet til ulike nyskapingner, utbygginger og oppretting av institusjoner. De første teglverkene ”Sandnes gamle teglverk” og ”Altona” som ble opprettet i 1784 og 1850 ble fremhevet som viktige hendelser. Videre ble tildelingen av ladestedsrettighetene og etableringen og utviklingen av de kommunale institusjonene i 1860-årene også trukket frem. Vei og kommunikasjonsutbyggingen ble også sett på som viktig. ”Sandnes nyere historie begynner med veianlegget langs hele Stråen” skrev *Stavanger Aftenblad*.⁷⁹ Denne veien ble bygd i 1846, og førte til økt trafikk og handel i byen. Bygging av jernbanen ble også fremstilt som en viktig hendelse for byen, og selv om det i starten var stor skepsis til denne utbyggingen, hadde den ”vært en løftestang for næringslivet”.⁸⁰ Det ble videre trukket frem mange hendelser som ble sett på som viktige for byens utvikling. Opprettingen av postkontor, sparebank, ulike foreninger, egen kirke, nye dampskip, brannforsikringsforening, telefonsystem og elektrisitetsverk var noen av disse.

Stavanger Aftenblad hadde et eget avsnitt om ”Politi og rusdrikshandel for 50 aar siden”⁸¹, og et eget avsnitt som handlet om Mauritz Kartevold, som ble sett på som en foregangsfigur innen avholdsarbeidet i Sandnes. Selv om dette var en viktig politisk sak for *Stavanger Aftenblad*, var det ikke bare der avholdsaken spilte en stor rolle. Avholdsbevegelsen hadde lange tradisjoner, og stod sterkt i Sandnes i 1910. Det fantes et eget parti ”Afholdspartiet” som ordføreren L.O. Nygaard og flere av formannskapsmedlemmene var representanter for.

Før og nå, Sandnes som ny by:

De tre siste artiklene i serien som *Vestlandsposten* publiserte, hadde overskriften ”Det nye Sandnes”.⁸² Presentasjonen av Sandnes som en ny by er gjennomgående i alle artiklene i alle tre avisene. Det lå en dobbelthet i beskrivelsen av Sandnes som ny by. Det handlet både om hva Sandnes hadde blitt til i 1910 og hva byen kunne skilte med ved dette jubileet, samtidig som det handlet om at Sandnes som hadde så kort fortid derfor kunne betegnes som en ny by. Avisene skrev lite om tiden før ladestedsrettighetene kom i 1860. Det som ble tatt med om tiden før dette, handlet i stor grad om hvor ”ubetydelig” stedet hadde vært før utviklingen skjøt fart. Både *Iste Mai* og *Vestlandsposten* skrev at Sandnes ikke var nevnt i matrikkelen fra 1668, og heller ikke i ”de Fines bebyggelse” fra 1745.⁸³ Bendix De Fine var amtmann i Stavanger. Han gjorde

⁷⁹ *Stavanger Aftenblad*, 09.04.1910

⁸⁰ *Vestlandsposten*, 11.04.1910

⁸¹ *Stavanger Aftenblad*, 09.04.1910

⁸² *Vestlandsposten*, 11, 12, og 13.04.1910

⁸³ *Iste Mai*, 13.04.1910, og *Vestlandsposten*, 08.04.1910

topografiske undersøkelser og gav ut beskrivelser av fylket på 1700-tallet.⁸⁴ Videre ble det beskrevet hvordan Sandnes hadde gått fra å ha lite ”å skryte av” til å bli flinke på flere områder. *Stavanger Aftenblad* fortalte om utviklingen i skolen at den var ”til en begyndelse temmelig lidet tilfredstillende i Sandnes”.⁸⁵ Deretter ble det fortalt om hvordan det etterhvert hadde blitt bygget flere skolebygninger, og kommet til flinke lærere. *Vestlandsposten* skrev om hvordan det stod til i Sandnes for 40 til 50 år siden:

*Med kommunikasjonene stod det selvfølgelig ikke rart til i den tid. Der fantes ingen damskibe, ingen større seilskuder, kun daarlige veie efter nutidens begreb derom, ingen jernbane og endeligt inget elektrisitetsverk.*⁸⁶

På samme måte sammenlignet også *Stavanger Aftenblad* tiden rundt 1860 med forholdene i 1910.

*Vi nutidsmennesker kan i det hele ikke skjønne hvorledes man den gang kunne greie sig. For oss er det kun tilfredstillende med damskipforbindelse flere ganger om dagen, tog hver halve time, og telefon i næsten hvert hus. Det er noe helt annet enn å traske den lange Luramil, såsnart man hadde ærend til Stavanger.*⁸⁷

Fortiden ble brukt til å fremheve alt det nye og gilde som fantes i Sandnes i 1910. Eget elektrisitetsverk, gode veier, hyppige tog- og dampskipsavganger. Andre ting som det ble lagt vekt på, var at byen hadde ny moderne sprøyte for brannslukking, eget telefonvesen med 180 abonnenter og egen sparebank. Presentasjonen av Sandnes som ”ny by” er knyttet til avisenes vektlegging av hva som hadde skjedd av nyskaping i Sandnes i byens 50-årige historie, og hvordan dette hadde ført til ”Det nye Sandnes” i 1910.

⁸⁴ Nettutgaven til ”Store Norske Leksikon”: http://www.snl.no/nbl_biografi/Bendix_De_Fine/utdypning, 09.02.2009

⁸⁵ *Stavanger Aftenblad*, 12.04.1910

⁸⁶ *Vestlandsposten*, 08.04.1910

⁸⁷ *Stavanger Aftenblad*, 04.04.1910

3.2.3 Kort planleggingsfase

I 1910 var det formannskapet i Sandnes som stod for planlegging av jubileet. Denne foregikk over et svært kort tidsrom, nærmere bestemt åtte dager med tre møter. I følge referatene fra møtene, ble det bestemt at det skulle arrangeres middag, bevilges penger til fattiggården, være korpsmusikk i gatene på dagen, og gis ut et historieverk. Alt skulle betales av kommunen. En må regne med at det foregikk planlegging som ikke ble loggført. Men de viktigste beslutningene som ble gjort, at jubileet skulle feires, og at det skulle gis ut et historieverk ble vedtatt på det første møtet. 14. april 1860 ble bestemt som byens ”fødsel”, og utgangspunktet for jubileet.

Avisene begynte å trykke sine artikkelserier om byen allerede to dager etter at formannskapet hadde hatt sitt første møte om jubileet. En oppfatning av hva som var viktige hendelser i Sandnes sin fortid må derfor allerede ha eksistert. Dette ble understreket av at alle tre avisene som her har blitt analysert hadde mye av samme innholdet. Den kvantitative veksten, presentasjonene av viktige personer og hendelser i byen, og fremheving av nyvinningene i byen, var hovedtrekk i avisenes fortellinger. Disse utgjorde de små fortellingene om byen. I dette lå også innholdet i det som kan kalles den store fortelling om Sandnes. De små fortellingene var del av en større kontekst. Den store fortellingen handlet i korte trekk om en liten uanseelig by som hadde klart å kjempe seg frem til å bli en anseelig by, med store fremtidsutsikter. Fortellingen inneholdt dermed også kontinuitet, det vil at de tre tidene da, nå og etter var representert.

Historiefremstillingene i avisene handlet i hovedsak om utviklingen de siste 50 årene. Derfor må en regne med at mange av Sandnesinnbyggerne hadde opplevd de fortidige hendelsene som ble trukket frem under jubileet. De ulike fortellingene om Sandnes sin fortid lå dermed svært nær innbyggernes egne erfaringer og opplevelser. Rüsens tre prinsipper, kontekst, kontinuitet og konkretisering,⁸⁸ kan dermed knyttes til de fortellingene som kom frem i historiebruken i jubileet i 1910.

⁸⁸ Jmf.2.3.3

3.3 Feiringen 14. april 1910

Av aktiviteter som skulle skje på selve jubileumsdagen var korpsmusikk i gatene på dagen, festmiddag om kvelden og en ekstrabevilgning til fattiggården det som ble nevnt i referatene til formannskapet. I tillegg til dette ble dagen markert ved at en tok en fridag på skolene, fra dampskipet "Sandnes" kunne en høre en salutt bestående av 21 tut da skipet ankom havnen klokken to på dagen, og rundt om i byen ble det pyntet og heist flagg.⁸⁹ På fattiggården Varatun ble ekstrabevilgningen på 300 kroner brukt til å lage en tilstelning på kvelden for de som bodde der. Festmiddagen ble arrangert i banksalen, en stor sal i sparebankens lokaler, som på denne tiden var byens festsal. På middagen var det det "øvre sjikt" av befolkningen i Sandnes som deltok, og den kan betegnes som en "borgermiddag". Blant de inviterte var daværende og tidligere bystyre- og formannskapsmedlemmer, kommuneansatte, ulike industri- og kulturpersonligheter, samt politikere i Sandnes og formannskapet i Høyland. M.A. Grude skrev om denne festen:

Den 14de april 1910 erindredes Femptiaarsdagen ved festlig sammenkomst i Sparebankens festlokale, hvorunder det i flere taler blev henpekt på enkelte momenter i byens utviklingshistorie og uttalt mange gode Ønsker om Byens fremtidsudvikling.⁹⁰

Det ble trykket beskrivelser av festmiddagen i avisene og Grude sin bok. Der stod det blant annet om hva som var på menyen, og hvilke gjester som var til stede. I tillegg ble det referert til talene som ble fremført og sangene som ble sunget under middagen. I dette delkapitlet skal det handle om hva som skjedde under middagen, hvem som hadde taler og hva de inneholdt. Deretter kommer en gjennomgang av de tre sangene om byen som ble skrevet til jubileet og sunget under festmiddagen.

⁸⁹ Stavanger Aftenblad, 14.04.1910 og Vestlandsposten, 14.04.1910

⁹⁰ Grude, 1910: s.1

3.3.1 Festmiddagen

I banksalen ble det pyntet med flagg og hengt opp gamle fotografier av Sandnes på veggene. *Stavanger Aftenblad* skrev: ”Salen straalet i elektrisk belysning.”⁹¹ I møtebøkene stod det skrevet at det skulle inviteres 143 gjester.⁹² Grude skrev at det var samlet ca. 150 gjester på festmiddagen. Det nøyaktige antallet gjester som var til stede ble ikke oppgitt, men noen ble av avisene trukket frem som ekstra viktige. Blant andre Mauritz Kartevold som var datidens eldste gjenlevende ordfører og to representanter fra byens første bystyre som fremdeles levde i 1910.⁹³ Menyen bestod av fiskepudding med grønnsaker og ryper med kompott til hovedrett, og multer med fløte og frukt til dessert.⁹⁴

Etter at måltidet var over ble det holdt taler og sunget. Første taler var P. Øgland. Han var tidligere lærer, men hadde skiftet jobb til å bli bestyrer på Ganns potteri og teglverk. Han holdt tale for kongen, som ble etterfulgt av at alle sang kongesangen. Nasjonale verdier og symboler hadde en fremtredende rolle i feiringen. Senere på kvelden ble det holdt taler både for fedrelandet, Stortinget og regjeringen, der det som hadde skjedd i Norge i 1814 og 1905 var viktige temaer. I tilknytning til talen til fedrelandet omtalte *Vestlandsposten* fedrelandet som ”det felles hus hvor ogsaa Sandnes er barn i huset”.⁹⁵ Det kom ikke frem om det er taleren eller journalisten sine ord. Likevel er disse talene med på å sette Sandnes inn i en større kontekst. Ved å tilføre nasjonale perspektiver til byjubileet ble Sandnes en del av av nasjonen og av den store nasjonale fortellingen.

Men før disse tre ”nasjonale” talene holdt, ordfører L.O. Nygaard tale for jubilarer Sandnes. Den skal ha inneholdt en gjennomgang av hvorfor byen ble ladested. Det han sa i sammenheng med dette, ble ikke gjengitt i avisene eller boken. Der ble det lagt vekt på Nygaards skildring av hvordan byen hadde vært i 1860, og hans sammenligning av forholdene da med forholdene i 1910. Han skal ha uttalt: ”Man havde et par teglverker, et snes skibe og man drev paa med en etter forholdene ikke ubetydelig saltning av sild. Det var det hele. Senere har byen udviklet sig til en industriby, som der staar ry af.”⁹⁶ Han fremhevet blant annet at byen hadde 60 til 70 verksteder og fabrikker med innlagt strøm, hyppige postleveringer, stor inn- og utførsel av varer,

⁹¹ Stavanger Aftenblad, 15.04.1910

⁹² Møtebok, Sandnes formannskap 11.04.1910

⁹³ Stavanger Aftenblad, 15.04.1910

⁹⁴ Grude, 1910: s.364

⁹⁵ Vestlandsposten, 15.04.1910

⁹⁶ Grude, 1910: s.365

og at kommunen hadde brukt mye ressurser på skolen, som han mente var viktig. Nygaard hadde også med forklaringer på hvorfor Sandnes hadde opplevd stor fremgang og utvikling. Han skal ha forklart dette med ”folkets initiativ og arbeidsomhed og deres smaa krav til livet”.⁹⁷ Videre hevdet han at i Sandnes hadde man alltid hatt demokratiske arbeidsforhold. Med det mente han at arbeidsgivere og arbeidstakere arbeidet sammen. En annen ting Nygaard mente hadde vært viktig for utviklingen i Sandnes var ”ædruelighedsarbeidet”, som han gav Kartevold mye av æren for. Talen var ikke utelukkende positiv, men Nygaard viste at han hadde stor tro på fremtiden da han avsluttet med:

*Vistnok har Sandnes som småby sine mangler – sine småbynykker. Den er endnu ikke færdig med sig selv. Her maa bygges videre, og jeg har godt haab til den unge slekt. Med ønsket om fortsat vekst og trivsel for vor by udbringer vi et trefoldig hurra.*⁹⁸

Etter Nygaard sin tale kom som nevnt tre taler med nasjonalt perspektiv. Videre ble det holdt flere taler utover kvelden. Det ble holdt taler for Høyland kommune, der det ble takket for godt naboskap, for den kommende slekt, for arbeiderstanden, for handels- og håndverkerstanden, for vertene på festen og de tradisjonelle talene, herrenes og kvinnenenes tale.⁹⁹

3.3.2 Sangene som ble skrevet til jubileet¹⁰⁰

Det ble utlyst konkurranse om å skrive sandnessang i forkant av feiringen. På festmiddagen ble tre av de innkomne forslagene presentert, og gjestene deltok i allsang av disse. Den sangen som ble sunget først, hadde den daværende skolebestyreren Tveteraas skrevet. De to andre sangene var skrevet av ordfører L.O. Nygaard, som også var lærer, og H.S. Bakke, som var en lærerkollega av Nygaard. Nygaard sin sang gikk av med seieren og har levd videre i ettertiden under betegnelsen ”Sandnessangen”. En tidligere elev på en av barneskolene i Sandnes fortalte at klassen hennes sang Sandnessangen og spilte på Sandnesgauker i musikkundervisningen for omtrent ti år siden.¹⁰¹ Hele Sandnessangen, tre vers av Bakke sin sang og to vers av Tveteraas sin

⁹⁷ Grude, 1910: s.365

⁹⁸ Vedlegg 1

⁹⁹ Grude, 1910: s.368

¹⁰⁰ Fullstendig gjengivelse av sangene i vedlegg 1

¹⁰¹ Informant 1

sang, ble gjengitt i *Stavanger Aftenblad* dagen etter festen. Sangene ble også gjengitt i sin helhet i M.A Grude sin bok.¹⁰²

Sangene hadde mye til felles med de man skriver til for eksempel konfirmanter, brudepar og bursdagsjubilanter. Mange har nok vært med på allsanger der hovedpersonen blir omtalt i svært positive ordelag og en får små fortellinger fra livene til disse. Slike sanger kan ses på som en oppsummering av hva forfatteren oppfatter som viktig ved de hun eller han skriver om, men viser også hvilke deler av deres livshistorier som har blitt en del av slekten eller vennegjengens minnefellesskap. De små fortellingene i sangene er ofte hendelser som har blitt fortalt og gjenfortalt i kortere eller lengre tid. Om en overfører dette til å gjelde sangene skrevet til ”jubilanten Sandnes”, kan en si at det ikke bare er forfatterne Tveteraas, Bakke og Nygaard sine oppfatninger som kommer frem i sangene, men at de også viser oss litt av minnefellesskapet blant innbyggerne i Sandnes på denne tiden.

Da Narvik feiret sitt byjubileum i 1926, ble det også utlyst en konkurranse om å skrive ny Narviksang. Steinar Aas tok med utdrag fra noen av disse sangene da han drøftet hvordan byfellesskap og byidentitet ble konstruert i Narvik.¹⁰³ Selv om de sangene som ble skrevet til byjubileet i Narvik sjelden ble fremført i ettertid, mente Aas at det var interessant å se på forfatterne sine oppfatninger av byen. Han kalte sangene ”heimstaddiktning” og skrev at ”Heimstaden vart kulturelt konstruert gjennom diktning og songar, men var langt på veg konstituert gjennom erfaringar og opplevingar.”¹⁰⁴ Heimstadiktning har Gunnar Foss definert som ”diktning som er vaksen ut av ei oppleving av heimstadens landskap og sosiale fellesskap”.¹⁰⁵ Slike sanger har utgangspunkt i innbyggerne på stedet sin livsverden, det vil si de erfaringene og opplevelsene innbyggerne har i hverdagen. Stedet blir et holdepunkt i deres livsverden, og i heimstaddiktningen blir det beskrevet. Aas skrev om Narvik: ”Byidentiteten vart på mange vis uttrykt gjennom lokalbefolkninga sine kjensler for bypulsen.”¹⁰⁶ Her vil det bli trukket paralleller mellom sangene som ble skrevet til jubileene i Narvik og Sandnes. I sandnessangene var det Sandnes som var holdepunktet, og det var følelsene for ”bypulsen”, og sandnesinnbyggernes erfaringer og opplevelser som kom frem i disse sangene.

¹⁰² Grude, 1910: Kapittel 21

¹⁰³ Aas, 2006

¹⁰⁴ Aas, 2006: s.19

¹⁰⁵ Foss, 1997: s.102

¹⁰⁶ Aas, 2006: s.19

Stedet eksisterer som tidligere nevnt, både som et fysisk avgrenset område og som et område tillagt ulike verdier og egenskaper. I alle tre sangene til jubileet i 1910 ble den geografiske plasseringen og naturomgivelsene til Sandnes skildret. Dette kom frem helt i begynnelsen av sangene. ”Gjemt ligger byen lunt mellom bakker/inderst ved Gansfjordens lerete strand,” skrev Nygaard. Tveteraas fulgte mønsteret: ”Saa bred en plads ved den lune bugt/hvor klippen speiler sin pande/og eng og ager kan grønnes smukt/du fik ved solrige strande.” og Bakke: ”Hvor Nordsjøens inderste arm er lukt/av Gandalens lerete bakker/der ligger vort Sandnes ved stranden smukt/og smiler så vennlig og vakker”.¹⁰⁷ Disse naturbeskrivelsene var ikke objektive og nøkterne, men følelsesladde, og byen ble tillagt menneskelige egenskaper, den ble personifisert og omtalt som ”du”. Landskapet ble i sangene gjort til en poetisk konstruksjon, diktningen gjorde byen vennlig og vakker.¹⁰⁸ Både landskapet og minnefellesskapet i byen ble beskrevet, og tillagt ulike verdier og egenskaper. Nærmest hver eneste setning i sangene kan tolkes i denne retning, men her er det bare rom for å trekke frem det som er mest fremtredende, og vise til noen eksempler på dette fra tekstene. Her kommer også en punktvis gjennomgang av trekk ved sangene som inneholdt historiebruk.

”Ny by”

Det ble fremhevet at byen ikke hadde noen lang fortid å se tilbake på. Nygaard skrev at: ”Minder den har ei stolte og store/nylig den vaaknet og meldte sig med.” Hos Bakke: ”I atten hundred og tres vor by/fik rang blandt de andre i landet./Og dengang vor stad eide bare ry for sand/naar med leir den var blandet.” Byens fortid inneholdt ifølge Nygaard ikke lange tradisjoner. Byen var også blant de yngste i landet. Historiebruken i jubileet 1910 la vekt på de femti årene som hadde gått siden 1860. Sjelden ble det trukket linjer lenger bakover i tid. Videre ble det fremhevet at på tross av mangel på lang fortid og ”stolte minder”, og ”bare ry for sand...”, hadde byen hatt en jevn og god vekst den tiden den hadde eksistert. Det ene refrenget i Bakke sin sang lød: ”Men jevnt den vokste i femti aar/ til større ry og til bedre kaar.” Tveteraas skrev: ”Saa blomstrede Sandnes fra slegt til slegt/og rikt utfolde sine evne!” ”Med aarene gik ogsaa byen frem,..” het det hos Bakke. Veksten ble også trukket frem som et kjennetegn på samtiden, og forfatterne ønsket at denne skulle fortsette inn i fremtiden. Som eksempel på dette skrev Nygaard at byen måtte ”vokse sig fremad, bli stor og saa vakker/ blive til ære for folk og land”- og Bakke stemte i: ”Lat vokse vor handel, vor industri/ alt eftersom aarene lider.”¹⁰⁹

¹⁰⁷ Vedlegg 1

¹⁰⁸ Foss, 1997: s.102

¹⁰⁹ Vedlegg 1

Fabrikk og industri

I 1910 fremstod Sandnes som en fabrikk- og industriby. Dette var klart med på å prege sangtekstene. I sammenheng med Narvikjubileet hevdet Steinar Aas at Narvik som industriby spilte en viktig rolle i sangtekstene. I ”malmbyen” Narvik ble det skrevet i en sang: ”arbeidets rytme, dets puls vi fornemmer/hørbart i togenes larmende gang/hjulene skipene og malmen er stemmer/skiftende toner i arbeidets gang”. Aas skrev at støyen som kom fra industrien på mange måter var Narvik sin musikk.¹¹⁰ Sandnes var en by med flere forskjellige industrier, så den fikk ikke et like entydig stempel slik som Narvik som ble ”malmbyen”. Men vektleggingen av industrien og fabrikkene var stor i sandnessangene, og støyen derfra var Sandnes sin musikk. Dette blir mer utdypet i neste punkt om Sandnes som ”arbeidets by”.

I sandnessangene spilte som nevnt leiren en viktig rolle. Det er nok leiren Tveteraas siktet til da han skrev ”Med vilje rank du veien brød/for industriens gaver./ja selv av jordens dunkle skjød/din rigdom frem du graver.” Bakke skrev at på samme måte som Jæren hadde dyrket opp jorden: ”har Sandnes gjort leiren til næringsvei/og af den skapt salgbare saker.”, og videre at ”fabrikkene de blev saa mange” og til slutt: ”Stor fremgang skaptes i det øieblik/vi lys og kraft fra Sviland fikk.” Det ble bygd et eget elektrisitetsverk for Sandnes i 1909, noe som ble sett på som en stor og viktig hendelse i 1910. Troen på at industrien skulle være viktig også i fremtiden kommer også til uttrykk i sangene: ”Lat vokse vor handel, vor industri/alt eftersom aarene lider.”¹¹¹

Arbeidets by

Vektleggingen av fabrikkene og industrien kan knyttes til at Sandnes i sangene ble fremstilt som arbeidets by. Dette kommer kanskje best frem i Nygaard sin sang. Her er vers nummer to, tre og fire gjengitt i sin helhet for å vise dette.

*Minder den har ei stolte og store,
nylig den vaaknet og meldte sig med,
smaat og beskjedent den tar kun tilorde,
∴: kappes den vil kun i arbeidets fred. ∴:*

¹¹⁰ Aas, 2006: s.20

¹¹¹ Vedlegg 1

*Reiser sig "taarne," frugter av fliden
gror mellom bakkerne nøisomhets frø,
skal nok vort Sandnes kunne med tiden
∴ by mange tusender arbeid og brød. ∴*

*Arbeiderskare, du er vor tanke,
svigt ei dit kald her i arbeidets by!
Du i fra "verket," maskinen, bak skranke,
∴ du er den mand, som gir stedet dets ry. ∴*

Her fremhevet Nygaard nøysomhet og arbeid som viktige verdier. Han la vekt på at Sandnes var en "arbeidets by", og at det var viktig at arbeiderne ikke måtte "svikte sitt kall". Han la dermed frem et ønske om at Sandnes skulle fortsette å være en "arbeidets by" også i fremtiden. Dette hadde Sandnes til felles med Narvik som også ble sett på som "arbeidets by". I en av sangene som ble skrevet til byjubileet der i 1926, lyder et vers: "Arbeidet kaller, og arbeidet lønner/daglig vårt stræv med sin glede på ny/Det er en arv vi vil gi vore sønner:/skjenke dem Narvik som arbeidets by."¹¹² Det var arbeidet og industrien som skapte byens rytme, og takten til maskinene kunne sammenliknes med innbyggernes hjerterytm, de utgjorde bypulsens.¹¹³ Selv om dette ikke var like fremtredende i sangene til Sandnes-jubileet, gav de også et inntrykk av at det er arbeidet som er byens dagligliv, eller livsverden, og det er det som fører byen videre. I Tveteraas sin tekst finnes det tydeligste eksempel på dette i tredje vers der han skrev: "Fabrik og verksted fra dag til dag/ skjød modig frem for dit øie/og livet banker med sikre slag/og lønner arbeidets møie". I både Sandnes og Narvik var det "arbeidets by" ikke "arbeidernes by" sangene handlet om. I sandnessangene ble arbeidet først og fremst knyttet til fabrikkene, med unntak av et lite innslag i Tveteraas sin sang, som fremhevet skipsfarten. "Hvor bølgen kløves av høireist stavn/saa skuden skjælver og stønner/i storm på langferd mod fjerne havn/der ferdes kjekt dine sønner".¹¹⁴

3.3.3 Historiebruk i sanger og taler

På selve jubileumsdagen er det sangene som ble sunget og talene som her har blitt trukket frem som de viktigste kildene. De representerer uttrykksformer som blir styrt av ulike formale

¹¹² Aas, 2006: s.19

¹¹³ Aas, 2006: s.19-20

¹¹⁴ Vedlegg 1

prinsipper. Sangene som var poetiske med rim og refrenger, skildret byen med følelser. Forklart på Foss sin mer poetiske måte kjennetegnes en slik sang ved at: ”Den dreg praktisk talt ein sirkel kring den sårbare og skjøre staden og organiserer den som eit avgrensa rom, omtrent som fuglesongen i skogen markerer revir.”¹¹⁵ Sangene inneholdt både landskapsbeskrivelser og tekstforfatternes opplevelser av byen. De var med på å etablere og forsterke ulike forestillinger om byen.

Talene var preget av feststemningen. Det var en jubileumsfeiring, ”byens borgere jublet”. Både fortiden, nåtiden og fremtiden ble beskrevet med positive ord. Historiebruken i både sangene og talene ble styrt av den formen som disse uttrykksformene har. Likevel inneholdt de mange av de samme fortellingene om fortiden som avisene hadde skrevet i forkant av jubileet. Men noen sider ved byen ble mer vektlagt under selve feiringen. At Sandnes var en del av nasjonen og ble satt inn i en nasjonal kontekst, kom frem under feiringen. Troen på videre vekst, nyvinninger og fremskritt ble også sterkere formulert under festmiddagen. De to siste poengene her kan summeres opp med de siste ordene i Nygaard sin sang, der han ytret et ønske om at Sandnes skulle ”Blive til ære for folk og for land.”

3.4 Tiden etter jubileumsdagen

Planleggingen av jubileet i 1910 gikk over en liten uke, og feiringen ble som nevnt gjennomført i løpet av en dag. I etterkant ble det skrevet litt i avisene om feiringen, og i *Iste Mai* ble arrangørene kritisert. M.A. Grude var ferdig med boken som formannskapet hadde bestemt skulle skrives, den 22. november 1910.¹¹⁶ Boken var klar for salg hos Ingvald Dahles bokhandel i Sandnes fra 21. desember 1910. I dette delkapitlet er det gitt stor plass til en analyse av M.A. Grude sin bok, men først kommer en presentasjon av kritikken som kunne leses i *Iste Mai* etter jubileet.

¹¹⁵ Foss, 1997: s.102

¹¹⁶ Møtebok, Sandnes formannskap 22.11.1910

3.4.1 ”Lokalpatriotismen kan skyde mange smukke blomster”

Etter jubileet stod det lite skrevet i avisene utover beskrivelsene og referatene fra festmiddagen dagen etter. Det fantes et unntak i Arbeiderpartiavisen *Iste Mai*. Der ble det skrevet noen kritiske stykker som het ”Jubilæet på Sandnes og pressen”.¹¹⁷ Der ble arrangørene, det vil si formannskapet kritisert for ikke å ha invitert en utsending fra avisen *Iste Mai* til festmiddagen. Dette var ifølge *Iste Mai* et forhold som ikke burde ”gaa upaatalt hen”, og det viste liten forståelse for pressens betydning. Nygaard gav et svar på denne kritikken til en av avisens medarbeidere i Sandnes. Han skal ha sagt at det var tenkt at hans kommunestyrekollega, T. Fjermestad som jobbet i *Iste Mai*, skulle skrive om festen. Men Nygaard var usikker på om Fjermestad visste om dette. Det som i *Iste Mai* ble sterkest kritisert, var Nygaard sin videre forklaring. Den handlet om at festkomiteen hadde tenkt på å invitere *Iste Mai* sin korrespondent i Sandnes. Dette ble ikke gjort fordi han var en ”ny mand paa stedet”. Det var det som førte til formuleringen: ”Lokalpatriotismen kan skyde mange smukke blomster.” *Iste Mai* fastholdt kritikken mot festkomiteen også etter at Nygaard hadde forklart seg.

Selv om Nygaard var representant for Avholdspartiet hadde han også sterk tilknytning til Arbeiderpartiet i Sandnes. Arbeiderpartiet hadde også avholdsaken på sitt program og L. O. Nygaard ble sett på som en arbeidervennlig politiker.¹¹⁸ Han ble nominert som stortingskandidat for Arbeiderpartiet i 1906, hadde dette vervet en tid, men han fulgte ikke parties politikk på alle punkter. Blant annet stemte han i bystyret mot at elevene i Sandnes skulle få gratis skolemateriell. Da han trakk seg som parties stortingskandidat i 1909 var hans tilknytning og samarbeid med Arbeiderpartiet over, og han var ikke særlig populær hos redaktøren av *Iste Mai*.¹¹⁹ Dette kan ha vært en medvirkende årsak til at Nygaard fikk så hard kritikk av avisen. Da Avholdspartiet senere ble avviklet og tatt opp i Venstre ble også L.O. Nygaard med i Venstre.

En annen side ved denne saken er at Nygaard sitt svar på kritikken viste at det fantes en ”lokalpatriotisme”, det som her kalles et byfelleskap eller en byidentitet i Sandnes i 1910. Formannskapet ville ikke at en person som ikke kjente til byen skulle skrive om jubileumsfesten. Dette kan tolkes som at han ikke hadde de riktige bakgrunnkunnskapene og forutsetningene, og dermed ikke tok del i byens minnefelleskap på samme måte som ”de gamle” innbyggerne i byen.

¹¹⁷ *Iste Mai*, 15-19.04.1910

¹¹⁸ Johannessen, 1988: s.30

¹¹⁹ Lapin, 2007: s.85

3.4.2 Utgivelse av historieverk

Det er vanlig å gi ut historieverk i sammenheng med jubileer. De er med på å skape stedets, foreningens-, eller institusjonens offisielle historie. I Sandnes ble det som nevnt gitt ut historiebok i anledning 50-årsjubileet i 1910. Den kom ut helt på slutten av året. I *Stavanger Aftenblad* ble det skrevet om boken onsdag 21. desember. Der stod det at boken nå var i salg hos bokhandler Ingvald Dahle. I tillegg skrev avisen at boken var rikt illustrert, detaljrik og kom til å være av stor verdi for kommende slekter i Sandnes.¹²⁰

Boken av M.A. Grude som ble skrevet til Sandnesjubileet var på 373 sider, med bilder og ulike tabeller i tillegg. Den tok opp mange temaer og var svært detaljrik. Det er flere grunner til at M.A. Grude sin bok er en viktig bok å ta med her. Den var den første historieboken om Sandnes som ble utgitt. Derfor har den vært med i senere fremstillinger og lokalhistorisk forskning i området helt frem til i dag. Under 100-årsjubileet i Sandnes i 1960 ble det vurdert å gi ut boken på ny og skrive et tillegg om det som hadde skjedd de siste 50 årene.¹²¹ Grude sin bok var den første, og lenge eneste historieoversikten som preget minnefellesskapet i Sandnes. Her er det ikke rom for en grundig analyse av hele boken, men det vil bli presentert en helhetsvurdering av den. Først kommer en presentasjon av hvem M. A. Grude var.

Om forfatteren bak ”Sandnæs historie, 1860-1910”

I 1960 ble det reist et minnesmerke over M. A. Grude og han ble av *Stavanger Aftenblad* betegnet som en ”foregangsmann som satte dype merker etter seg på sine områder.”¹²² Grude var engasjert på mange områder. Han kom fra en stor gård i Klepp og var hele sitt liv opptatt av gårdsdrift og utvikling innen landbruket. Han fungerte en tid som veterinær, og hadde som en av sine kampsaker å utvikle en kurase som passet i Norge. Han la opp driftsplaner for store gårder i området, og var i tillegg karttegner. Da Grude var 21 år gammel ble han lensmannsassistent i Høyland og Sandnes kommune. Han overtok da lensmannsgården på Brueland, der han arbeidet mye med nydyrking og forbedring. Han ble også engasjert i skogplanting og hvordan en skulle begrense sandflukt på Jæren. Etter hvert overtok han lensmannsstillingen. Han satt i kommunestyret i Høyland i 27 år, seks av dem var han ordfører. En av hans viktigste saker i denne perioden var arbeidet med Jærbanen. I den forbindelse var han på Stortinget for å legge

¹²⁰ Stavanger Aftenblad, 22.11.1910.

¹²¹ Manuskript til masteroppgave av Beate Bøe 2009, info hentet fra: Møtebok, Sandnes formannskap 1960.

¹²² Stavanger Aftenblad, 23.06.1960

frem sine synspunkter. Grude hadde også en viktig rolle i utviklingen av fabrikker og industri. Han var blant annet med på å starte Ganns potteri og teglverk og Sandnes Ullvarefabrik.¹²³ Grude spilte dermed en rolle både innen politikk og industri i Sandnes, selv om gården og de politiske vervene hans var i Høyland kommune. Gjennom lennsmannstillingen som var felles for de to nabokommunene fikk han også innblikk i det som skjedde i Sandnes. At han var arbeidsom og produktiv illustreres godt ved at han skrev det omfattende historieverket til jubileet i 1910 på mindre enn åtte måneder.

M.A. Grude sitt perspektiv

Historieboken til M.A. Grude var et lokalhistorisk verk som skildret utviklingen i Sandnes innenfra. Forfatteren hadde god innsikt og kjennskap til byens politiske liv, kommunale prosjekter og utvikling i næringslivet. Han gikk inn på mange sider ved byens utvikling. De offentlige kommunale prosjektene knyttet til blant annet utbygging av veier, reguleringsplaner, brannvesenet, sanitærforhold, skolen, kirken, skattlegging og hvilke ordninger som fantes for de fattige, for å nevne noen. Grude tolket og forklarte de tabellene han tok med i boken. I behandling av byens økonomi stilte han spørsmål ved oppjusteringer av verdier, hvor mye av økningen i budsjettene som var knyttet til økende konjunkturer, og om kommunen tatt opp for store lån gjennom tidene.¹²⁴ Grude laget også en fullstendig oversikt over alle industrielle foretak i byen, med detaljer om blant annet når de ble startet, hvor mange ansatte og hvor stor produksjon den enkelte bedrift hadde i 1910.

Boken ga et grundig bilde av hvilke ordninger som fantes for de fattige og hvor stor del av kommunens budsjetter som gikk til slike tiltak. Boken beskrev også konflikter knyttet til disse. Det ble skildret med det som kan kalles et uten- eller ovenfra perspektiv. Johannessen hevdet at de fattige ble sett på som en byrde på denne tiden, at de var moralsk forkrøplet og udugelige, og selv skyld i sin egen situasjon. Videre hevder han at mellom linjene hos Grude stod det: ”Fattigvesenet ble utnyttet av slabbedasker.”¹²⁵ Selv om Grude skriver om de fattige kan boken hans knyttes til Kjeldstadli sin påstand at ”En gjengs kritikk av den eldre lokalhistorien var at den omtalte bøndene, eiendomsmennene, og neglisjerte de eiendomsløse, husmenn og fattige i

¹²³ Jonassen, 1964: s.36-55

¹²⁴ Grude, 1910: s.78-88

¹²⁵ Johannessen, 1988: s.21

bygda”.¹²⁶ De fattige ble ikke oppgitt med navn og omtale, slik som mange av de andre innbyggerne i byen ble.

Fortellingene til M.A. Grude ble drevet fremover av konflikter

Lokalhistorie kan ha som prosjekt å være harmoniserende.¹²⁷ En kan si at lokalhistoriske fremstillinger har vært preget av ønsket om å være konfliktfrie, og gjerne stå i motsetning til de konfliktene som finnes på regionalt og nasjonalt nivå i samfunnet.¹²⁸ Steinar Aas hevdet at i historieverket som kom ut i sammenheng med jubileet i Narvik, ble det lagt vekt på harmoni og samarbeid i byen, mens klassemotsetninger og arbeideropprør ble oversett.¹²⁹ I Grudes fremstilling spilte konflikter og uenighet som hadde preget byen en sentral rolle. Dette var først og fremst strider som hadde foregått i bystyret og i formannskapet, men som også hadde engasjert mange av innbyggerne generelt. Det første året etter at Sandnes hadde fått ladestedsrettigheter, fra 1860 til 1861, kalte Grude for ”stridens år”.¹³⁰ Da var det diskusjonen om hvor grensene for byterritoriet skulle gå som engasjerte mange av byens innbyggere. Grude skrev om hvilke ulike syn som fantes, og hvem som representerte disse. At det var en opphetet debatt, gav Grude sterkt inntrykk av, og i boken kan man blant annet lese om disse forhandlingene at: ”Man havde følt hinanden på Tænderne i en almindelig Forpostfægtning, og de ilede hver til sin Kant for i de stille Nattetimer at forberede sig til Hovedslaget.”¹³¹ Grensene ble etter hvert bestemt, men det kommer frem at Grude ikke var fornøyd med resultatet, og han hevdet at konflikten var til stede også i hans tid.

Videre fulgte det mange konflikter i tilknytning til bygging av jernbanen. Det var kamp mellom to ulike forslag til hvor sporene skulle legges. De to synene ble betegnet som ”den røde” og ”den blå linje”. Det var diskusjoner rundt hvor mange overganger det skulle være, og hvor de skulle ligge. Disse konfliktene endte ifølge Grude med et bedre resultat enn grensestriden, og selv om noe kanskje kunne vært gjort anderledes, så hadde jernbanen i det store og hele ført til en positiv utvikling for byen: ”Jernbanen blev den Skjærsilden, hvorigjennom Byens udvikling maatte gaa forat komme til det Standpunkt, hvorpaa vi nu befinder oss.”¹³²

¹²⁶ Kjeldstadli, 1999: s.90

¹²⁷ Aas, 2006: s.10

¹²⁸ Bøe, 2002: s.217

¹²⁹ Aas, 2006: s.11

¹³⁰ Grude, 1910: s.58

¹³¹ Grude, 1910: s.60

¹³² Grude, 1910: s.121

Gjennom hele boken kom Grude inn på flere ulike konflikter som hadde preget byen. I kapittel 18: ”Kommune- Lignings- og Fattigvæsen” summerer han opp det som han mente hadde vært viktige saker ved ulike bystyrevalg gjennom tidene. Motsetningsforholdet mellom den sydlige og nordlige delen av byen, som han mente hadde fulgt mange fra guttedagene, ble tatt med inn i politikken. Dette var ifølge Grude med på å prege byens første 25 år. Han hevdet også at de første årene var bystyrene preget av ”stærke brud paa god Forretningsorden”.¹³³ Forhandlinger ble ikke protokollført, mye på grunn av dårlige skrivekunnskaper.

Fortellingene til M.A. Grude ble satt inn i en lokal kontekst

Den politiske utviklingen på nasjonalt nivå i 1880-årene fikk også innflytelse på Sandnes.

Partidannelsene som oppstod i dette tidsrommet, kom ifølge Grude inn i lokalpolitikken med ”den Egenskab fælles med Arvesynden, at – en Gang kommen ind i Verden – faar man den ikke ud igjen”.¹³⁴ Med unntak denne formuleringen, som kan tolkes som en kritikk mot at det skulle være politiske partier i lokalpolitikken, forklarer ikke Grude hvordan den nasjonale politikken var med på å prege byen. Han skrev at totalismen, det vil si avholdskampen, og sosialismen etterhvert kom til å spille en viktig rolle i valgene, men hans perspektiv var hele tiden lokalt. De store nasjonale sakene på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet skrev ikke Grude om. Unionsoppløsningen nevnte han såvidt i sammenheng med en gjennomgang av hva som var bestemt som offisielle flaggdager, fordi to av disse, 4. november og 21. januar ble tatt bort etter unionsoppløsningen.¹³⁵

Grude satte ikke byens utvikling inn i en større nasjonal helhet, men han knyttet den likevel til omgivelsene. Hans mening var at den viktigste grunnen til at byen hadde blitt dannet, og at den hadde gjennomgått vekst og utvikling var det omliggende jærskelandsbruket.

*Tager man alt fra Fortid og Nutid i et Billede, vil det vistnok vise sig med den største Klarhed, at det er Jæderens landbrug, som er den dybestliggende og mest bærende Grundsten under Byen.*¹³⁶

Dette kan ses på som den harmoniserede siden ved M. A. Grude sitt lokalhistoriske verk.

Befolkningsveksten og utviklingen innen de fleste områder i byen kunne i følge Grude koples til

¹³³ Grude, 1910: s.330

¹³⁴ Grude, 1910: s.328

¹³⁵ Grude, 1910: s.355

¹³⁶ Grude, 1910: s.2

landbruket på Jæren. Det varebytte som skjedde når jærbonden kom til Sandnes med overflødig korn og poteter, og småfartøyer fra Hardanger, Ryfylke og Sunnhordaland kom med trevarer sammen med vårsildfisket, var ifølge Grude grunnlaget for at byen begynte å vokse. Han betegnet Jæren og Sandnes som et tvillingpar som gjensidig hjalp hverandre.¹³⁷ Han personifiserte, og fremstilte byen som en organisme. Han beskrev Sandnes da området ble utskilt fra Høyland som et ”Centralpunkt som skulde skjæres ud af det gamle Kommunelegeme, og da dette var sundt og ganske friskt, var det rimeligt at Amputasjonen fremkaldte smerter.”¹³⁸ Med dette forsvarte han de mange konfliktene som senere oppstod mellom de to kommunene, og som han grundig skildret i boken. Når Grude gikk videre til å fortelle om sin egen tid og byens fremtidsutsikter, hevdet han at byen ”begynder at leve sit eget Liv som en egen selvstændig Organisme inden det større Samfundslegeme”.¹³⁹ Videre sammelignet han byen med et individ som hadde måttet arbeide seg fremover under de samme utviklingslover som et menneske, og mente at begrepet ”tæring etter næring” var et kjennetegn ved byens utvikling. Han mente også at dette var et kjennetegn ved befolkningen i Sandnes.¹⁴⁰

Noen sider ved byen som ikke ble tatt med

Befolkningens sammensetning var ikke et viktig tema for Grude. Han nevnte kort, etter en gjennomgang av av formennene i likningskommisjonen gjennom tidene, der han oppgav hvor de hadde kommet fra, at det kanskje viste hvor byens befolkning kom fra. Av formennene var 13 født utenfor amtets grenser, 12 i Høyland, 11 i Sandnes, syv i Time, fem i Klepp, fire i Gjesdal, fire i Ryfylke og fem i Hetland, Håland, Stavanger, Hå og Dalane. Dette skiller også Grude sin bok fra den tidligere nevnte boken om Narvik. Der var det ifølge Aas lagt stor vekt på det nordnorske opphavet som byens befolkning hadde til felles.¹⁴¹ I sammenheng med 50-årsjubileet i Steinkjer i 1907 ble det også utgitt en historiefremstilling. Der ble også Steinkjer sin fortid trukket langt tilbake til ”folkenes barndom, længe før de trådte ind i historiens lys”.¹⁴²

I likhet med store deler av landet var også Sandnes preget av utvandring i denne tiden. Dette temaet ble neglisjert hos Grude, og eneste gang han nevnte noe om emigrasjon til Amerika, som var forholdsvis stor i Sandnes på denne tiden, var da han skrev om en søndagskole som ble

¹³⁷ Grude, 1910: s.5-7

¹³⁸ Grude, 1910: s.59

¹³⁹ Grude, 1910: s.73

¹⁴⁰ Grude, 1910: s.74

¹⁴¹ Aas, 2006: s.11

¹⁴² Weigner 1907: s.1

nedlagt da grunnleggeren reiste til Amerika.¹⁴³ I perioden fra 1900 til 1910 var det rundt 200 000 nordmenn som reiste til Amerika. I forhold til folketallet var det mange som reiste fra Sandnes også.¹⁴⁴ Blant andre dro sønnen til den tidligere nevnte Mauritz Kartevold, Theodor Kartevold til Amerika, sammen med to urmakerkollegaer. Han startet etterhvert egen urmakerforretning i Brooklyn.¹⁴⁵

Fremtidsperspektiver

I boken la M.A. Grude frem sine perspektiver på fremtiden. Han knyttet også dette opp mot landbruket på Jæren og skrev at så sant det fantes jord på Jæren som kunne dyrkes, og dyrket jord som kunne bli mer produktiv; ”saalenge vil antakelig byen voxe og utvikle sig omtrent i tilsvarende Fremgangsmarsch som hidtil.”¹⁴⁶ Han hevdet på bakgrunn av dette at man i Sandnes kunne føle seg tryggere på at byen kom til å utvikle seg enn man kunne i mange andre byer. Kapittel fem i boken kalte Grude ”Byens Vext og Fremtidsudsigter”.¹⁴⁷ Der hevdet han kort oppsummert at byen opprinnelig hadde et svakt økonomisk grunnlag, men takket være mye innsats fra arbeidsomme, sparsommelige og offervillige innbyggerne gikk det bra og ”Bestræbelser fremover med Haab og mod bar Seiren hjem”.¹⁴⁸ Han gav alle innbyggerne æren for byens positive utvikling, men fremhevet de som han mente hadde vaktet og passet på byen gjennom tidene. Det var de som hadde vært med i byens styre og administrasjon han siktet til, og som avisene hadde også Grude en gjennomgang av hvem som hadde hatt politiske verv gjennom tidene. Det var i dette kapitlet han gikk gjennom budsjettene for byen, og selv om han stilte spørsmål ved disse, var det flere lyspunkter som han mente lovet godt for fremtiden.

3.4.2 Grudes historiefremstilling skilte seg fra de andre fremstillingene

I et oversiktsverk på nærmere 400 sider var det naturligvis rom for langt flere detaljer og hendelser enn det avisene kunne få med i sine artikkelserier eller en kunne få med i en sang eller en tale. Her har det blitt trukket frem noen sider ved boken som kan betegnes som kjennetegn eller typiske trekk ved den. Den største forskjellen mellom historiefremstillingen i boken og

¹⁴³ Grude, 1910: s.162

¹⁴⁴ Johannessen, 1988: s.19

¹⁴⁵ Mauk, 1997: s. 161-164

¹⁴⁶ Grude, 1910: s.3

¹⁴⁷ Grude, 1910: s.73

¹⁴⁸ Grude, 1910: s.74

fremstillingene i de kildene som ble gjennomgått i del 3.2 og 3.3 var den store vektleggingen av landbruket på Jæren. Sangene inneholdt også henvisninger til dette, men det var boken som i størst grad fokuserte på det. Til det jærsk landbruket knyttet Grude byens ”grunnsten”, det vil si fortiden, grunnen til utviklingen som hadde ført til de forholdene som rådet i datiden, og fremtidsperspektiver.

Noe annet som skilte Grude sin bok fra de andre kildene var vektleggingen av byens strider og konflikter. De ble nøye gjennomgått, og Grude oppgav hvem som stod bak hvilke syn i de ulike konfliktene. Men i likhet med avisenes fremstillinger var personfokuseringen stor også i Grudes bok. Den kan på samme måte som avisene sine fremstillinger knyttes til det som kalles mikrohistorie. Det samme gjelder den store fortellingen om Sandnes: en liten uanseelig by som hadde klart å kjempe seg frem til å bli en anseelig by, med store fremtidsutsikter.¹⁴⁹

Et så omfattende og deltaljrikt verk som Grude sin bok gav et utfyllende bilde av byens fortid, og fokuset på konfliktene gjorde at det ble presentert ulike perspektiver på historiske hendelser. Men bokens mange temaer og grundige gjennomganger gjorde også at det var lettere å få øye på temaer som ikke ble tatt med. Demografiske forhold som hvor innbyggerne i byen kom fra, flytting og emigrasjon ble i liten grad nevnt i boken til Grude. Hans fortellinger ble heller ikke satt inn i en nasjonal kontekst. Og selv om han så på saker fra ulike sider var det fra hans ståsted, som politiker og ”forgangsmann på ulike områder”, det hele ble skildret.

3.5 Historiebruk i 1910

Her har historiebruken ved jubileet i Sandnes 1910 blitt studert ved å se på hvordan kommunen planla jubileet, hva avisene skrev om byen før feiringen, selve jubileumsdagen med sanger og taler, og historieverket som kom ut etter jubileet. Disse kildene var en del av historiekulturen i Sandnes i 1910. Om en setter dette inn i det som i teorikapitlet ble betegnet som et prosessuelt perspektiv, kan en si at i 1910 var avisene den viktigste nyhets- og informasjonskilden folk hadde, og boken til M.A. Grude var den eneste historieboken om Sandnes. Fortellingene om fortiden som ble uttrykt i disse kildene, var derfor viktige. Historiekulturen kan også ses i et strukturelt perspektiv. 1910 var en tid med større forskjeller mellom folk eller ulike lag av

¹⁴⁹ Jmf. 3.2.3

samfunnet. De som tilhørte det som kan kalles samfunnets ”det øvre sjikt” hadde de politiske vervene og var kulturelle og økonomiske foregangsfigurer. Det var representanter derfra som uttrykte den offisielle historiebruken i Sandnes i 1910. De var ressurssterke personer, og hadde nok sterk innflytelse på innbyggerne i den lille byen. Det var de som formulerte byens fortellinger om fortiden, og gav innhold til minnefellesskapet i byen.

En gruppe som tilhørte det ”øvre sjiktet” var lærerne. Alle tre sangene var skrevet av lærere. Det gjaldt også ordføreren Nygaard, som holdt tale og. I tillegg hadde P. Øglend som holdt tale for kongen bakgrunn som lærer. Lærerne var kulturelle foregangsfigurer og formulerte mye av den historiebruken som her har blitt analysert. De må ha utgjort en gruppe med stor innflytelse og påvirkningskraft også i lokalpolitikken i Sandnes i denne tiden.

Fortellingene om Sandnes har blitt knyttet til Rüsens tre prinsipper om det narrative; konkretisering, kontinuitet og kontekst. Det var den nære fortiden som ble beskrevet, dermed lå den tett opp til innbyggernes egne erfaringer, den utgjorde noe konkret. De tre tidsdimensjonene fortid, nåtid og fremtid som er en del av alles historiebevissthet, var med og gav fortellingene kontinuitet. De små fortellingene ble satt inn i en stor fortelling om Sandnes og Jæren, og byen ble plassert i en større nasjonal helhet. De var en del av en større kontekst. Hvordan disse fortellingene kan ha påvirket minnefellesskapet og historiebevissthet hos innbyggerne i Sandnes. Dette kommer klarere frem ved å kategorisere historiebruken som har blitt analysert.

3.5.1 Identitetskapende og moralsk historiebruk

Den identitetskapende historiebruken i jubileet inneholdt både beskrivelser av selve byen, og beskrivelser av innbyggerne i den. Fortellingene om byens fortid, som den offisielle historiebruken uttrykte, gav innhold til byens minnefellesskap. Samtidig ble innbyggerne tillagt egenskaper som det ble hevdet var kjennetegn ved dem. Fortellingene om Sandnes som en ny og ung by gjorde den til noe eget, i forhold til eksempelvis Stavanger som i 1910 nærmet seg sitt 800-årsjubileum. I Sandnes ble det knyttet noe positivt til det som ble sett på som byens korte fortid. På bare 50 år hadde byen gjennomgått en rask og positiv utvikling på de fleste områder. Dette kan ha vært med på å gjøre innbyggerne tryggere på hva fremtiden ville bringe. Videre var det små fortellinger om den nære fortiden som ble uttrykt, noe som gjorde at en kjente til de personene og hendelsene det ble fortalt om, og at en lettere kunne knytte seg til dette minnefellesskapet og dermed føle forankring.

Grunnene til byens positive utvikling var i følge disse fortellingene et resultat av ulike kvaliteter som ble tillagt byens innbyggere. De ble beskrevet som arbeidsomme, flittige og nøysomme. For å gjenta ordføreren i 1910 L. O Nygaard sin forklaring på utviklingen, den lå i ”folkets initiativ og arbeidsomhed og deres smaa krav til livet”.¹⁵⁰ Selv om disse kvalitetene ved innbyggerne ble fremhevet som viktige, inneholdt historiebruken også reservasjoner mot å gi hver enkelt innbygger ”ære” for byens vekst. Det ble lagt stor vekt på å presentere hvem som hadde vært viktige personer i byens fortid. De som hadde vært med i byens offentlige styre, samt pådrivere og grunnleggere innen offentlige institusjoner, industri og handel, ble fremhevet. De personene som ble fremhevet stod for verdier og holdninger som hadde ført byen videre. De var foregangsfigurer en kunne lære av, dermed kan dette også betegnes som moralsk historiebruk. Her har det ikke vært rom for å presentere og navngi alle de personene som ble trukket frem, men Mauritz Kartevold med sin kamp for avholdssaken, og ”en av de betydelige handelsmennene i 60-årene” Arnfind Olsen har blitt nevnt, og kan regnes som eksempel.

Den moralske historiebruken var også knyttet til det som ble beskrevet som kjennetegn ved innbyggerne i Sandnes. Egenskaper som arbeidsomhet, flid og nøysomhet gjorde at ”Saa blomstrede Sandnes fra slegt til slegt” i følge sangen som Tveteraas skrev. Dette var noe datiden kunne lære av, og det var viktig å forsette å leve etter disse verdien. ”Nu femti aar er tilbagelagt/dog tør ei hvilen dig finde” skrev Tveteraas.

3.5.2 Legitimerende historiebruk

Hvorfor var det så viktig å fremheve egenskaper som arbeidsomhet, flid og nøysomhet, og i tillegg fremstille Sandnes som arbeidets by? Ved å se på dette som legitimerende historiebruk kan en kanskje avdekke noen av grunnene. I den sammenheng må det også trekkes frem noen sider ved denne historiebruken som kan betegnes som ikke-bruk.

Det var ulike sider ved Sandnes sin fortid som ikke ble tatt med i fremstillingene. De mange industriarbeidernes dårlige bo- og arbeidsforhold gjennom tidene ble ikke viet oppmerksomhet. Selv om byen hadde en vekstperiode i 1890-årene lå industriarbeiderlønnen til de ansatte i Sandnes på omtrent 460 kroner i året. Dette var langt under landsgjennomsnittet. I nabyene Stavanger tjente de over 50 kroner mer og i Egersund hele 120 kroner mer enn de gjorde i

¹⁵⁰ Grude, 1910: s.265

Sandnes .¹⁵¹ Da det ble krisetider på begynnelsen av 1900-tallet var det flere industribedrifter som måtte nedbemanne, og noen som måtte legge ned. Dette førte til større arbeidsledighet, og flere og flere av innbyggerne måtte få fattigstøtte for å klare seg. Rundt halvparten av innbyggerne i Sandnes var arbeidere som hadde vanskelig levestandard i denne perioden. Johannessen skrev om dette:

*Mange arbeidere hadde en trist tilværelse. Lønningene var så lave at en måtte snu på hvert øre. Det gjaldt om å bo, spise og kle seg billigst mulig. Men da det var slik i de fleste arbeiderfamilier ble det lettere å godta omstendighetene.*¹⁵²

Det kan virke som historiebruken i 1910 var et forsøk på å forsvare disse forholdene. Folks nøysomhet, ”små krav til livet” og arbeidsomhet hadde vært en nødvendighet. Det var mange som tjente såpass lite at de ikke trengte betale å skatt, men for de som gjorde det hadde Sandnes i sine første 50 år som kommune høye skatter for sine innbyggere.¹⁵³ I Sandnes betalte innbyggerne skatt for større prosentandel av inntektene sine enn det som var gjennomsnittet i landet. Noe som også er med på å underbygge hvor viktig det var for de som styrte å fremme nøysomhet som en god verdi.

Legitimerende historiebruk har som nevnt som mål å få mennesker til å støtte opp om bestemte grupper eller institusjoner i samfunnet. I Sandnes var det både kommunepolitikken og forholdene i industrien historiebruken støttet opp om. Høye skatter og mangel på velferdsordninger for de dårligst stilte var ikke viktige tema i den historiebruken som her har blitt analysert. Derimot ble tiltak som politikere og ansatte i kommunen følte de hadde lyktes med, fremhevet. Nygaard snakket om den positive utviklingen innen skolevesenet, som var noe han selv hadde vært pådriver for å bruke mye ressurser på. Videre ble vei og kommunikasjonsutbygging lagt stor vekt på. Et annet eksempel var det store fokuset en i feiringen i 1910 hadde på det da nylig oppførte elektrisitetsverket. Det skal ha kostet 392 000 kroner.¹⁵⁴ Beløpet var over fem ganger høyere enn det samlede kommunebudsjettet i 1910, og investeringen ble nesten fullfinansiert gjennom kommunale lån.¹⁵⁵

¹⁵¹ Johannessen, 1988:s.14

¹⁵² Johannessen, 1988: s.15

¹⁵³ Grude, 1910: s.336

¹⁵⁴ Grude, 1910: s.322

¹⁵⁵ 1ste mai, 13.04.1910

3.5.3 Modernistisk historiebruk

Det som kan kategoriseres som modernistisk historiebruk var også sterkt representert i historiefremstillingene ved 50-årsjubileet i 1910. Det som ble fremhevet som viktige hendelser i byens fortid var sterkt knyttet til nyskaping, utbygging og oppretting av nye institusjoner. Opprettelsene av de ulike industriene, med Sandnes gamle teglverk som det første på slutten av 1700-tallet, fikk mye omtale. Videre var veibyggingen, bygging av jernbanen, opprettelse av eget telefonsystem, overgangen til damskip og bygging av det elektriske anlegget eksempler på det som ble regnet som viktige hendelser. Dette var hendelser som ble regnet som fremskritt for byen.

Skildring av fremskritt kan også knyttes til opplistingen av blant annet byens befolkningvekst og budsjetter fra 1860 frem til 1910. Da avisene skrev at det bodde rundt 3000 mennesker i byen i 1910, hadde ikke folketellingen det året vært gjennomført. Den viste senere på året at det bodde 2595 mennesker i byen. Noe som var en nedgang fra tellingen i 1900 som oppgav at det bodde 2644 mennesker i Sandnes. Mens Grude oppgav tall i sin bok som viste nedgang i innbyggerantallet fra 1900 til 1905.¹⁵⁶ Da *Stavanger Aftenblad* fremstilte befolkningsveksten som fremgang ble nok tallene justert noe. Det samme gjaldt antallet bolighus i byen som ble oppgitt til å være 350, mens Grude hevdet at antallet var 290.¹⁵⁷

Den modernistiske historiebruken kan også knyttes til betegnelsene av byen som ”Det nye Sandnes”¹⁵⁸, og at det ble lagt stor vekt på å skildre datiden. Fortiden, som representerte ”det gamle Sandnes” ble satt opp mot den nye tiden som ble beskrevet som bedre. ”Vi nutidsmennesker kan i det hele ikke skjønne hvorledes man den gang kunne greie sig” ble det skrevet i *Stavanger Aftenblad*. Det samme gjelder troen på fremtiden som kom frem både i avisenes fremstillinger, sangene og talene under jubileet, og senere i boken til Grude. Dette kalte Karlsson for en modernistisk overbevisning om at en er på vei mot en høyere fremtid og har skåret forbindelsene med historien.¹⁵⁹

¹⁵⁶ SSB folketellinger, tilstedeværende og hjemmehørende i riket, bispedømmet. Tabell 3 for 1900 og 1910 viste et innbyggertall i Sandnes på 2644 i 1900, og 2595 i 1910. Grude oppgav et folketall for 1905 på 2450. Grude 1910: s.338

¹⁵⁷ Grude, 1910: s.362

¹⁵⁸ Vestlandsposten 11-13.04.1910

¹⁵⁹ Jmf kap.2.4

Kapittel 4: 75-årsjubileum i Sandnes i 1935

4.1 Innledning

25 år etter jubileet i 1910 ble det feiret 75-årsjubileum i Sandnes. Tiden fra 1910 til 1935 var en periode med mange utfordringer for innbyggerne i Sandnes. Under første verdenskrig omkom skipsmannskap fra byen og flere menn ble beordret til forsvaret for å være nøytralitetsvakter. Helt på slutten av krigen kom ”spanskesyken”, som tok livet av mange av byens innbyggere, etter krigen, ut på 20-tallet rammet de økonomiske krisene som herjet i Europa og Norge, også Sandnes.¹⁶⁰ Lønningene i industrien ble satt ned og mange ansatte sagt opp. I 1921 skal mellom 15 og 20% av alle industriarbeiderene og håndverkerne i Sandnes ha vært arbeidsledige.¹⁶¹

Av ulike grunner snudde den negative utviklingen, og 30-tallet kan betegnes som de ”gode”, i stedet for de ”harde” 30-årene i Sandnes.¹⁶² I industrien ble det oppgangstider, antallet industriarbeidere ble doblet i løpet av 1930-tallet. Det fantes likevel arbeidsledighet i Sandnes i denne tiden. I avisen *Iste Mai* stod det skrevet at det var bedre forhold på arbeidsmarkedet i Sandnes enn andre steder, men det fantes arbeidsledighet. Arbeidskontoret hadde blitt nedlagt, så derfor fantes det ikke noe statistikk på hvor mange arbeidsledige det var i byen.¹⁶³ En kan likevel si at innbyggerne i Sandnes i denne tiden hadde bedre leveforhold enn folk ellers i landet. Johannessen skrev at ”Det er ingen tvil om at Sandnes i norsk sammenheng var en god by å leve i i mellomkrigstiden.”¹⁶⁴ Dermed hadde byen noe å feire, og grunner til å ”vise seg frem” for omverdenen i 1935. Innholdet i jubileet i 1935 var omfattende, og det ble brukt store ressurser på planlegging og gjennomføring. Jubileet omfattet flere ulike arrangementer og strakte seg over et lengre tidsrom enn 1910-jubileet. Det ble arrangert utstilling og blant annet konserter, festgudstjeneste, revy, kongelig besøk og dans. Jubileumsfeiringen ble lagt til to uker midt på sommeren, og strakte seg fra søndag 21. juli til søndag 4. august.

Her kommer en gjennomgang av hva som skjedde under jubileet i 1935, delt inn i tiden før jubileumsfeiringen, selve feiringen, og tiden etter jubileumsfeiringen. Siden dette jubileet var så

¹⁶⁰ Simonsen m.fl., 1976: s. 95

¹⁶¹ Johannessen, 1988: s.72

¹⁶² Johannessen, 1988: s.102

¹⁶³ *Iste Mai*, 23.05.1935

¹⁶⁴ Johannessen, 1988: s.123

innholdsrikt og strakte seg over to uker, kunne ikke alle arrangementene, hendelsene og tekster bli analysert. Utvalget her er gjort med tanke på å få frem de viktigste trekkene ved den offisielle historiebruken i Sandnes i 1935. I tillegg er det tatt med noen eksempler på historiebruk som skilte seg noe fra de mest typiske uttrykkene. Dette er gjort både for å vise at jubileet i 1935 var mangfoldig og for å peke på ikke-bruk av historie i de andre fremstillingene. I 1935 kom historiebruk til uttrykk i blant annet formannskapetets bestemmelser om hva jubileet skulle inneholde. I tillegg uttrykte historiefremstillinger i avisene, intervju med ordføreren, utstillingekatalogene, prestens preken ved jubileumsgudstjenesten og andre taler, historiebruk. Av spesielle dager under utstillingsukene har jeg valgt å trekke frem tirsdag 23. juli som var den offisielle festdagen med festmiddag liknende den i 1910, og mandag 28. juli som var dagen kronprins Olav og kronprinsesse Märtha besøkte byen. Etter jubileet ble det bestemt hva som skulle gjøres med utstillingsområdet og overskuddet, og det ble laget en film om byen. Det kom ut en liten bok kalt "Det eldste Sandnes"¹⁶⁵, og *Stavanger Aftenblad* hadde helt på slutten av året en nyttårskavalkade, der "jubileumsbyen" fikk omtale.

4.2 Tiden før jubileumsfeiringen

Planleggingen startet da formannskapet utnevnte en utstillingskomité i mai 1933. Denne komiteen hadde det overordnede ansvaret for jubileumsutstillingen, og ble derfor også omtalt som hovedkomiteen. Arbeidet skjøt fart på nyåret 1935. Da ble det opprettet underkomiteer med ansvar for ulike områder. Det ble bestemt at jubileumsutstillingen skulle arrangeres om sommeren og vare i to uker fra 21. juli til 4. august. Det kom ikke frem i kommunens møtebøker hvorfor dette tidrommet ble valgt, men det var nok knyttet til at sommeren var best egnet for en utendørs utstilling.¹⁶⁶ I Stavanger ble det arrangert jubileumsutstilling i tilknytning til byens 800-årsjubileum en hel måned, fra 8. juni til 8. juli sommeren 1925. Da var det også representanter fra Sandnes blant de 201 utstillerne.¹⁶⁷ I planleggingsfasen i Sandnes i 1935 så utstillingskomiteen på hvordan ting hadde blitt gjort i Stavanger ti år tidligere.¹⁶⁸ I dette delkapitlet om tiden før selve jubileet er det planleggingen i formannskapet og de ulike komiteene, avisenes beskrivelse av Sandnes og intervjuer med ordføreren i 1935, Lars Øglænd, det skal handle om.

¹⁶⁵ Aurenes, 1935

¹⁶⁶ Vestlandets Avis, 20.07.1935

¹⁶⁷ Katalog, Jubileumsutstillingen Stavanger, 1925.

¹⁶⁸ Møtebok, utstillingskomité 01.08.1933

4.2.1 Planleggingsfasen i hovedkomiteen og underkomiteene

Formannskapet i Sandnes hadde møte 21. februar 1933. Da ble det bestemt at kommunen skulle høre med byens kjøpmannsforening, handelsforening og den faglige samorganisasjon om det var interesse for å arrangere en utstilling i anledning byens 75-årsjubileum i 1935. Hvis foreningene var interessert, ble de bedt om å finne en representant som kunne være med i en planleggingskomité for utstillingen. Foreningene var positive til å arrangere en utstilling, og på formannskapsmøtet 23. mai samme år ble det vedtatt hvem som skulle sitte i utstillingskomiteen. Fra handelsforeningen kom Torger Hetland, kjøpmannsforeningen Martin Arnfindsen og fra den faglige samorganisasjonen A. Bugge. I tillegg ble G. Rasmussen og T. Fjermestad fra formannskapet og Jonas B. Øglend med i komiteen.¹⁶⁹ Bugge døde 17. juni, og ble da erstattet av Kristian Meisland.

Utstillingskomiteen hadde sitt neste møte 1. august 1933. G. Rasmussen ble valgt til formann for komiteen. Neste møte ble ikke holdt før 14. februar 1934. I løpet av 1934 kom komiteen etter gjennomgang av flere forslag og etter samråd med formannskapet, frem til at det beste området for utstillingen var i Vågen, det vil si et område tett inntil Gandsfjorden like ved jernbanestasjonen. Det ble også bestemt at utstillingen skulle vare i to uker. I denne første planleggingsfasen endret man syn på hvor stort område en trengte til utstillingen og hvor lenge den skulle vare. En startet med små planer som ble større etter som tiden gikk. For å bruke området i Vågen måtte de få lov til å bruke noe areal som var eid av jernbanen, og rive eller flytte en bolig som lå på området. De bestemte seg også for å invitere kronprins Olav, og prøve å få han til å åpne utstillingen. Det ble opprettet en egen plasskomité som skulle ta seg av opparbeiding og bygging av utstillingsområdet, ansatt en arkitekt, nedsatt en gruppe som skulle ordne planting på utstillingsområdet. Det ble også bestemt at det skulle gis ut utstillingskatalog.¹⁷⁰

På nyåret 1935 ble det opprettet fire nye underkomiteer: lotterikomité, underholdningskomité, presse- og reklamekomité og innkvarteringskomité. De arbeidet så videre med sine oppgaver. Utstillings- eller hovedkomiteen godkjente fortløpende underkomiteene sine planer. Etter som påmeldingene til utstillingen kom inn, ble det klart at den planlagte paviljongen ville bli for liten. Ludvig Imsland som hadde fått jobben som utstillingens arkitekt, måtte lage nye tegninger med

¹⁶⁹ Møtebok, utstillingskomité 22.06.1933

¹⁷⁰ Møtebok, utstillingskomité 1933 og 1934.

tilbygg til paviljongen. Innkvarteringskomiteen hadde annonse for overnatting i utstillingsperioden i *Stavanger Aftenblad* allerede 18. mai.¹⁷¹

I møteboken til utstillingskomiteen kom det frem at den planlagte fristen for å bli ferdig med bygningsarbeidet 1. juli måtte forlenges. Det var sannsynligvis knyttet til det ekstraarbeidet utvidelsen av byggeplanene førte til, men kan også ha hatt sammenheng med en arbeidskonflikt i byggebransjen i Sandnes på denne tiden. Svernene var ikke tilfredse med mestrenes forslag til tariff, og nektet å godta denne. Ordfører Lars Øglænd forsøkte å megle mellom partene, men uten resultat. Han skal ha tilbudt svernene den lønnen de krevde men kun i arbeidet med utstillingsområdet, og det gikk de ikke med på.¹⁷² Til *Stavanger Aftenblad* skal Øglænd ha sagt at enten så måtte mestrene ta på seg å gjøre ferdig arbeidet, eller så måtte hele utstillingen avblåses.¹⁷³

Kronprinsparet kunne ikke komme til åpningen, men de kunne besøke utstillingen i den andre uken, mandag den 29. juli. Utstillingskomiteen prøvde dermed å få statsministeren til å komme på åpningsdagen, men han hadde ikke anledning. Handelsministeren ble også spurt om å komme, men han kunne heller ikke. Komiteen ønsket også å få Karen Elisabeth Grude Koht til å holde foredrag på husmordagen. Hun var datter til M.A. Grude og gift med daværende utenriksminister Halfdan Koht. Hun arbeidet som lærer på ulike institusjoner, blant annet i faget hustell ved Statens lærerinneskole. Hun var samfunnsengasjert, og brant særlig for i kvinnesaker og pedagogikk, temaer hun skrev flere bøker om.¹⁷⁴ Det lyktes heller ikke utstillingskomiteen å få denne ”store sandneskvinnen” til å komme til hjembyen under jubileet.

Tross utsettelse ble utstillingsområdet klart med plass til de 99 utstillerne med tilknytning til næringslivet i Sandnes. Det ble i tillegg til den nevnte paviljongen bygd flere private paviljonger av de enkelte utstillerne, et nytt jærhus, montert en midlertidig underholdningsscene og dansegulv. Noen av utstillerne hadde omfangsrike stands. ”Brødrene Fjogstad” hadde med seg en rundtømmerhytte på sin stand, og det var også landbruksmaskiner utstilt. I forkant hadde folk i Sandnes blitt oppfordret til å rydde utenfor og male husene sine.¹⁷⁵ Området som ble brukt til

¹⁷¹ Stavanger Aftenblad, 18.05.1935

¹⁷² Iste Mai, 04.06.1935

¹⁷³ Stavanger Aftenblad 1935, 04.06.1935

¹⁷⁴ Nettutgaven til ”Store Norske Leksikon”: http://www.sn1.no/nbl.biografi/Karen_Grude_Koht/utdyping
14.04.2009

¹⁷⁵ Bla. i Stavanger Aftenblad, 13.05.1935

utstillingsplass, fikk en total ”ansiktsløftning”. Det nevnte bolighuset ble revet, brostein ble lagt, og det ble plantet og pyntet.

Planleggingsfasen i formannskapet og de ulike komiteene viste at dette var et prosjekt bystyret hadde stor tro på. Utgiftene skulle dekkes av kommunen, derfor ble alle planer godkjent i bystyret. Det virker som om ”pengene satt løst” i Sandnes kommune i denne tiden. Ambisjonene for jubileumsutstillingen var store. Selv om det ikke ble noe av, viste planene om å få kronprinsen eller statsministeren til å åpne utstillingen dette. Når det gjaldt arbeidet med utstillingsplassen, så ble dette bare mer og mer omfattende og krevde mer ressurser etter hvert som tiden gikk. Og nye, utvidede planer ble fortløpende godkjent av formannskapet og bystyret. Det politiske styret i Sandnes i 1935 hadde stor tro på 75-årsjubileet, og de må ha vært stolte av byen sin. Byen var som nevnt en liten by, den lå på et området på under en kvadratkilometer, innbyggertallet i 1935 hadde, mye på grunn av de trange bygrensene ikke økt nevneverdig siden 1910, og lå da på rundt 3000 innbyggere. Områdene rundt byen hadde folkevekst og økende bebyggelse. Likevel var utstillingsområdet som ble bygget med plass til 16 000 mennesker¹⁷⁶ stort i forhold til hvor mange mennesker som bodde i området.

4.2.2 Avisene skrev om Sandnes før utstillingen

I 1935 fulgte avisene arbeidet med utstillingsområdet. Under to uker før åpningen kunne *Stavanger Aftenblad* melde:

Arbeidet pågår nu med ekstraordinært tempo. Det arbeides på alle fronter, tømmermenn, malere, murere, gartnere, dekoratører kort sagt enhver side ved håndverket er i disse dager beskjeftiget på den vakre utstillingsplass, som nu fortoner sig som et idyllisk parkanlegg like ved flere av Sandnes største bedrifter.¹⁷⁷

Avisen kom også med oppdateringer på hva som ble bestemt skulle skje av underholdning og innslag under jubileumsukene. I ukene før jubileet kunne en lese om at hus ble malt, og nye fortau ble lagt i Sandnes. Før utstillingens åpning ble pressen invitert til å se på utstillingsområdet. Det ble til artikler med beskrivelse av området i alle avisene. Det ble også

¹⁷⁶ Vestlandets Avis, 23.07.1935

¹⁷⁷ Stavanger Aftenblad, 11.07.1935

trykket egne artikler om byens fortid i tiden før utstillingen. De tre avisene *Stavanger Aftenblad*, *Vestlandets Avis* og *Stavangeren* hadde historiefremstillinger med mye av det samme innholdet. I hovedsak handlet deres artikler om utviklingen av og bakgrunnen for industrien og handelen i byen. Noen artikler i *Iste Mai* skilte seg fra de andre avisene med litt andre tema og annen fremstillingsform. De blir behandlet i et eget avsnitt etter en gjennomgang av typiske trekk ved avisenes fremstillinger. Selv om disse artiklene i *Iste Mai* ikke representerer det som kan sies å være typiske trekk, blir de tatt med her for å gi et litt bredere bilde av historiebruken i avisene. De er også med på å vise sider ved Sandnes sin fortid som ikke ble spesielt fremhevet i de andre historiefremstillingene.

Industri og arbeid

Leirindustrien ble beskrevet i egne artikler i forkant av jubileet i 1935. Rundt Sandnes var det som nevnt store leirforekomster, og det første teglverket ble startet på slutten av 1700-tallet. Videre ble det opprettet flere teglverk og potteri, og noen ble nedlagt frem til 1914. På teglverkene ble det blant annet produsert takstein og murstein, og i potteriene potter, kar, mugger og fat både til ute- og innebruk. Tegl- og potteriindustrien hadde lange tradisjoner, og var en del av byens næringsgrunnlag også i 1935. I avisene kunne man lese om denne industrien i måneden før jubileet. *Stavangeren* skrev artikkelen: ”Foran jubileet i Sandnes. Industrien med halvannet århundredes tradisjon.”¹⁷⁸ Der ble det gitt en detaljert innføring i hvordan produksjonen på teglverkene og i potteriene foregikk. Det ble også trukket linjer bakover i tid, og beskrevet hvordan produksjonen foregikk da.

Stavanger Aftenblad og *Vestlandets Avis* skrev om Emanuel Simonsen, som ble sett på som en foregangsmann innen pottemakerfaget. *Stavanger Aftenblad* fortalte hans livshistorie, som begynte med at farfaren hans kom roende inn Gandsfjorden i 1821. Emanuel Simonsen var med på å bygge opp familiens potteri- og handelsvirksomhet, og var også engasjert i sildefiske og jordbruk. Artikkelen fremstilte en svært arbeidsom og produktiv mann ”Man skulde tro at fabrikken og fisket måtte legge helt beslag på sin mann. Men nei! Pottemakeren var også særdeles interessert i jorbruk, og hans navn vil alltid minnes i Jærens jordbrukshistorie.”¹⁷⁹ Dette fører oss videre til en annen side ved avisenes dekning av saker tilknyttet Sandnes i tiden før jubileet, det var fokuset på Sandnes som arbeidets by.

¹⁷⁸ *Stavangeren*, 19.07.1935.

¹⁷⁹ *Stavanger Aftenblad*, 12.07.1935

”Blive til ære for folk og for land” Arbeidets eventyr, ved bunnen av Gannsfjorden.”¹⁸⁰ Dette var en av overskriftene på forsiden av *Vestlandets Avis* dagen før åpningen av jubileumsutstillingen i 1935. Det refererte siste linjen i Sandnessangen, som ble gjennomgått i forrige kapittel. I teksten ble utviklingen i Sandnes beskrevet som ”flidens, arbeidets, initiativets og troens eventyr”.¹⁸¹ Artikkelen som fortsatte inni avisen, var følelsesladd og inneholdt flere metaforer. Veksten i Sandnes hadde ifølge avisen gått ”jevnt og trutt” gjennom tidene og var resultat av vern om det gamle, samtidig som en så fremover. Avslutningsvis stod det skrevet at sandnesinnbyggerne på bakgrunn av sin ”ærefulle innsats” kunne unne seg noen festdager, og feire jubileum. Dette kunne de feire ”til de vakreste av alle toner: tonene fra det som skjer: det raske og pulserende slag fra alle arbeidsplasser”.¹⁸² Byen hadde blitt til ”ære for folk og land”, og det var musikken fra arbeidsplassene som var byens musikk og pulsslag.¹⁸³

En by i jevn vekst

I *Stavanger Aftenblad* hadde hovedoppslaget på forsiden overskriften ”Sandnes i arbeid, Sandnes i fest”.¹⁸⁴ Der ble det skrevet at byens 75 år hadde vært byggende år, byen hadde blomstret på grunn av ”seigt og traust” arbeid, og at jubileet dermed kunne feires med god samvittighet. Utviklingen i Sandnes ble videre beskrevet som en sunn og rolig utvikling. Deretter tok avisen opp noe Arne Garborg hadde skrevet om Sandnes. Der beskrev han gamle og nye sider ved byen som møtte han i det han gikk av toget.¹⁸⁵ Garborg ble summert opp og tolket som: ”Her er ikke stillstand, her er vekst og utvikling, forandringer og fremskritt, men ingen brå omskifte; intet avgjort brudd med det gamle. Her er linje, sammenheng og mål.”¹⁸⁶ Videre hadde denne artikkelen mye av det samme innhold som historiefremstillingene i avisen i 1910. Den handlet om folkeveksten, byens budsjetter og utviklingen innen industri og kommunale foretak. I tillegg tok den opp Sandnes sin tilknytning til Jæren, og refererte da til boken til Grude.

Vestlandets Avis hadde flere artikler dagen før åpningen av utstillingen. En hadde overskriften: ”Et bysamfunn skapes- Byens start: 500 innbyggere, en driftskapital på 240 kroner kontant.”¹⁸⁷ I den artikkelen ble byens vekst tallfestet ved å liste opp befolkningstall og økonomi gjennom

¹⁸⁰ Vestlandets Avis, 20.07.1935

¹⁸¹ Vestlandets Avis, 20.07.1935

¹⁸² Vestlandets Avis, 20.07.1935

¹⁸³ Jmf. 3.3.2

¹⁸⁴ Stavanger aftenblad, 20.07.1935

¹⁸⁵ Dette var hentet fra boken *Knudaheibrev* som kom ut første gang i 1904. Sidene finnes i: Garborg; Arne, 2005: s.54-56

¹⁸⁶ Stavanger Aftenblad, 20.07.1935

¹⁸⁷ Vestlandets Avis, 20.07.1935

tidene. Forfatteren skrev at han baserte sin fremstilling på boken til M. A Grude, og trakk ut noen punkter fra boken hans. Blant annet at Jæren var byens grunnsten. Videre imøtegikk artikkelforfatteren de bekymringene som Grude hadde lagt frem i forhold til kommunens økonomi i 1910.¹⁸⁸ Der var han bekymret for at kommunen hadde tatt opp for store lån for å få bygget elektrisitets- og telefonanlegg. En bekymring som ifølge *Vestlandets Avis* i 1935 hadde vist seg å være meningsløs. Investeringene hadde lønnet seg, noe som også hadde ført til at skatteprosenten som innbyggerne i byen betalte var blitt satt ned.

Figur 3: Iste Mai sin logo over artikler og annonser fra Sandnes i 1935

Sandnes ble fremstilt som en by med jevn vekst, nærmest uten kriser. Det var ingen kriser av ”lammende virkning” ble det skrevet i *Stavanger Aftenblad*.¹⁸⁹ Men veksten ble også fremstilt som rask, drevet av det som ble beskrevet som en gammel tradisjon i byen: ”ekspansjonstrang, raskt arbeidstempo, og allsidighet”.¹⁹⁰ I *Iste Mai* ble det samlet annonser og noen artikler om byen under en logo som i tekst og bilde på mange måter summerte opp fremstillingene i 1935. Denne er gjengitt i *figur 3*. ”Sandnes i jubileumsåret. Til byen med framdrift og evne – i sommer vi setter stevne” stod det skrevet, sammen med en tredelt tegning som viste potter, kar og teglsteiner, oversiktsbilde over byen med industriens piper i fokus, landbruk med redskaper og sauer. Det siste bildet refererte nok også til ullvareindustrien. I tillegg til fremstillinger som liknet mye på de som ble trykket i de andre avisene ble det også skrevet om andre sider ved Sandnes i *Iste Mai*

Noen små fortellinger i *Iste Mai*

I *Iste Mai* ble det trykket to artikler, en i begynnelsen av mai, og en i begynnelsen av juli i jubileumsåret. Disse skildret byen på en litt annen måte enn de andre avisartiklene gjorde. I den ene beskrev journalisten en tur til ”norestraen” der han interjvuet en gammel sjømann, eller

¹⁸⁸ Jmf. 4.4.2, samt Grude, 1910: kapittel 5

¹⁸⁹ Stavanger Aftenblad, 20.07.1935

¹⁹⁰ Vestlandets Avis, 20.07.1935

”sjøulk” som han kalte han, som fortalte om sildesalting og skipsfart i Sandnes i gamle dager.¹⁹¹ Den andre gjengav en liten fortelling fra slutten av 1800-tallet, som handlet om to unge sandnesgutters påfunn, samtidig som den var en beskrivelse av byen på den tiden.¹⁹² Begge disse artiklene var underholdende og spennende å lese i dag. Fengende oppbygning og godt språk gjorde nok at de ble verdsatt også i 1935.

Journalisten beskrev de gamle sjøulkene som ikke kunne gå en dag uten ”å ha vært nede på brygga og spyttet i sjøen”, de som vagget avgårde med giktbrudne ben for å ”lytte til havnens pulserende liv, denne festlige arbeidets opsang fra larmende vinsjer og gnissende tauverk..” Han beskrev også ”norestraen” som for han representerte den eldste og mest tradisjonsrike delen av byen, i motsetning til ”sørestraen” som han mente hadde forandret seg i nesten amerikansk fart. Sjømannen som ble intervjuet ble også beskrevet. Han var en gammel mann med krokete giktfingerer, men rak rygg og blått blikk ”slik som en bare finner det hos folk som har levet et langt og strabasiøst sjømannsliv derude på de blå vidder...”¹⁹³

Sjømannen fortalte om byens utvikling innen sildesalting og skipsfart. Sildesalting var en viktig næring i Sandnes på 1800-tallet, med høydepunkt i 50-60-årene.¹⁹⁴ En side ved byens fortid som denne studien har vist at ikke ble trukket frem så ofte. Sjømannen understreket dette med å si ”så underlig det lyder, sildeutførselen har engang vært den viktigste næringskilde for Sandnes.” Han fortalte også om da J.A Budde og noen andre initiativrike menn fra byen mislyktes da de kjøpte en båt for å prøve seg på torskefiske. Videre beskrev han handelsvirksomheten fra kaien, om gjødsel som ble kjøpt fra Bergen og gikk videre til Jæren, og utviklingen fra seil- til dampskip som han mente at Sandnes hadde kommet bedre ut av enn andre steder. En side ved skipsfarten var antallet skipsforlis som hadde vært høyt i Sandnes, særlig i 1890-årene. Da skal 16 større eller mindre båter fra Sandnes ha forlist, i seks av disse forlisene var det ingen som overlevde.¹⁹⁵

Journalisten i *Iste Mai* avsluttet artikkelen med å gi et bilde av den gang da Sandnes kunne betegnes som en sjøfartsby:

¹⁹¹ Iste Mai, 04.05.1935

¹⁹² Iste Mai, 06.07.1935

¹⁹³ Iste Mai, 04.05.1935

¹⁹⁴ Jonasen, 1965: s.45

¹⁹⁵ Iste Mai, 04.05.1935

Somme tider kunde det være en hel masteskog på Vågen, og det gikk vel ikke en dag forbi uten at en bredrumpet grønnmalt galeas gikk ut fullastet med potterivarer eller et flott fregattskib foldet ut vingene sine og stevnet utover Gandsfjorden for alle kluter¹⁹⁶

Den andre artikkelen det skal handle om her het ”Da flagget blev firt hos skibreder Andreas Olsen. Strid om kullhandel og brenntorv i gamle Sandnes.”¹⁹⁷ Der ble først hovedpersonen i fortellingen Theodor K. Stokka presentert. Han var en tidligere bankdirektør, bonde og bygdehistoriker fra Høyland. Frem til prosten satte en stopper for det, fortalte Stokka bygdehistorier fra gamle dager på Høylands årlige bygdefester. Artikkelforfatteren benyttet anledningen til å gi en liten kritikk til sin egen tid og indremisjonen som han mente hadde overtatt bygdefestene og gjort de om til vanlige misjonsfester. Han skrev at ”synden og bygdehistoriene er sjaltet ut av programmet.”¹⁹⁸ Deretter gikk han over til å fortelle om da Theodor K. Stokka og kameraten hans Ola Tollefsen Stokka hadde firt flagget til skipsrederen ned på halv stang en sommerdag i 1876. Her kommer min kortversjon av fortellingen

De to ungdommene hadde vært på sesjon, og etterpå drukket litt øl. Det ble understreket at det ikke var mye de hadde drukket, de var nøkterne og sløste ikke bort pengene sine. Men de drakk såpass mye øl at de følte trang til å gjøre litt ugagn. De gikk forbi skipsreder Olsens hus, der flagget var heist til topps. Dette hadde han gjort fordi han ventet et skipslass med kull fra England den dagen som han skulle selge i byen. Bøndene på denne tiden tjente mye penger på å selge brenntorv som konkurrerte med kull. Kullimporten til Olsen var dermed med på å senke prisene på brenntorv. Dette var grunnen til at kameratene Theodor og Ola, som begge kom fra gårder, listet seg inn i hagen til Olsen og firt flagget ned på halv stang. Noen dager etter fikk de brev fra M.A Grude som var lensmann på denne tiden. Der stod det at de var anmeldt og måtte komme til hans kontor så snart som mulig. De ble svært bekymret, men det hele endte med at Ola dro til lensmannen og snakket seg ut av situasjonen.¹⁹⁹

Denne lille fortellingen er et eksempel på en fortelling som kan knyttes til større fortellinger, og som inneholder et eget perspektiv på disse. Den gav et annet bilde av alkoholbruk enn det en fremstilling med et ”totalavholdssyn” som var vanlig i Sandnes på denne tiden, sannsynligvis ville ha gjort. Den fortalte om motstridende interesser og konflikt mellom bønder og kjøpmenn.

¹⁹⁶ 1ste Mai, 04.05.1935

¹⁹⁷ 1ste Mai, 06.07.1935

¹⁹⁸ 1ste Mai, 06.07.1935

¹⁹⁹ 1ste Mai, 06.07.1935

Selv om det var en ”uskyldig” fortelling, gikk den imot det harmoniserende bildet som de andre avisartiklene gav av byen. I intervjuet med den gamle sjømannen ble Sandnes sin fortid fremstilt fra et annet perspektiv enn i de andre fortellingene. Sjømannen fortalte om de store utviklingslinjene, og han trakk frem viktige og kjente personer i byen samtidig som den ”jevne sandnesinnbygger”, sjømannen, også var en del av fortellingen.

4.2.3 Ordføreren fortalte om byen

Hemmeligheten med byens suksess ligger for en vesentlig del deri at den avholdt sig fra kostbare tiltak under jobbetiden, men i stedet satte penger av for å møte de magre år.²⁰⁰

Dette hevdet ordfører Lars Øglænd i et interjuv med *Vestlandets Avis* dagen før jubileumsutstillingen skulle åpne. I tillegg stilte han opp på intervju med *Stavangeren* og *Stavanger Aftenblad* i dagene før jubileet. Det er på bakgrunn av disse tre intervjuene jeg skal skissere opp et bilde av hva den daværende ordføreren fremhevet som viktige sider ved Sandnes historie. Han ble i alle avisene fremstilt svært positivt, i *Stavanger Aftenblad* som blant annet driftig, fremsynt og en ”folkets mann”²⁰¹ Lars Øglænd ble valgt inn i bystyret i 1914, og ble med i formannskapet første gang i 1917. Da var han representant for Avholdspartiet, men skiftet til Venstre i 1923. Han ble sittende i formannskapet og bystyret helt frem til 1947. Han var varaordfører fra 1917 til 1921, og ble valgt til ordfører første gang i 1922. I 1935 hadde han vært ordfører i 14 år uten avbrudd.²⁰² Lars Øglænd var sønn til Jonas Øglænd som drev betydelig handelsvirksomhet i Sandnes. Lars startet med å importere sykler til farens butikk, og grunnla etterhvert Øglænd sykkelfabrikk sammen med broren. I 1935 var han i tillegg til å være ordfører også direktør på sykkelfabrikken. Han hadde dermed en stor rolle både i byens politiske liv og i næringslivet.

I intervjuene var det tydelig at han fremhevet de prosjektene som hadde blitt satt i gang etter at han kom inn i det politiske styret i Sandnes. Det politiske aspektet i hans historiebruk er tydelig. Av tiltak som hadde vært viktige for utviklingen i Sandnes fremhevet han utbygging av et kraftverk, et vannverk, kaien, samt asfaltering av gatene. Alle prosjekter som han selv hadde spilt en viktig rolle i. Han sa blant annet om tiden før han fikk satt i gang ulike prosjekter ”For 15 år

²⁰⁰ Vestlandets Avis, 20.07.1935

²⁰¹ Stavanger Aftenblad, 19.07.1935

²⁰² Jonassen, 1965: s.694-707

siden hadde vi praktisk talt ikke kai – bare private brygger.”²⁰³ ”Her var ingen brolegging, ingen asfaltering. Kloakkanleggene er overalt av likeså ny dato.”²⁰⁴ Han fremhevet også hvordan en de siste 15 årene gradvis hadde bygd på skolen og ikke kastet bort penger på store utbygginger.²⁰⁵ Ved å legge vekt på den siste tiden var Lars Øglænd med på å understreke Sandnes som ”ny by” og ”ung by”, noe som også har vært tema her tidligere.

Forklaringen på fremgangen i byen hevdet Lars Øglænd lå i et forhold som flere fremhevet. Den hadde skjedd: ”takket være alles flid, nøisomhet og arbeidsvilje”.²⁰⁶ Han sa videre at private initiativ i industrien, håndverket og handelen hadde spilt en viktig rolle. Lars Øglænd så lyst på fremtiden, og la frem hva hans nærmeste planer for byen var. Perspektiv på hvilke muligheter byen kunne ha lenger frem i tid ville han ikke gå inn på. *Vestlandets Avis* avsluttet sitt intervju med hans svar på forespørselen om byens fremtidsutsikter: ”Det kan lett få karakter av skryt, sier han som den reserverte og forsiktige mannen han er”.²⁰⁷ Dette var også med på å underbygge det positive bildet som ble gitt av han i avisene.

4.2.4 Forventninger ble skapt i en lang planleggingsfase

Jubileet i 1935 hadde en planleggingsfase på rundt to år. Det første som ble bestemt var at kommunen skulle kontakte næringslivet i byen for å høre om de var interessert i å være med på en jubileumsutstilling. Det ble dermed bestemt hva som var viktig for byen å vise frem, nemlig den mangfoldige industrien og handelsvirksomheten. De musikalske innslagene, tivoliet og de ulike underholdningsinnslagene var en ramme rundt det hele, og var med på å fremheve og feire næringslivet. I de ulike komiteene vokste planene etterhvert som tiden gikk. Utstillingsplassen der det skulle bygges paviljonger ble stadig mer omfattende. Selv om de fikk avslag fra innviterte gjester, vokste planene og forventningene til utstillingen underveis. Avisenes skildringer av planleggingen og byggearbeidet som foregikk i Sandnes på våren og tidlig på sommeren 1935, var nok også med på å skape forventninger hos mange av innbyggerne i området.

²⁰³ Stavangeren, 17.07.1935

²⁰⁴ Stavanger Aftenblad, 19.07.1935

²⁰⁵ Bl.a Stavanger Aftenblad, 19.07.1935

²⁰⁶ Stavangeren, 17.07.1935

²⁰⁷ Vestlandets Avis, 20.07.1935

I avisenes fremstillinger ble det også lagt vekt på industrien i byen. Emanuel Simonsen ble brukt som eksempel på den driftige og arbeidsomme Sandnesbuen. Fremstillingene fulgte i stor grad det som ble skrevet om byen i jubileet i 1910. De hadde beskrivelser av utvikling innen industri og offentlige institusjoner, opplistinger av budsjetter og folketall. Det som var nytt i 1935 var at artiklene i stor grad var basert på M.A Grude sin bok, som hadde kommet ut syv måneder etter jubileet i 1910. Fokus på landbruket på Jæren var nok et resultat av Grude sin bok. I tillegg var det mange henvisninger til det som ble kåret til Sandessangen i 1910. Det var fremdeles den nære fortiden som ble beskrevet, noe som særlig ble understreket i intervjuene med Lars Øglænd. Historiefremstillingene i avisene og intervjuene med ordføreren var med på å understreke at Sandnes var en by med jevn vekst, ført fremover av arbeidsomme, nøysomme og flittige innbyggere. Jærens landbruk hadde dannet grunnlaget for byen, som i 1935 hadde blitt til en vellykket og mangfoldig industriby, med mange materielle goder for innbyggerne. Det var dette som skulle feires i 1935.

4.3 Jubileumsfeiringen 21. juli til 4. august 1935

Jubileets åpningsdag, søndag 21. juli, var innholdsrik. Den startet med salutt og musikk av byens musikkorps, "Sverre Sigurdson" i gatene på morgenen. Deretter ble det holdt festgudstjeneste, før selve utstillingen ble åpnet med taler, prolog, musikk og sang. Revyen "Gaugen gale" som ble spilt ti kvelder i løpet av utstillingsperioden, hadde premiere på åpningskvelden. Det var også satt sammen et eget utstillingsorkester som spilte i revyen, og i tilknytning til andre arrangementer i jubileumsukene. Av faste innslag og aktiviteter var det orkestermusikk og dans på kveldene. Det var også et eget område der det var tivoli med blant annet karusell, og et underholdningsinnslag der en sirkusartist hoppet i strikk fra et 15 meter høyt tårn. "Mannen som henger sig selv" trakk mange tilskuere.²⁰⁸ Under utstillingsukene arrangerte flyselskapet Widerøe flyturer fra fjorden like utenfor utstillingsområdet.

I løpet av de to ukene utstillingen varte, ble det gjennomført fem temadager. Det var håndverksdag, barnedag, kjøpmannstevne, husmordag og landbruksdag. Til disse kom det ulike foredragsholdere. Tirsdag 23. juli ble betegnet som kommunenes festdag, da ble det arrangert festmiddag i Godtemplarlokalet som var bygget samme år, og beboerne på sykehjemmet,

²⁰⁸ Lavold m.fl., 1979: s.26

gamle hjemmet og fattiggården Varatun fikk også et festmåltid.²⁰⁹ På utstillingsplassen var det folkefest med taler. Torsdag 25. juli hadde "Concordia Band", et norskamerikansk janitsjarorkester, konsert, og mandag 28. juli var dagen for kronprinsparets besøk. Søndag 4. august ble jubileet avsluttet med konsert av "Sverre Sigurdson", en siste revyforestilling, dans og fyrverkeri ved midnatt.

4.3.1 Åpning med preken, prolog og taler

Det som skjedde under åpningen av jubileumsutstillingen ble sendt direkte på landsdekkende radio. I tillegg ble prekenen i kirken tidligere på dagen sendt i Stavanger lokalradio.²¹⁰ De som ikke var til stede ved disse begivenhetene hadde dermed en mulighet til å høre de musikalske innslagene, prekenen, talene og prologen på åpningsdagen. Dagen etter kunne man også lese utførlige referater i avisene, som hadde viet mye plass til jubileumsåpningen på sine forsider den dagen. I *Stavangeren* stod det at utstillingen hadde "Et veldig publikumsinnrykk første dag – det påstås 10 000 mennesker"²¹¹, mens i *Vestlandets Avis* ble det skrevet at utstillingen ble besøkt av 7000 personer på åpningsdagen.²¹² Det må i alle tilfeller ha vært mange sandnesinnbyggere som tok del i, eller fikk med seg deler av åpningen denne dagen. Den historiebruken som kom frem i prekenen, prologen og talene var en del av offisielle historiebruken i Sandnes i 1935. Her skal innholdet i disse bli nærmere behandlet.

Festgudstjenesten ble holdt i Sandnes kirke på åpningsdagen med preken av sokneprest A. Tonstad. Der ble Sandnes beskrevet ved hjelp av ulike tekster fra Bibelen. I hovedsak lignelsen om fiskeren Peter, som kort fortalt arbeidet en hel natt uten å få fisk, men dro ut på sjøen igjen på Jesu

²⁰⁹ Stavanger Aftenblad, 24.07.1935

²¹⁰ Radioprogram, gjengitt Vestlandets avis, 20.07.1935

²¹¹ Stavangeren 22.07.1935

²¹² Vestlandets Avis 22.07.1935

Sandnes 75 års Jubileumsutstilling

PROGRAM:

Søndag den 21. juli.

Kl. 7.30 Salutt
Kl. 8.00 Musikk gjennom gatene
Kl. 10.30 Festgudstjeneste ved sogneprest Tonstad
Sang av Sandnes-kameratene
Kl. 13.00 Åpning av utstillingen:
Musikk av Sverre Sigurdson
Prolog av lærer Elde
Sang av Sandnes-kameratene
Hovedkomiteens formann, G. Rasmussen
ønsker velkommen på komiteens vegne
Ordfører Lars Øglænd ønsker velkommen
på byens vegne
Åpning ved fylkesmannen.

Inngangen til utstillingen åpnes kl. 12.

Kl. 20.00 Musikk av Utstillingsorkesteret

Sandnes-Revyen 1935.
(Gaugen - gale)
2 akter - 28 avdelinger

Kl. 22.00 Dans - Musikk - Fyrverkeri
Kl. 24.00 Slutt.

PROGRAM:

Mandag den 22. juli.

Kl. 21.00 Utstillingen åpnes kl. 10
Sandnes-Revyen 1935
(Gaugen - gale)
Kl. 22.00 Dans
Kl. 23.00 Slutt.

**Stor fornøielsepark
Glimrende høitaleranlegg
Flott Restaurant**

STAB
Entre kr. 1.00. Partoutkort kr. 5.00.

Figur 4: Program for åpningsdagen. Fra Stavanger Aftenblad, 20.07.1935

befaling og fikk garnet fullt av fisk.²¹³ Presten hevdet at i Sandnes så en ikke tilbake på en hel natt med forgjeves arbeid, i Sandnes lå båtene fulle ved kaien. Grunnen til at byen hadde gode tider forklarte han med at:

*Ingen storindustri har skapt den. Den er ikke blitt til med eventyrfart. Nei, tomme for tomme, har den vokset frem, jevnt og sikkert. Arbeidets adel har bygd den. Hjulene svinger, arbeidet går, nesten hele folket i arbeid. Det har lyktes!*²¹⁴

Veksten i Sandnes hadde ifølge Tonstad gått jevnt gjennom tidene og det var takket være hardt arbeid. Han gikk videre inn på hvordan dette hadde skjedd, og sa at mye skyldtes at byen hadde hatt en dyktig ledelse. Men Tonstad fremhevet også at de mange som hadde handlet etter Jesu ord, som Peter, var viktige. Han snakket nok om arbeiderne, og aller helst de som gikk fast i kirken og på bedehuset. Veksten var en gave fra Gud, og det var viktig at det ikke ble glemt i gode tider. Derfor avsluttet han sin preken med: ”Festkledde skarer: Ha tro til Gud. Byens autoriteter: Ha tro til Gud. Sandnes, Sandnes: Ha tro til Gud.”²¹⁵

Etter gudstjenesten var det åpningssermoni på utstillingsplassen. Deltakerne på gudstjenesten gikk i tog, med Sverre Sigurdsons musikkorps spillende foran fra kirken til utstillingsplassen. Der holdt Anton Eide som var lærer i Sandnes, først en åpningsprolog. Den hadde mye til felles med sangene som ble analysert i sammenheng med 1910-jubileet. Prologen var lenger enn sangene, og var derfor mer detaljrik og innholdsrik, men den gikk på rim og hadde mye av samme oppbygning som sangene. I de første versene ble stedet Sandnes presentert og plassert geografisk. Byen ble der beskrevet blant annet som ”koselig, lun som et smil/Dalsnuten reiser sin runde profil”. Den ble personifisert, betegnet som koselig og lun, samtidig som den ble plassert ved Dalsnuten, som er en fjelltopp som kan ses fra Sandnes sentrum. Det ble også referert til Nygaard sin sandnessang, der Sandnes var ”porten til Jærens forjettende land”.

Prologen bar sterkt preg av å fremstille Sandnes som ”arbeidets by”, og arbeidet kan ses på som ”bypulsen” eller byens rytme. Dette kom tydelig frem i strofelinjene ”Fløiter og sirener forkynner/når hver arbeidsdag begynner/motor og maskin nynner/hver sin monotone sang”, og dette fortsatte i syvende vers med:

²¹³ Bibelen, Lukas 5.1-5.11

²¹⁴ Stavanger Aftenblad, 22.07.1935

²¹⁵ Stavanger Aftenblad, 22.07.1935

*På kontoret, i butikken,
verket, verkstedet, fabrikkene,
følges stødt den gamle skikken,
hver og en må henge i.
Man har lært at takten, takten,
det er mer enn halve makten
i arbeidslivets symfoni.²¹⁶*

Her pekte Eide på at Sandnes som "arbeidets by" ikke var noe nytt, men hadde tradisjoner. Det var en "gammel skikk" og en hadde lært at denne "takten" måtte følges. Videre kom en gjennomgang av hvilken industri som fantes i Sandnes i 1935. Leireindustrien fikk også her fin omtale: "Kunst forenet med teknikk/det er Sandnes-keramikk." Denne formuleringen hadde nok sammenheng med at det i denne tiden var mange kunstnere som hadde tilknytning til, og arbeidet med sin kunst på potteriet "Graveren" i Sandnes. Trevare-, møbel-, tekstil-, meieri, og sykkelindustrien ble også presentert, og Eide fortsatte: "Foruten vårt håndverk og vår industri/må nevnes den livlige handel/Og av profitten som ligger deri/får byen og landet sin andel". Handelen var også en del av bypulsene: "Handelslivet rikt pulserer/bonden mottar og leverer." Her ble også bonden trukket frem. Prologen har flere henvisninger til den jærsk bonden og til Jæren som Sandnes sitt viktige oppland.

Avslutningsvis i prologen fortalte Eide om byens vekst siden "den fjortende april, dengang byen Sandnes blev til". 14. april hadde en symbolsk verdi også i 1935. Det kan tilføyes at avisene inneholdt artikler som handlet om Sandnes lørdag 13. april 1935, så dagen gikk ikke upåaktet hen, selv om jubileet ble feiret på sommeren.²¹⁷ Veksten hadde i følge Eide gått med "støe, sikre åretak", og det kan se ut som han tillot de som hadde sittet i byens styre og stillt mye av æren for dette når han skriver om de som hadde båret byen frem: "De som satt ved årene/og de som stod ved roret." Linjene ble også trukket frem til samtiden, innbyggerne i byen i 1935 ble beskrevet som "med lydhør sans for tidens krav/tar de fatt på dagens kav". Sandnes ble dermed også her beskrevet som en "ny by", og her ble det lagt vekt på Sandnes som en by i takt med tiden, en by med stor vekst og fremgang.

²¹⁶ Prolog ved Anton Eide, gjengitt i blant annet Stavanger Aftenblad 22.07.1935

²¹⁷ Bla. Vestlandets Avis og 1ste Mai, 13.04.1935

Etter prologen ble det holdt taler av hovedkomiteens formann G. Rasmussen, ordfører Lars Øglænd og fylkesmann John Norem. Rasmussen sa i sin tale at 75 år var et så kort tidsrom i en bys liv at det kanskje ikke gav grunnlag for en jubileumsfeiring. Likevel hadde formannskapet, han selv inkludert, valgt å se på dette som en milepæl i Sandnes historie som burde feires. Videre snakket han om arbeidet som hadde foregått i de ulike komiteene i forkant av utstillingen. Det mest interessante i hans tale var at han la frem grunner for å arrangere en slik utstilling. Han skal ha sagt at: ”ved et jubileum som dette er det naturlig å kaste et blikk tilbake, og det er også naturlig å tenke over hvad fremtiden vil bringe vår ungdom og vår by. Men det er ikke komiteens oppgave å granske fortid og fremtid. Vår oppgave har vært å bringe et korrekt bilde av Sandnes i dag.”²¹⁸ Rasmussen hevdet videre at formålet med utstillingen var å vise et tverrsnitt av byens industri, handel og håndverk, og at den skulle vise utviklingen innen disse områdene. Han avsluttet med å si at han håpet at utstillingen ville danne grunnlaget for en fortsatt fremgang og utvikling i byens næringsliv. Selv om Rasmussen sa at det var Sandnes i 1935 det skulle handle om, trakk også han linjer både bakover og fremover i tid.

Lars Øglænd snakket også om arbeidet i de ulike komiteene, og takket de som hadde bidratt i disse. Den ferdige utstillingen lå det ifølge Øglænd mye arbeid bak, noe han knyttet til at Sandnes var ”i udpreget grad en arbeidets by”.²¹⁹ Han avsluttet også med å komme med ønsker om at utstillingen måtte ”gavne” byen. Det var fylkesmann John Norem som hadde hovedtalen, det som ble kalt åpningstalen under åpningseremonien. Han holdt en lang tale som inneholdt flere tilbakeblikk på byens fortid, med beskrivelser av byen og dens innbyggere. Han startet med å fortelle at den viktigste grunnen til at Sandnes hadde blitt skapt var distriktenes behov for en handels- eller samlingsplass. Han hevdet at det ikke var storindustri som hadde skapt byen. Sandnes hadde ligget der som et knutepunkt for det nærmeste oppland, og i tillegg hatt leireforkomstene som en viktig betingelse for det han betegnet som en ”stillfarende” vekst. Byen hadde ikke opplevd store svingninger med sterk vekst for så å bli rammet av kriser og tilbakefall. Av viktige hendelser i byens historie trakk han frem byggingen av Jærbanen, utvikling innen damskipsfart og økende biltrafikk som hadde knyttet byen enda nærmere opplandet, samt byggingen av elektrisitetsverket.

²¹⁸ Gjengitt i Stavanger Aftenblad 22.07.1935 og i Vestlandets Avis 22.07.1935, med samme innhold, men litt andre ord.

²¹⁹ Sitert likt i Stavanger Aftenblad og Vestlandets Avis, 22.07.1935

Norem knyttet byens vekst til at innbyggerne hadde hatt kvaliteter som driftighet, arbeidsomhet, vilje, pågangsmot og nøysomhet. Han sammenlignet byens utvikling med en bondesønn, uten penger og uten kunnskap, som hadde dratt til byen og arbeidet seg til resultater ved hjelp av ”sin arbeidsvilje, sine åpne sanser, sitt sunde instinkt, sin nøisomhet og sin utholdenhet”.²²⁰ Sandnes var som en bondegutt som hadde lyktes. Et viktig grunnlag for byens vekst var landbruket på Jæren. I tillegg hadde bedriftene vokst frem gradvis, overskudd hadde ikke blitt sløst bort, men brukt til utvidelser. Byen hadde den fordel at den hadde en svært allsidig industri med mange ulike fabrikker, noe som i følge Norem vitnet om skaperevne. I tillegg mente han at det i bedriftene var stor trivsel og fremgang på grunn av at ledelsen tok del i det daglige arbeidet på fabrikkene.²²¹

Til slutt pekte Norem på at utstillingen skulle lære publikum å verdsette det arbeidet som ble gjort i de ulike fabrikkene. Han trakk også frem det kommersielle ved utstillingen, at den skulle knytte bånd mellom kjøper og selger, forbruker og produsent. Utstillerne fikk reklamert for sine produkter. Helt til sist satte Norem Sandnes inn i en større nasjonal sammenheng ved å si at utstillingen viste et utsnitt av norsk produksjon, og at den kunne føre til at norsk produksjon og foretaksomhet ble bedre beskyttet. Dette kan tolkes som at han stod for et proteksjonistisk handelspolitisk syn. Etter Norems åpningstale ble Sandnessangen sunget. Deretter ble det holdt ulike takke- og gratulasjonstaler. Blant andre holdt borgermesteren i Stavanger en gratulasjonstale. Avslutningsvis under åpningsermonien på utstillingsplassen ble de to siste versene av Sandnessangen sunget en gang til.

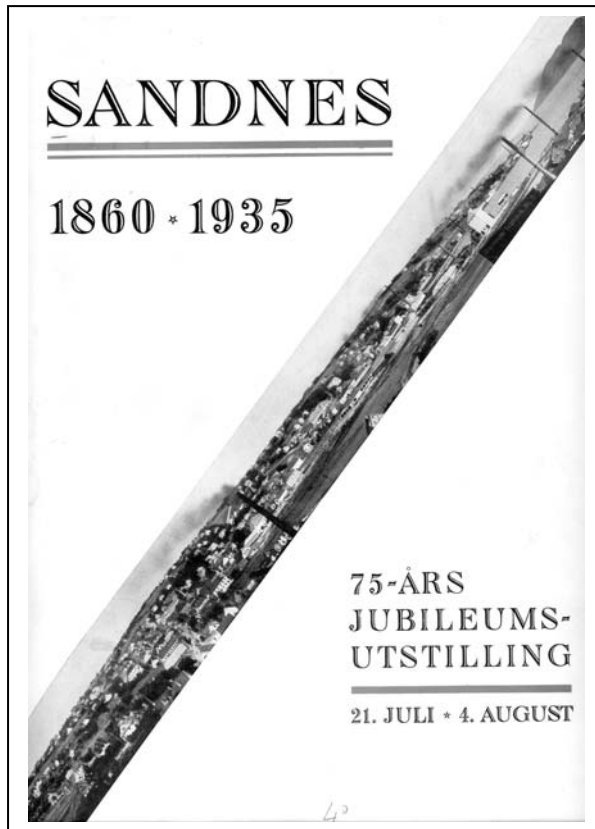
4.3.2 Utstillingskatalogene i 1935

I 1935 ble det trykket to ulike utgaver av utstillingskatalogen. En utgave i ca. A-4 størrelse, på godt 60 sider som vist i *figur 5*, og en i mindre format, men på 180 sider, vist i *figur 6*. Den store katalogen inneholdt forord av ordføreren og hovedkomiteen. En historiefremstilling av byen, og presentasjoner av byens ulike foreninger, institusjoner, bedrifter og fabrikker. Den lille inneholdt mer praktisk informasjon, som kart over utstillingsområdet, fullstendig nummerert liste over alle utstillerne, program for åpningsdagen, oversikt over hvem som hadde sittet i alle komiteene, og hvem som hadde vært utstillingens arkitekt. Det var nok denne som ble mest brukt av publikum

²²⁰ Vestlandets Avis, 22.07.1935

²²¹ Vestlandets Avis, 22.07.1935

under utstillingen. Her kommer først en gjennomgang av den lille katalogen, kalt utstillingskatalog 2, deretter blir den store katalogen kalt utstillingskatalog 1, presentert.

Figur 5: Utstillingskatalog 1

Figur 6: Utstillingskatalog 2

I jubileumsukene ble det arrangert bilturer til områdene rundt Sandnes. Publikum kunne betale for en tur til en av Jærstrendene, eller til andre steder, alt fra Moi til Hafrsfjord. Priser og turtilbud var opplistet i den lille katalogen. Den inneholdt også fremstillinger av ulike sider ved byen. Tre av artiklene het ”Sandnes – Jærens port”, Leirindustrien i Sandnes” og ”Trek fra håndverkets stilling i Sandnes”.²²² I tillegg ble byens kommunikasjonsforhold, ullvareindustrien, bankvesenet, byens økonomiske stilling, meieridriften, handelen, jernindustrien, møbelindustrien og elektrisitetsverket presentert i egne kapitler. Det er de ulike artiklene om Sandnes som vil bli analysert her. Den delen av utstillingskatalogen bestod av rundt 100 sider, men omtrent halvparten av disse var fylt med annonser. Artiklene varierte fra to til syv sider, og var skrevet av

²²² Utstillingskatalog 2, 1935: s.3

ulike forfattere. Her er ikke anledning til å presentere hver enkelt forfatter. De bestod av flere fra jubileumskomiteene og menn med politiske verv eller ledende stillinger i Sandnes.

Hovedkomiteen hadde bedt de ulike forfatterne om å bidra med artikler. Disse ble også godkjent av komiteen før trykking. Derfor kan de knyttes til den offisielle historiebruken i Sandnes i 1935.

I det første kapitlet "Sandnes – Jærens port" skrev A.O. Vollsnes som var skolebestyrer i Sandnes om flere ulike tema. Helt på slutten hevdet han at det hadde vært om å gjøre "å tegne et korrekt bilde av byen vår, porten til Jærens forjettede land."²²³ Først skildret Vollsnes områdene rundt Sandnes: Time som hadde fostret mange store navn, blant andre Arne Garborg, Ålgård, der Ole Nilsen grunnla landskjente ullvarefabrikker, heiene og fjellene med tusenvis av sauer på beite, vakre Høyland som var nærmeste nabo, og fruktbare Ganddal med flere kjente planteskoler. Deretter siterte han Grude i at det var i Jærens landbruk en fant byens opphav, og viktigste grunn til dens utvikling. Så handlet det direkte om Sandnes. Først nevnte han grunnleggingsdatoen 14. april, deretter gikk han inn på folketallsutviklingen. Befolkningen bestod av omtrent 200 personer i 1845, og omtrent 3000 i 1935, men Vollsnes så ikke på dette som en rask utvikling. På grunn av de snevre bygrensene hadde det meste av folkevekst og ny bebyggelse skjedd utenfor byens grenser. Videre hevdet Vollsnes at byen ikke hadde hatt noe storhetstid eller alvorlig krise - med unntak av en bybrann som herjet i 1897. Han hevdet at byen var bygd på "det demokratiske prinsipp, på samkjensle og flittige henders arbeid", og at utviklingen skyldtes at Sandnes var "arbeidets by, og byens jevne, gode velstand er en flidens, arbeidets og nøisomhetens frukt".²²⁴ Ifølge ham arbeidet alle for fellesskapet, i fabrikkene stod arbeidere og disponentene side om side og arbeidet dagene igjennom.

Deretter gikk Vollsnes videre til å skildre byens industri med noen historiske tilbakeblikk. Han startet med leiren, med det første teglverket som ble som ble grunnlagt i 1784, og trakk linjen frem til 1930-årene med en produksjon på 11 millioner murstein, 2 millioner takstein og 1,5 millioner potter. Så skrev han om flere av de andre industrivirksomhetene i Sandnes, noen ble bare nevnt, mens andre fikk litt mer omtale. Han skrev også om hvor stor byens import og eksport var i 1935, hvilke skips- og togforbindelser som fantes, om elektrisitetsverket og vannverket. Han skrev også litt om hvilke velferdsordninger som fantes i Sandnes i 1935 og hvor mye skatt innbyggerne måtte betale. De tidligere nevnte "snevre grensene" for byen kom han

²²³ Utstillingskatalog 2, 1935: s.61

²²⁴ Utstillingskatalog 2, 1935: s.53

tilbake til, og hevdet at dette utgjorde en konflikt som etter hvert måtte løses. Helt til slutt nevnte han avholdsbevegelsen som hadde sterke tradisjoner i byen.

K.K. Kleppe skrev artikkelen kalt "Jæren og Sandnes". Han kom fra Klepp og var først og fremst politiker. Han satt på Stortinget fra 1918 til 1940, men han var også sterkt engasjert i lokalhistorie og ble nok derfor bedt om å skrive til utstillingskatalogen. Hans artikkel skilte seg fra annen historiebruk i denne studien ved at den gikk langt bakover i tid: "frå fyrste tid det budde menneske her i landet".²²⁵ Innledningsvis skrev han at Jæren og Sandnes hørte sammen, på samme måte som alger og sopp som sammen ble til den vakre planten reinsdyrlav. Han hevdet at folkene på Sandnes og Jæren hadde "runne av same rot." K.K Kleppe skilte seg ut ved å skrive om folkets "røtter". Han pekte på at Sandnes hadde levd et selvstendig liv de siste 75 år, med stor fremgang og vekst, og stilte videre spørsmålet hva Sandnes hadde vært hvis byen ikke hadde vært plassert på Jæren. Det var nok det tette forholdet mellom Jæren og Sandnes som var bakrunnen for en artikkel som trakk linjer tilbake til steinalderen. Kleppe skrev om Jæren i "gamal tid" at "folket på Jæren da - som no - synte både *vilje* og *evne* til å finna nye vegar, til å rydja og byggja seg nye heimar".²²⁶

I Kleppe sin skildring av tiden fra 1850 fremhevet han J.A. Budde, en person som hadde vært svært viktig for utviklingen av jordbruket på Jæren. Han startet landbruksskole på Austrått like utenfor Sandnes, og bidrog til store forbedringer når det gjaldt driftsmåter, skogplanting og oppdyrking. I 1911 ble det reist en bauta av ham som ifølge Kleppe "manar jærbuen og alle dei som fer framum der, til nye framstig og til ny dåd".²²⁷ Fremskrittet som kunne knyttes til Budde sin tid, fantes ifølge Kleppe både på Jæren og i Sandnes, og kunne også ifølge Kleppe knyttes til Garborg sine tanker om fremskritt.

Jæren og Sandnes fungerte i et samspill, noe Kleppe mente ville fortsette i fremtiden: "Det skal vera visst at Jæren og Sandnes høyrer vel saman, og det er mykje å ynskja at de i åri som kjem må lukkast for baa å vinna lenger fram."²²⁸ I den artikkelen som tok for seg handelen i Sandnes, ble også samspillet mellom Jæren og Sandnes fremhevet. Der avslutter forfatteren med et ønske om at forretningslivet skulle følge samme positive utvikling som det hadde gjort helt fra starten

²²⁵ Utstillingskatalog 2, 1935: s.89

²²⁶ Utstillingskatalog 2, 1935: s.91

²²⁷ Utstillingskatalog 2, 1935: s.95

²²⁸ Utstillingskatalog 2, 1935: s.97

av, slik at en ved byens 100-jubileum i 1960 kunne vise til enda mer fremgang og vekst for Sandnes og Jæren. Dette ville være ”til heder for vårt land”.²²⁹

Flere av artiklene i utstillingskatalogen handlet som nevnt om ulike virksomheter i Sandnes. Det var først og fremst forholdene i samtiden som ble skildret, men det ble også trukket linjer bakover i tid og gitt perspektiver på fremtiden. I artikkelen som handlet om byens økonomi, ble datiden sammenlignet med en tid som de som ”gråner i håret” husket. Da stod bøndenes kjerrer rundt om på fortauene, hestene var samlet foran butikkene og i gatene vasset folk i søle. Mens i 1930-årene hadde det kommet til store nye butikker og forretningsgårder, og en kunne spasere i brolagte gater. Ifølge artikkelforfatteren var ”denne utvikling nærmest et eventyr”.²³⁰ I artikkelen om møbelindustrien i Sandnes ble også samtiden og fortiden sammenlignet, og det ble skrevet at ”nutidens mennesker stiller langt større fordringer enn de gjorde for 75 år siden”.²³¹ Fra å bruke gamle umalte forseter og klaffebord hadde Sandnesinnbyggerne gått over til mer moderne møbler, noe artikkelforfatteren beskrev som et stort fremskritt.

Troen på fremskrittet og at dette ville fortsette i fremtiden var, som vi har sett, sterk i Sandnes under jubileet i 1935. Men det fantes et område der dette ikke var like fremtredende. I artikkelen ”Trek fra håndverkets utvikling i Sandnes” var forfatteren mer negativ til hva fremtiden ville bringe. Først gikk forfatteren gjennom håndverkets utvikling i Sandnes. Overgangen fra manuell kraft til elektriske motorer mente han var viktig, håndverksvarer fra Sandnes ble etter hvert solgt flere steder, både i og utenfor Norge, og det fikk et godt rykte på seg. Likevel var ikke dette en sikker bransje. Ifølge artikkelforfatteren slet håndverkerstanden for å bestå. Det var to grunner til dette. Han hevdet at konkurransen i bransjen var ødeleggende for både økonomien og kvaliteten på varene. I tillegg gikk en ”epidemi” over landet, som arbeidet for at håndverkerstanden skulle bli proletarisert. Dette kunne få dårlige følger, og avslutningsvis i artikkelen skrev forfatteren at ”ser ikke håndverkerstanden dyret i øinene og rister åget vekk, vil det ikke gå lang tid innen spillet er tapt, og den møisommelige opbygning må begynne forfra igjen.”²³²

I den store katalogen, som her blir omtalt som utstillingskatalog 1, var det tatt med fotografier. Det var bilder med motiver av Sola ruinkirke, Sola Strandhotell, Hafrsfjorden, Knudaheia, som var Arne Garborgs skrivestue i Time, og dyrking av jord på Jæren. Historiefremstillingen var

²²⁹ Utstillingskatalog 2, 1935: s.137

²³⁰ Utstillingskatalog 2, 1935: s.105

²³¹ Utstillingskatalog 2, 1935: s.145

²³² Utstillingskatalog 2, 1935: s.153

skrevet av Sigvard Indrehus som arbeidet som lærer i Sandnes. Tittelen på hans artikkel, var ”Sandnes før og nu”. Under overskriften stod hele teksten til Sandnessangen. Denne katalogen var som nevnt av større format, og sannsynligvis et slags prakt eksempalar som ikke ble like mye brukt som katalog 2, derfor nevner jeg bare noen sider ved historiefremstillingen i denne.

Indrehus startet med å gå tilbake til Håkon den gode og Erling Skjalgssons tid, da Gandsfjorden ifølge ham måtte ha utgjort en trygg havn. Deretter gikk han rett over til å skrive om det jærskelandskapet som grunnlaget for byens vekst. Han hevdet at argumentet om at Sandnes ikke hadde noe distrikt, et argument som ble brukt mot at strandstedet skulle bli ladested i 1860, ikke hadde noe mening. Deretter gav Indrehus en beskrivelse av de ulike kommunikasjonsutbygginger og industriene som hadde vokst frem i byen. Der vekslet han mellom fortid og egen tid. Han trakk frem veiutbyggingen, og pekte på at ”Inntil for ca. 100 år siden hadde Sandnes ingen veiforbindelse med omverden”.²³³ Av industrivirksomhet startet han med leirindustrien, og gikk videre til trevare-, ullvare-, og jernvarindustrien. Deretter fremhevet han: ”den bedrift som dog har satt og vel vil sette de største merker etter sig, er nok Øglænds sykkelfabrikk”.²³⁴

Sykkelfabrikken i Sandnes ble grunnlagt av Lars og broren Jonas Øglænd i 1906. Den gikk bra, og i 1934 ble det bygd en ny stor fabrikk.²³⁵ I 1935 hadde sykkelfabrikken mange ansatte og var nok en viktig del av bybildet i Sandnes i denne tiden. Videre tok Indrehus med litt om mølleindustrien, før han gikk over til å skrive om kommunale utbygginger og tiltak i byen. Han gav detaljerte beskrivelser, der han hadde stort fokus på hvor mye penger som var brukt på ulike tiltak. Hans fremstilling kunne nærmest leses som en økonomisk beretning om byen. Etter Indrehus sin artikkel ble kjøbmansforeningen, håndverks- og industriforeningen, bankvesenet, elektrisitetsvesenet og havnestyret i Sandnes behørig presentert. Deretter var det de ulike bedriftene som ble presentert, og det hele startet med en stor tosiders presentasjon av sykkelfabrikken. Avlutningsvis i katalogen var det tatt med to fotografier til, der det ene viste skogplanting og det andre beitemark på Jæren.

²³³ Utstillingskatalog 1, 1935: s.2

²³⁴ Utstillingskatalog 1, 1935: s.3

²³⁵ Øglænd, 2005: s.12

4.3.3 Noen viktige hendelser under jubileet i 1935

Det skjedde som nevnt mye i Sandnes i jubileumsukene i 1935. Her har åpningsdagen blitt grundig gjennomgått. Denne fikk god dekning i avisene, ble sendt på radio og hadde høye besøkstall. Noen andre hendelser som ble viet mye oppmerksomhet i jubileumsukene var festmiddagen på det som ble regnet som den offisielle byjubileumsdagen 23. juli, og kronprins Olav og kronprinsesse Märthas besøk den 29. juli. Talene fra førstnevnte ble sendt direkte gjennom høytaleranlegget på utstillingsområdet, og det ble referert til middagen i flere aviser. Dagen for kronprinsparets besøk hadde det største publikumsantallet av alle dagene i løpet av de to ukene.

På festmiddagen deltok rundt 200 gjester. Der var blant andre de som satt i det kommunale styret i Sandnes, ordførere fra nabokommunene og borgermesteren fra Stavanger. Det var ulike musikalske innslag og taler i løpet av kvelden. Den første talen var for kongen, og ble etterfulgt av kongesangen. Deretter holdt Lars Øglænd tale for jubilarer i Sandnes, og Sandnessangen ble sunget. Talen til Øglænd inneholdt mange av de samme poengene som intervjuene. Han hadde også i talen på festmiddagen fokus på den nære fortiden, nærmere bestemt de siste 25 årene før 1935. Han summerte opp den positive utviklingen byen hadde opplevd ved å vise til en økning i inntektene fra nærmere 800 000 kroner i 1910 til over 4 millioner kroner i 1935.²³⁶ Talerekken var lang, og det ble blant annet holdt tale for fedrelandet, for Stortinget, for nabokommunene og ulike takketaler. Det var likevel en tale som skilte seg ut, denne viste sider ved byen som ikke ble vektlagt i noen av de andre kildene i denne analysen. Det dreide seg om en tale av Karen Thorsen.

Karen Thorsen var en kvinne som hadde utmerket seg. Hun kom fra en stor gård i Time, men flyttet etterhvert til Sandnes der hun arbeidet som jordmor. I tillegg var hun med på å starte flere ulike institusjoner og foreninger i byen, blant annet husmorskolen, sanitetsforeningen og gamlehjemmet. Hun var den første kvinnen som ble valgt inn i Sandnes formannskap, det skjedde i 1920.²³⁷ I referatet fra festmiddagen i *Stavanger Aftenblad* ble hun omtalt som avholdt og respektert.²³⁸ Hun startet talen sin med å hevde at utvidelser av kvinners rettigheter hørte med til byens 75 årige utvikling. Deretter pekte hun på det hun mente var byens største utvikling,

²³⁶ Stavanger Aftenblad, 24.07.1935

²³⁷ Jonassen, 1965: s.258-261

²³⁸ Stavanger Aftenblad, 24.07.1935

nemlig bedringen av boligforholdene. Hun fortalte om ”før i tiden” da det ikke var en selvfølge at alle hadde kjøkken, og at om en hadde det, så var det som oftest lite praktisk, og med jordgulv. Som jordmor var hun hjemme hos mange av byens innbyggere og hadde god kjennskap til hvordan boligforholdene hadde endret seg. Velstanden byen hadde oppnådd i 1935 mente hun at skyldtes forfedrenes ”nøisomhet, viljestyke og utholdenhet”.²³⁹ Avslutningsvis kom hun med en oppfordring: ”Når Sandnesbuen nu kjører fremover i trav, bør vi huske at det er en større kunst å kunne bremse i tide enn å kjøre på til stadighet med full fart.”²⁴⁰

Utover kvelden flyttet gjestene seg fra festsalen i Godtemplarlokalet til utstillingsplassen der det var folkefest. Der holdt J. Schanche Jonassen en tale som var en hilsen fra byens utflyttere. Denne ble, som talene på åpningsdagen, sendt direkte på landsdekkende radio.²⁴¹ Jonassen var journalist, han født og oppvokst i Sandnes, men hadde flyttet til Høyland. Han hadde også bodd i Oslo. Hans tale skulle være en hilsen til Sandnes fra ”de sandnesgauker som fløi ut av reiret, og i dag er spredt over kloden”.²⁴² I dag er det vanlig å kalle innbyggere i Sandnes for ”Sandnesgauker”, men i 1935 var det ikke så mange som gjorde det. Det var først på 1950-tallet at leirgjøken, som er et blåseinstrument, kom inn i Sandnes kommunevåpen.²⁴³ Det ble tidlig produsert slike leirgjøker i potteriene i Sandnes, de var en del av den første industrien, og de ble etter hvert et symbol for byen og dens innbyggere.

Jonassens tale var svært følelsesladet, og han skal selv ha omtalt den som en kjærlighetserklæring til byen. Han var som mange av de andre talerne opptatt av hvordan landbruket på Jæren utgjorde grunnlaget for byens vekst. Den andre viktige grunnen til byens utvikling og vekst mente han var leiren. Ifølge Jonassen hadde Sandnes lenge sovet en tornerosesøvn, før byen hadde våknet til, og veksten startet. I den sammenheng trakk han frem Sandnes sitt forhold til nabobyen Stavanger. Han hevdet at Stavanger sin rolle som ”storebror” kanskje ”til sine tider hadde blitt mer skyggende enn skjermende” overfor sin ”lillebror” Sandnes.²⁴⁴ At Jonassen senere i talen omtalte borgermesteren i Stavanger som den fremtidige borgermester for storkommunen Sandnes-Stavanger, ved Sandnes bys 100-årsjubileum, viser at han hadde stor tro på Sandnes. ”Lillebror” Sandnes hadde vokst såpass at ved en eventuell sammenslåing ville byen kunne hevde seg mot ”storebror”.

²³⁹ Stavanger Aftenblad, 24.07.1935

²⁴⁰ Stavanger Aftenblad, 24.07.1935

²⁴¹ Stavanger Aftenblad, 24.07.1935

²⁴² Stavangeren, 24.07.1935

²⁴³ Jonassen, 1965: s.342

²⁴⁴ Stavangeren, 24.07.1935

I motsetning til Karen Thorsen så ikke Jonassen noen grunn til å ”bremse” opp i utviklingen. Han mente at nå var Sandnes inne i ”stålet og betongens tidsalder. Det er dens puls vi nu fornemmer i den nye generasjons djerpe ekspansjonslyst, den som reiser nye arbeidsmuligheter.”²⁴⁵ Men i likhet med Thorsen ga Jonassen tidligere generasjoner i byen æren for veksten og utviklingen. De hadde bygget byen med nøysomhet, flid, dyktighet og tro. Han mente at det fantes en tradisjon i Sandnes som hadde ”lange røtter tilbake til Jærens jord”, som bidro til ”den balanse, smidighet og arbeidesglede” som preget både de unge og gamle i Sandnes i datiden.²⁴⁶

I den andre uken av jubileumsutstillingen var kronprinsparets besøk et høydepunkt. I *Stavanger Aftenblad* ble det anslått at mellom 10- og 12 000 mennesker besøkte utstillingsplassen denne dagen²⁴⁷, mens i *Iste Mai* mente det hadde vært 12 til 14 000 mennesker innom.²⁴⁸ Paret kom til utstillingsplassen klokken 12, og ble tatt imot med hyllingsmarsj fra korpset ”Sverre Sigurdson”, hyllingsprolog, velkomsttale og allsang av Sandnessangen. Kronprins Olav holdt deretter en kort tale fra utstillingens talerstol. Der gratulerte han Sandnes med jubileet, og kom med uttalelser som var med på å underbygge mange av de ideene om hva en mente var typiske trekk ved sandnesinnbyggerne i denne tiden. Han hevdet blant annet at ”Jærbuen har alltid vært kjent som en driftig kar, og Sandnes for å være en arbeidets by”.²⁴⁹ Etter kronprinsens tale ble fedrelandsangen sunget, så fikk de kongelige en omvisning på utstillingen. Resten av programmet var lagt til kvelden, og fikk et noe annet utfall enn det som var planlagt. Dårlig vær førte til at olsoktalen som det var tenkt at kronprins Olav skulle holde på utstillingsplassen klokken ti på kvelden, ble holdt inne i Sverres Hall under middagen tidligere på kvelden. Talen ble sendt på høytaleranlegget, men i følge avisen *Iste Mai* var det ikke lett å høre hva som ble sagt. Mange ventet tålmodig på at kronprinsen skulle komme ut og holde tale, så skuffelsen var stor da de klokken halv elleve fikk vite at kronprinsparet hadde dratt.²⁵⁰ I tillegg til dette gjorde den arrangerte middagen for de kongelige at restauranten på utstillingsområdet var stengt. Dermed var det ikke mulig for det store antallet fremmøtte å få kjøpt seg mat.²⁵¹

²⁴⁵ Stavangeren, 24.07.1935

²⁴⁶ Stavanger Aftenblad, 24.07.1935

²⁴⁷ Stavanger Aftenblad, 30.07.1935

²⁴⁸ Iste Mai, 30.07.1935

²⁴⁹ Stavanger Aftenblad, 29.07.1935

²⁵⁰ Iste Mai 30.07.1935

²⁵¹ Stavanger Aftenblad, 30.07.1935

4.3.4 Hva ble vektlagt under jubileet?

Utstillingskatalogenes artikler om Sandnes var som vi har sett innholdsrike, og dro frem ulike sider ved byen. Det er likevel mulig å fremheve noen typiske trekk ved utstillingskatalogen som helhet. Fokuset på Jæren og hvilke bidrag den har gitt til byen gikk igjen i flere artikler. Synet som M.A Grude la frem i sin bok i 1910, om at det var i Jærens landbruk en kunne finne byens ”grunnsten” og at Jæren og Sandnes var i et gjensidig avhengighetsforhold, ble ført videre med styrke i 1935. K.K. Kleppe fremhevet den arbeidsomme og driftige jærbonden og hevdet at folkene på Sandnes og Jæren hadde de samme ”røttene”. Det kan leses som han mente at innbyggerne i Sandnes også hadde disse egenskapene. I flere av artiklene ble det hevdet at de hadde vært og fortsatt var arbeidsomme, flittige og nøysomme. I tillegg ble de betegnet som demokratiske, de arbeidet sammen for fellesskapet. Dette ble sett på som en viktig årsak til byens vekst og materielle blomstring. De sidene som her er trukket frem var også viktige i prekenen, prologen og talene.

Selv om utstillingskatalogene innholdt tilbakeblikk på fortiden, så handlet de i hovedsak om Sandnes i 1935. Økonomiske, industrielle, og kommunikasjonsmessige forhold i samtiden ble grundig skildret. Byen ble fremstilt som en fremgangsrik og allsidig industri- og handelsby. Utstillingskatalogen som ble gitt ut i sammenheng med byjubileet i Stavanger i 1925, hadde et annet perspektiv. Der ble Stavangers fortid fra tiden før Sigurd Jorsalfar skal ha grunnlagt Stavanger som bispesete i 1125, frem til 1800-tallet viet mye plass, godt 15 sider, mens tiden fra 1800-tallet frem til Stavanger anno 1925 ble beskrevet på litt i overkant av to sider. Dette var nok knyttet til den forskjellen at Stavanger feiret 800-årsjubileum og Sandnes 75-årsjubileum. De to byene hadde ikke like lang fortid å se tilbake på. På en annen side ble det i forrige kapittel vist til byene Narvik og Steinkjer, som i sine 25- og 50-årsjubileer rettet mye oppmerksomhet mot fortiden, lenger bakover enn den tiden byene hadde hatt bystatus. Det store fokuset på samtiden i Sandnes kan derfor sies å være et kjennetegn ved historiebruken i jubileet.

Som det ble pekt på i forhold til sangene og talene ved jubileet i 1910, var også prolog og taler i 1935 styrt av ulike formale prinsipper. I prologen ble Sandnes skildret på rim, den ble til en poetisk konstruksjon. Arbeidet og handelen utgjorde ”bypulsen”, industriens toner og takten fra arbeidslivet utgjorde ”arbeidslivets symfoni”. I talene ble byen fremstilt i et positivt lys, preget av feiringen og feststemningen som rådet under jubileet. Byens minnefellesskap og følelsen av at det fantes en byidentitet eller et byfellesskap, ble forsterket av denne måten å uttrykke seg på. At

Sandnessangen ble sunget uttallige ganger under jubileumsukene, var også med på å forsterke dette.

På tross av ulike ting som gikk galt under kronprinsparets besøk var nok også dette med på å styrke følelsen av byfelleskap. Kronprinsparets besøk var med på å underbygge oppfatningen av byen som vellykket. I tillegg var besøket med på å sette byen inn i en nasjonal kontekst. Det samme gjorde Norem i sin tale, da han sa at utstillingen viste et utsnitt av norsk produksjon.

4.4 Tiden etter jubileet

Jubileumsutstillingen ble avsluttet søndag 4. august. På mandagen skrev avisene at utstillingen hadde hatt rundt 80 000 besøkende, den hadde gitt et økonomisk overskudd til kommunen.²⁵² Formannen i underholdningskomiteen Martin O. Anfindsen sa til *Rogalands Avis* i et intervju gjort i tilknytning til 100-årsjubileet i 1960 at de hadde vært ”svinheldige”, både med tanke på værforhold, antall publikum og det økonomiske resultatet etter utstillingen i 1935.²⁵³ Etterpå ble noen av bygningene på utstillingsplassen stående, og ulike foreninger fikk bruke de til møter, trening og andre arrangementer. Det nevnte jærhuset hadde vært gevinst i utstillingslotteriet, og ble flyttet etter utstillingen.

I løpet av de to ukene ble oppslagene i avisene som handlet om jubileet færre og færre. De tre første dagene etter at det var avsluttet, ble det skrevet artikler som beskrev avslutningseremonien og oppsummerte de to ukene. Etter det ble det ikke skrevet noe om jubileet før filmen som hadde blitt tatt opp under utstillingsukene ble vist i november samme år. På samme tid gav Ola Aurenes ut boken ”Det eldste Sandnes”, mens helt på slutten av året fremstilte *Stavanger Aftenblad* jubileumsbyen i sin nyttårskavalkade. Her skal det handle om jubileets ringvirkninger, hvordan Aftenbladet fremstilte byen i sin nyttårskavalkade og til sist et eget avnitt om boken til Ola Aurenes.

²⁵² Stavanger Aftenblad og 1ste Mai, 05.08.1935

²⁵³ Rogalands Avis, 23.05.1960

4.4.1 Et vellykket arrangement med ringvirkninger

Hoved- eller utstillingskomiteen hadde sitt eneste møte i etterkant av jubileet, 17. januar 1936. Deretter ble saker som hadde sammenheng med jubileet og utstillingen behandlet på formannskapet sine møter. De andre komiteene hadde ingen møter etter jubileet. På utstillingskomiteens møte 17. januar ble det diskutert hvorvidt Alfred Bredahl, som hadde bygget scene og tatt seg av mye av underholdningen, hadde fulgt kontrakten han hadde skrevet under på. Det mente komiteen han ikke hadde gjort, og i tillegg hadde hans ”korrespondanse med underholdningskomiteens formann vært både uforskammet og uberettiget.”²⁵⁴ Dette var den eneste konflikten i tilknytning til jubileet som kom frem i arbeidet med de kommunale kildene i denne studien. Hele arrangementet ble sett på som svært vellykket. Selv om det ble brukt mer penger enn planlagt²⁵⁵, endte det med overskudd til kommunen.²⁵⁶

I tillegg til å være en økonomisk suksess for kommunen, ble det også pekt på at utstillingen hadde vært lønnsom på andre områder. Det hadde blitt drevet mye forretningsvirksomhet på utstillingsområdet, noe som var viktig for byen og distriktenes industri-, håndverk og landbruksproduksjon. Videre hadde utstillingen ført til flere kunder både på tog, busser og drosjer.²⁵⁷ Siste uken satte NSB opp ekstratog og hadde noen avganger med reduserte billettpriser.²⁵⁸

Utstillingen trakk til seg til seg besøkende fra flere steder, men ble også lagt merke til på andre måter utenfor byens grenser. På Deichmanske bibliotek i Oslo ble det laget en Sandnes-utstilling i minatyr. Den inneholdt produkter og fotografier fra byens industriproduksjon. Stoffer og garn fra ullvaren, keramikk fra ”Graveren” og sykler fra Øglænd sykkelfabrikk var blant tingene som ble vist frem.²⁵⁹ I møteboken til utstillingskomiteen kom det frem at det offentlige biblioteket i Bergen også ønsket å lage en Sandnesutstilling.²⁶⁰ Kildene fortalte ikke noe videre om denne utstillingen, så jeg kan ikke si det sikkert, men antar at den ble gjennomført. Forespørselen om å få lage utstilling viser uansett at jubileet i Sandnes i 1935 ble lagt merke til også i andre deler av landet. At åpningsermonien på sendt på landsdekkende radio bidrog også til dette.

²⁵⁴ Møtebok, utstillingskomitè 17.01.1936

²⁵⁵ Møtebok, Sandnes formannskap 15.07.1935

²⁵⁶ Møtebok, Sandnes formannskap 04.02.1936

²⁵⁷ Stavanger Aftenblad, 05.08.1935

²⁵⁸ Annonse Stavanger Aftenblad, 27.07.1935

²⁵⁹ Stavangeren, 18.07.1935

²⁶⁰ Møtebok, utstillingskomitè 31.05.1935

Under utstillingsukene ble det gjort filmopptak. Filmen ble første gang vist på Sandnes kino 4. november 1935. Etter det ble den vist i på flere kinoer rundt om i regionen. I tillegg til å vise klipp fra jubileumsutstillingen, ble det tatt med innslag fra to idrettstevner og 17. maifeiringen i byen i 1935. Den viste også klipp fra det daglige arbeidet i det offentlige styret i Sandnes på denne tiden, og *Stavanger Aftenblad* skrev: ”Efter filmen å dømme er det ingen grunn til å klage over det kommunale tempo her. Det er helt ut amerikansk, og vel så det.”²⁶¹ Da filmen ble vist i Egersund lørdag 17. november, førte den til at en begynte å forberede byjubileum der. Egersund hadde fått sine ladestedsrettigheter i 1789, og planla 150-årsjubileum i 1939. I sammenheng med visningen av Sandnes-filmen pekte *Stavanger Aftenblads* journalist i Egersund på at i en sammling mellom de to byene ville nok Egersund komme dårlig ut. Han skrev videre: ”Vi trenger å pynte litt på fasaden i disse årene før jubileet hvis vi skal komme på samme plan som vår naboby.”²⁶²

I *Stavanger Aftenblads* nyttårskavalkade ble Sandnes kommune og Høyland kommune fremstilt under ett, i artikkelen: ”1935: Et år i fremgang og vekst for Sandnes og Høyland”²⁶³, men de to kommunene ble videre behandlet hver for seg i egne avsnitt med Sandnes først.

Underoverskriftene i denne artikkelen fortalte mye om hvilke oppfatninger en hadde av byen i 1935. ”Arbeidets by” het den første underoverskriften. I tilknytning til den ble jubileet beskrevet. Jubileets suksess med den store utstillingen, kronprinsparets besøk, de store besøkstallene og det økonomiske overskuddet ble fremhevet. Det hadde ført til berettiget reklame for Sandnes, byen som ifølge avisen ikke hadde vært så kjent tidligere. Videre var det utviklingen i Sandnes det siste året som ble beskrevet.

Først ble forholdene for teglverkene og potteriene beskrevet. Selv om dette var en viktig industri også i 30-årene, så var det flere andre industribransjer som hadde større omsetning og flere ansatte i Sandnes på denne tiden. I 1930 hadde både ullvare- trevare, hermetikk og jernvareindustrien flere ansatte.²⁶⁴ Grunnen til at denne industrien ble presentert først i artikkelen, og også ble viet så mye oppmerksomhet i de andre fremstillingene som har blitt trukket frem her, var nok at den ble sett på som en viktig del av byens fortid. Teglverkene og potteriene var en del av det som kan kalles byidentiteten, og kan knyttes til minnefellesskapet i

²⁶¹ Stavanger Aftenblad, 05.11.1935

²⁶² Stavanger Aftenblad, 19.11.1935

²⁶³ Stavanger Aftenblad, 31.12.1935

²⁶⁴ Johannessen, 1988: tabell s.99

byen. Det var en industri som hadde lange tradisjoner, den bidrog til en følelse av kontinuitet i byens utvikling. Samtidig var denne industrien fremdeles en viktig del av byen, noe som innbyggerne kjente, noe konkret i deres hverdag.

Den neste industrien som ble gjennomgått var nok en av de største i Sandnes i 1935, nemlig ullvareindustrien.²⁶⁵ Deretter var det Øglænd sykkelfabrikk som ble beskrevet, en bedrift som hadde en enorm vekst i denne tiden. Den nye sykkefabrikken som hadde blitt bygget i 1934, viste seg å være for liten allerede i 1935. Da stod fabrikken for 2/3 av all sykkelproduksjon i Norge.²⁶⁶ Videre gikk avisen inn på flere av bedriftene i Sandnes og kommunens prosjekter der elektrisitetsverket og vannverket ble fremhevet som viktige. Det ble oppgitt ligningsresultat, nevnt flere losjer i byen som også feiret jubileum i 1935, og til sist ble Lars Øglænd som hadde fullført sitt fjortende år som ordfører fremhevet. Øglænd hadde trukket seg som ordførerkandidat ved valget høsten 1935, så fra 1936 overtok G. Rasmussen ordførerposten i Sandnes.²⁶⁷ Lars Øglænd sitt navn ”er for alle tider med heder skrevet inn i Sandnes bys historie” skrev avisen.²⁶⁸ *Stavanger Aftenblad* viste med denne nyttårskavalkaden hvilke oppfatninger en hadde av byen i 1935. Nå skal det handle om en litt annerledes fremstilling av byen som ble gitt i en bok som kom ut høsten 1935.

4.4.2 ”Det eldste Sandnes”

Boken ”Det eldste Sandnes” ble utgitt på høsten 1935. Den var skrevet av Ola Aurenes, som var lokalhistoriker og slektgransker. Jonassen omtalte boken som en jubileumsbok for 75-årsjubileet på samme måte som M.A Grude sin bok var det for 50-årsjubileet.²⁶⁹ Forskjellen på disse var at Aurenes sin bok ble skrevet og gitt ut på eget initiativ, mens det var formannskapet i Sandnes som bestemte at Grude sin bok skulle skrives og utgis. Aurenes sin bok var liten både i sideantall og format. Den ble i *Iste Mai* beskrevet som ”en liten morsom bok på 136 sider”, og ”Som et meget fortjenstfull apropos til 75-årsjubileet i Sandnes”.²⁷⁰ Boken var i motsetning til Grudes bok i 1910 ikke en del av den offisielle historiebruken i Sandnes i 1935. Den må likevel nevnes her,

²⁶⁵ Johannessen, 1988: tabell s.99 viser at antallet sysselsatte i ullvare/konfeksjonsindustrien i Sandnes var det høyeste antallet i både 1930 og 1939/1940.

²⁶⁶ Johannessen, 1988: s.100

²⁶⁷ Jonassen, 1965: s.701

²⁶⁸ Stavanger Aftenblad, 31.12.1935

²⁶⁹ Jonassen, 1965: s.9

²⁷⁰ Iste Mai, 13.12.1935

fordi den var en av få historiebøker om Sandnes i denne tiden og kan dermed også ha vært med på å påvirke minnefellesskapet i byen. Det var avisen *Stavangeren* som trykket boken som en på høsten 1935.²⁷¹ I tillegg inneholdt boken fortellinger om Sandnes fortid som skilte seg fra de andre fortellingene som har blitt trukket frem i denne fremstillingen.

Aurenes hevdet at Sandnes ikke var 75 år gammel, men at byens historie kunne trekkes nesten 300 år bakover i tid. Derfor var det viktig at en også kjente til og mintes byens første utvikling, ikke bare i jubileumsåret, men også i fremtiden.²⁷² Det var grunnen til at Aurenes skrev boken om ”det eldste Sandnes” i 1935. Boken hans var sterkt individorientert og kan betegnes som historiefremstillingen i denne analysen som bar sterkest preg av å være mikrohistorie. Aurenes presenterte alle som hadde befolket byens område så langt tilbake som det fantes opplysninger om det. Han startet med de første strandsitterne, som en hadde opplysninger om fra manntall fra 1665. Deretter fortsatte han sine beskrivelser av folk og bebyggelse i området frem til starten av 1800-tallet.

Boken hans inneholdt mange ulike små fortellinger. Aurenes skrev blant annet om drikkfeldige prester og kjærlighetshistorier.²⁷³ Det var nok slike fortellinger som gjorde at *Iste Mai* skrev det var en morsom bok. Men Aurenes tok også med fortellinger om de mange sykdommer og pestutbrudd som hadde rammet strandstedet.²⁷⁴ Han skildret de første forsøkene på å starte leirverk i byen, som ikke var så vellykket, men likevel måtte ses på som grunnlaget for den senere utviklingen. I den beskrivelsen gikk han fremover og utover det tidsrommet boken hans i hovedsak handlet om:

*Det var andre menn som skulde komme til å føre teglverks- og potteindustrien i Sandnes frem til den store betydning den fikk for Sandnes utvikling til by, og når denne utviklings historie skal skrives er det Tjøl Larsen, Ole Idland og Simon Asbjørnsen og hans etterkommer som trer i forgrunnen.*²⁷⁵

²⁷¹ Stavangeren, 01.10.1935

²⁷² Aurenes, 1935: s.3-4

²⁷³ Aurenes, 1935: Bla. s.115 og s.122

²⁷⁴ Aurenes, 1935: s.10

²⁷⁵ Aurenes, 1935: s.50

Aurenes viste også hvordan utenrikspolitiske forhold hadde påvirket stedet. Blant annet de som ”en kortsynt monark i 1700 slapp løs”.²⁷⁶ Noe som i ettertid blitt kalt ”den store nordiske krig”. Den kortsynte monarken Aurenes siktet til, var kanskje Karl 12. som var konge i Sverige i denne tiden. Han førte en aggressiv utenrikspolitikk som var med på å utløse krigen.²⁷⁷ I denne krigen var det seks personer fra Sandnes som ble kalt inn til forsvaret. Aurenes sine små fortellinger var dermed en del av de større fortellingene. Dette eksemplet knyttet lille Sandnes til det storpolitiske spillet i Europa. Aurenes presenterte i sin bok et utvidet perspektiv på Sandnes sin fortid både ved å gå lenger bakover i tid, og knytte det som skjedde i byen til en større kontekst. Dette gjorde hans historiefremstilling ulik mange av de andre fremstillingene som har blitt analysert her. Samtidig har vi sett at han i likhet med de trakk frem teglverksindustrien, og viktige personer knyttet til denne. Dette gjorde han på bakgrunn av det han visste at utviklingen hadde ført til i ettertid.

4.2 Historiebruk i 1935

I jubileet i 1935 ble det uttrykt historiebruk av flere aktører og av større omfang enn i 1910. Her har planleggingen i formannskapet og komiteene, fremstillinger i avisene, ulike innslag på åpningsdagen og den offisielle festdagen, kronprinsparets besøk, utstillingskatalogene, og ringvirkninger av jubileet etter det var ferdig, blitt analysert. Selv om innholdet i jubileet var mer omfangsrikt i 1935, var mange av de prosessuelle og strukturelle forutsetningne i historiekulturen på denne tiden de samme som i 1910. Avisene var en viktig informasjonskilde, og boken til M.A. Grude var det eneste historieverket en hadde frem til etter jubileet var over. I tillegg var det nye prosessuelle faktorer som spilte inn i 1935. Historiebruken nådde ut til langt flere mennesker, den ble uttrykt på andre arenaer enn i 1910. Det var en folkefest som var åpen for alle som kunne betale inngangsbillett. Fra scenen på utstillingplassen ble det holdt taler og underholdt mange tusen mennesker. Jubileet fikk sendetid i radio, som var et viktig medie i denne tiden.

Når det gjelder de strukturelle faktorene så var det fremdeles et ”øvre sjikt” av befolkningen i byen som hadde de politiske vervene og var kulturelle og økonomiske foregangsfigurer. Det var disse som uttrykte den offisielle historiebruken og gav innhold til minnefellesskapet. Men byen

²⁷⁶ Aurenes, 1935: s.20

²⁷⁷ Dyrvik, 2004: s.49

var inne i en god periode, den hadde opprettet flere og bedre velferdsordninger, skattene var lavere og velstanden hadde økt. Mange kunne nok glede seg over, og ta del i jubileumsfeiringen. I 1935 var det Venstre som satt med ordførerposten og sammen med *Høyre og Frisindedes parti* hadde de borgerlige et flertall av representanter i bystyret og i formannskapet. Selv om Arbeiderpartiet også hadde mange representanter i denne tiden, var det ikke store motsetninger i det politiske styret i byen. Sandnes Arbeiderparti skal ha vært moderate og stod ikke frem som et opposisjonsparti mot de borgerlige partiene på 1930-tallet, som det hadde gjort i byen på 1920-tallet.²⁷⁸ Venstre med Lars Øglænd dominerte politikken og Øglænd skal ha vært populær også blant arbeiderne, særlig på sykkelfabrikken.²⁷⁹ Lars Øglænd var et av flere eksempler på den nære tilknytning som fantes mellom det politiske livet og næringslivet i byen

Den politiske enigheten bidro nok til at historiefremstillingene av byen hos de ulike aktørene hadde svært mye til felles. Det ble trukket linjer lenger bakover i tid og byen ble knyttet mer sammen med Jæren enn det vi så i 1910. Selv om Arbeiderpartiavisen *Iste Mai* inneholdt noen fortellinger som skilte seg fra de andre, hadde også fremstillingene i avisene stort sett samme innhold. Fra 1910 tok de med seg Grude sin bok og Sandnessangen i sine artikler. Disse spilte også en viktig rolle i talene, prekenen og åpningsprologen.

4.2.1 Identitetsskapende og moralsk historiebruk

Sandnes skilte seg fra mange andre byer i Norge i denne tiden. Det var lav arbeidsledighet og stabil økonomi. Dette kan ha bidratt til å styrke byidentiten, både ved at innbyggerene kunne være stolte av byen sin, og at byen utgjorde noe eget, som skilte seg fra ”de andre”. Den identitetsskapende historiebruken kom til uttrykk blant annet ved å fremstille de gode tidene som noe fortjent, noe som hadde oppstått takket være innbyggernes spesielle egenskaper. I 1935 ble byen og innbyggerne i den tillagt mange av de samme egenskapene som ble trukket frem i 1910. Byen ble personifisert, egenskapene flid, arbeidsomhet og nøysomhet ble særlig beskrevet som et kjennetegn ved innbyggerne, og omtalt som gode og viktige verdier. I 1935 ble det at innbyggerne i Sandnes hadde en tradisjon for å være arbeidsomme og flittige sterkere knyttet til at de hadde fellesskapsfølelse. De ble beskrevet som demokratiske, og en gav inntrykk av at de arbeidet like mye for felleskapet som for seg selv. I Sandnes arbeidet disponenter og arbeidere

²⁷⁸ Johannessen, 1988: s.112-115

²⁷⁹ Johannessen, 1988: s.116

side om side ifølge Norem. Omfanget av jubileet i 1935, og de gode tidene i byens industri og handel, gjorde at den identitetsskapende historiebruken ble formulert med mer styrke og overbevisning enn i 1910. Sandnessangen som Nygaard skrev i 1910 ble syngt uttallige ganger på de ulike arrangementene under jubileumsukene. Dette var med på å bygge opp om oppfatningen av byen som en enhet, samtidig som det forsterket innholdet i minnefelleskapet. Mange av de samme virkemidlene som i sangen, fantes også i åpningsprologen som Anton Eide holdt i 1935. Han tilla byen egenskaper som ”koselig, lun som et smil”. Det som her har blitt omtalt som bypulsene utgjorde i prologen både ”takten” fra arbeidsplassene og den rikt ”pulserende” handelen.²⁸⁰ Å omtale Sandnes som ”arbeidets by” var et gjennomgående trekk ved historiebruken i 1935.

Et paradoks ved å fremheve nøysomheten som en egenskap ved byens innbyggere, kan knyttes til selve gjennomføringen av jubileet i 1935. Selv om det hele gikk med overskudd hadde formannskapet på budsjettet for 1935 og 1936 planlagt et forholdsvis stort underskudd på 15 000 kr for utstillingen.²⁸¹ Det ble også skrevet i innledningsordet til den ene utstillingkatalogen at:

*Man har ofret ganske betydelige beløp på å oppføre, pene og moderne bygninger for å skaffe plass til alle utstillerne. Likeledes har man ofret store beløp på have- og parkarrangement på utstillingsplassen*²⁸²

I 1935 ble det fokusert mye på Jæren sin betydning for byen. At den driftige og arbeidsomme jærbonde ble knyttet til byen, kan ses på som identitetsskapende historiebruk. Det ble underbygget av K.K. Kleppe som skrev at sandnesbuen og jærbuene hadde de samme røttene og Norem sin sammenligning av byen med en bondesønn som hadde arbeidet seg opp og frem. I tillegg inneholdt utstillingkatalogene fotografier med jærmotiver. Byens fortid ble med dette også trukket lenger bakover i tid. Kleppe sin artikkel trakk linjer helt tilbake til steinalderen. Han mente at jærbuens foretaksomhet og evner hadde vært et kjennetegn helt frem til samtiden, liknende formuleringer hadde også Schanche Jonassen i sin tale. Også Indrehus sin artikkel i utstillingkatalogen og Ola Aurennes sin bok bidro til et lengre tidsperspektiv på byens historie. Likevel kan en si at det var den nære fortiden og samtiden som ble mest fremhevet også i 1935.

²⁸⁰ Jmf. 4.3.1

²⁸¹ Møtebok, formannskapet 09.04.1935

²⁸² Utstillingkatalog 2, 1935: s.5

Den moralske historiebruken kan også knyttes til de nevnte egenskapene. Byens velstand i samtiden var et resultat av tidligere generasjoners arbeid. Vollsnes skrev: ”byens jevne, gode velstand er en flidens, arbeidets og nøisomhetens frukt.”²⁸³ I prologen ble sagt at dette var en gammel skikk som en hadde lært at møte følges. Kleppe skrev om J.A. Budde som ”maner jærbuen” ”til nye framstig og til ny dåd”, Vollsnes skrev om Ole Nilsen som grunnla landskjente ullvarefabrikker. Avisene trakk frem den arbeidsomme, produktive Emanuel Simonsen. Dette var forbilder innbyggerne i byen i 1935 kunne lære av.

4.2.2 Legitimerende historiebruk

Den klare uttrykte legitimerende historiebruken i 1935, var nok den som Lars Øglænd formulerte. Han hadde fokus på prosjekter som han selv hadde vært forkjemper for og fremhevet tiden da han selv hadde sittet med ordførerposten. Dette gjorde han for å få støtte for sin egen og bystyret i Sandnes sin politikk. Særlig fremhevet han viktigheten av utbyggingen av elektrisitetsverket, vannverket og kaien, som kommunen hadde brukt store ressurser på i starten av 1930-årene. Når Øglænd snakket om kommunens skoleutbygging understreket han at denne hadde gått gradvis, og dermed ikke kostet så mye som andre steder. Noe en kan tolke som et forsvar for å ikke ha brukt store ressurser på dette området. Ifølge Johannessen ble flere av kommunens institusjoner kritisert for å være dårlig organisert og lite effektive i 30-årene, blant annet trygdeordningene og brannvesenet.²⁸⁴ Kanskje var dette grunnen til at brannvesenet sin utvikling ikke ble fremhevet i 1935, på samme måte som i 1910.²⁸⁵

Fortellingene om byens fortid i jubileet i 1935 fremstilte ofte Sandnes som en by i jevn vekst uten kriser. Med ”stødige, sikre årtak” hadde utviklingen gått fremover. Tonstad sa i sin preken at byen hadde vokst frem tomme for tomme, jevnt og sikkert, og at det hadde lyktes å få nesten alle i arbeid. Norem beskrev byen som en by som ikke hadde opplevd store svingninger med sterk vekst for så å bli rammet av kriser og tilbakefall. Dette kan en stille spørsmål ved. Det ble nevnt innledningsvis i dette kapitlet at også Sandnes ble rammet av kriser i mellomkrigsårene. Arbeidsplasser ble nedlagt og butikker i byen måtte stenge. Dette førte til opprør og

²⁸³ Jmf. 4.3.2

²⁸⁴ Johannessen, 1988: s.96

²⁸⁵ Jmf. Kap. 3

demonstrasjoner blant arbeidere også i Sandnes.²⁸⁶ Tiden fra ca. 1901 til 1905 har også blitt beskrevet som en tid med krise i byen. I denne perioden opplevde en i byen at flere trengte fattigstøtte og at befolkningstallet sank.²⁸⁷ Dette var sider ved byens fortid som ikke ble tatt med i historiefremstillingene ved jubileet i 1935. Det politiske styret i Sandnes hadde helt fra partisystemet ble innført, vært dominert av de borgerlige partiene med Avholdspartiet og senere Venstre som de ledende. Ved å fremstille byens vekst som jevn og sikker, og som en by uten kriser, ble det politiske styret også rost. Det ble også vektlagt at det var de styrende ”de som satt med årene”, som kunne ta mye av æren for byens jevne vekst, utvikling, og samtidens gode tider.

Egenskapene, arbeidsomhet, flid og nøysomhet som beskrivende for fortiden og samtidens sandnesbuer, kan også knyttes til den legitimerende historiebruken i 1935. Det fantes fremdels et behov for å forsvare de lave lønningene og de høye skattene som hadde vært vanlig i byen tidligere. Og selv om arbeiderne i Sandnes i 1930-årene var bedre stilt enn arbeidere ellers i landet, med sikrere jobber og flere materielle goder, var dette også en tid da lønnsforskjellene mellom de ulike samfunnsgruppene i byen steg. Det ”øvre sjiktet” sikret seg store gevinster fra byens fremgang. Johannessen satte opp et regnestykke på dette for 1937, et år da Lars Øglænd skal ha tjent 285 100 kroner, mens de som arbeidet på sykkelfabrikken hans tjente mellom 2500 og 3000 kroner.²⁸⁸

Som i 1910, var det også i 1935 både kommunepolitikken og forholdene i industrien den legitimerende historiebruken forsvarte. Koblingen mellom politikk og næringsliv i byen var som vi har sett sterk i 1935. Beslutningen i formannskapet om å arrangere en slik utstilling som det ble, vitnet også om dette.

4.2.3 Modernistisk historiebruk

Den modernistiske historiebruken i 1935 kan knyttes til den store oppmerksomheten som ble viet samtiden i dette jubileet. Utstillingskomiteens formann uttalte at det ikke var komiteens oppgave å granske fortid og fremtid, men å gi et korrekt bilde av byen i 1935.²⁸⁹ Utstillingen skulle gi et bilde av hva Sandnes var i denne tiden. En by med en rik og allsidig industri. Samtiden ble også

²⁸⁶ Jonasen, 1965: s.487-488

²⁸⁷ Johannessen, 1988: s.18, og jmf. 3.5.2

²⁸⁸ Johannessen, 1988: s.104

²⁸⁹ Jmf. 4.3.1

satt i et motsetningsforhold til fortiden. I utstillingskatalogen ble det skrevet at ”nutidens mennesker stiller langt større fordringer enn de gjorde for 75 år siden.” Intervjuene med, og talene til Lars Øglænd, var også med på å rette oppmersomheten under jubileet mot samtiden. Han fremhevet de moderniseringstiltakene som hadde blitt gjort av kommunen de siste årene. Fylkesmann Norem trakk også frem hendelser som kunne knyttes til de siste årene i byen. Han nevnte blant annet den økende biltrafikken som viktig forutsetning for byens utvikling. Dette kan knyttes til det som i teorikapitlet ble kalt en ”omfavelse” av nåtiden.

Ønsker om, og tro på videre vekst og fremskritt var også en del av den modernistiske historiebruken i jubileet. I prologen ble innbyggerne i byen i 1935 fremstilt som moderne mennesker, ved at de hadde ”lydhør sans for tidens krav”.²⁹⁰ Jonassen nevnte den nye generasjons ”djerpe ekspansjonslyst”. Selv om byens vekst ble som vi har sett fremstilt som jevn, hevdet *Vestlandets Avis* at det også hadde vært en rask utvikling, som var preget av en gammel tradisjon i byen: ”ekspansjonstrang, raskt arbeidstempo og allsidighet”, og i *Iste Mai* ble Sandnes beskrevet som ”byen med framdrift og evne”.²⁹¹ I dette lå også beskrivelser av det Stugu kalte ”Gründarsyn på historia”. Innbyggerne i byen ble i utstillingskatalogen sammenlignet med jærbuen som hadde ”vilje og evne til å finna ny vegar”, og byens vekst ble i avisene fremstilt som ”initiativets og troens eventyr”. Nytenkning og pågangsmot ble fremhevet som viktige verdier.

Mange av fortellingene om fortiden som ble uttrykt i 1935 inneholdt hendelser som hadde vært viktige for å bringe byen dit den hadde kommet i 1935, som fremdeles var en del av byen i samtiden, og som gav håp om videre vekst og fremgang. Her var fremstillingen av utviklingen i industrien viktig, mens fortellingen om sildesalting ikke var det. Dette gjorde at troen på at en var på vei mot en enda bedre fremtid også kom til syne, en satset på videre utvikling og vekst på de områdene som ble fremhevet. Lars Øglænd ville ikke uttale fremtidsutsiktene fordi det lett kunne få karakter av skryt.

²⁹⁰ Jmf. 4.3.1

²⁹¹ Jmf. 4.2.2

Kapittel 5: Sammendrag og perspektiver

5.1 Oppsummering

Den største forskjellen mellom de to jubileene som her har blitt analysert kan sies å være omfanget. I 1910 ble det arrangert middag med omtrent 150 gjester, mens i 1935 hadde jubileumsutstillingen rundt 80 000 besøkende. Førstnevnte ble gjennomført i løpet av en dag, og sistnevnte pågikk i to uker. De to jubileene var dermed svært forskjellige både med tanke på antall mennesker som deltok og dager de foregikk. I 1910 ble det formulert en historiebruk som en i 1935 bygge videre på. Til nå har de to jubileene blitt presentert hver for seg, med unntak av noen tilbakeblikk på jubileet i 1910 i behandlingen av jubileet i 1935. I dette avsluttende kapitlet handler det om begge jubileene. Her kommer først en kort oppsummering av jubileenes innhold og historiebruk. Deretter blir jubileene sett på i lys av epoketeoriene, og videre litt om hvordan de kan ha bidratt til minnefellesskapet i Sandnes. Alle disse tre delkapitlene er med på å trekke ut de viktigste svarene på problemstillingen i denne studien: ”Hva var innholdet i historiebruken ved byjubileene i Sandnes i 1910 og 1935? Hvilke verdier og holdninger uttrykte den, og hvilke motiver og funksjoner kan knyttes til denne historiebruken?”²⁹² Til slutt kommer en avslutning med noen perspektiver.

I 1910 planla formannskapet i Sandnes feiringen av byens 50-årsjubileum i løpet av en uke. Feiringen ble lagt til 14. april, som var datoen da kongen hadde skrevet under loven om ladestedrettigheter i 1860. Den viktigste hendelsen under feiringen var festmiddagen som ble arrangert for omtrent 150 inviterte gjester. I tillegg ble det gitt en ekstra bevilgning til fattigården, skolene hadde fri, det var korpsmusikk i gatene og det fra havnen hørtes en saluttt fra damskipet ”Sandnes”. I planleggingsfasen bestemte formannskapet at det skulle gis ut et historieverk. Oppdraget med å skrive dette gikk til M.A. Grude som på imponerede vis klarte å skrive en detaljrik og omfattende bok på syv måneder. Den kom ut i november 1910.

I 1935 var det byens 75-årsjubileum som ble feiret. Også da spilte formannskapet en viktig rolle i planleggingen, men det ble i tillegg utnevnt en hovedkomité og flere underkomiteer som tok seg av ulike sider ved jubileet. Det ble arrangert jubileumsutstilling på sommeren fra 21. juli til 4. august. I forkant av utstillingen ble et stort område i Vågen bygget om til fest- og utstillingsplass.

²⁹² Jmf. 1.2

Kommunen brukte store ressurser på dette arbeidet, og det skapte mye aktivitet i byen. Blant de 99 utstillerne var det i hovedsak bedrifter knyttet til byen og nærliggende områders industri, handel og landbruk som var representert. I løpet av de to ukene ble det satt opp mye underholdning for publikum. På kveldene ble det satt opp en revy laget til jubileet, i tillegg var det orkestermusikk og dans. Det var også et eget tivoliområde, det ble arrangert bilturer til andre steder i regionen, flyselskapet Widerøe tilbød flyturer fra fjorden like utenfor utstillingområdet, og det ble holdt lotteri med store premier. Det ble gjennomført ulike temadager, håndverkerdag, barnedag, kjøpmannstevne, husmordag og landbruksdag. På åpningsdagen var det festgudstjeneste i kirken fulgt av taler og underholdning fra scenen på utstillingområdet etterpå. Tirsdag 23. juli ble betegnet som kommunens festdag, da ble det arrangert festmiddag for inviterte i Godtemplarlokalet. På mandagen uken etter var kronprinsparet på besøk. Det var den dagen som hadde flest besøkende. Jubileet ble avsluttet med korpskonsert, en siste revyforestilling, dans og fyrverkeri ved midnatt søndag 4. august. I etterkant ble det laget film om byen, og Ola Aurennes skrev boken ”det eldste Sandnes”.

I forkant av begge jubileene ble det skrevet artikler om byens fortid i avisene. Der ble byens vekst og fremgang vist ved å vise til økning i tall knyttet til blant annet befolkningsvekst, byens økonomi og salg av frimerker. Avisene var svært personfokuserte og hadde opplister av de som ble sett på som viktige personer i byens fortid. Det var i hovedsak personer som hadde tatt del i det politiske styret i kommunen, samt personer som var knyttet til industrien og handelen i byen. Hendelsene i byens fortid som ble trukket frem av avisene handlet også om tiltak som kommunen hadde satt i gang og etableringer og vekst innen byens industri og handel. I 1935 ble enkelte sider ved byen beskrevet i egne artikler. Dette gjaldt særlig leireindustrien.

I begge jubileene ble det fremhevet at henholdsvis 50 år og 75 år var en kort periode i en bys liv, og at Sandnes derfor var en ny by. Dette ble understreket av stor vektlegging på samtiden. I tillegg ble fortiden sammenlignet og satt opp mot nyvinninger og kjennetegn ved byen i 1910 og 1935, som ble sett på som en bedre tid enn ”gamle dager.” De fortellingene om fortiden som ble formulert under jubileene handlet først og fremst om byens utvikling i de siste 50 eller 75 årene. Det ble trukket linjer fra tiden da byen fikk ladestedsrettigheter til situasjonen i samtiden og videre ble det skissert fremtidsforventninger. Det var den nære fortiden som ble beskrevet. Det var små fortellinger om personer og hendelser i byen som ble trukket frem. Byen ble også satt inn i en nasjonal kontekst, de små fortellingene ble en del av en større fortelling. I Grude sin bok ble også utviklingen i byen knyttet til landbruket på Jæren, som også kan ses på som en større

kontekst for byens små fortellinger. Dette ble særlig vektlagt under jubileet i 1935. De tre prinsippene ved det narrative som Rüsen mente var viktige for å utvikle historiebevissthet, konkretisering, kontinuitet og kontekst var dermed til stede i historiebruken ved jubileene. Fortellingene om Sandnes som ble presentert kan ha gitt innhold til minnefellesskapet i byen.

Ved å sette historiebruken inn i historiebrukskategorier kan en si noe om hvilke verdier og holdninger den forsøkte å bygge opp om. Motivene bak en bestemt historiebruk er med på å styre dens funksjoner. En identitetsskapende historiebruk har som motiv å gi mennesker forankring. Det skaper tilhørighet til eksempelvis et sted ved å bygge opp om stedets minnefellesskap. Identitetsskapende historiebruk er knyttet til de eksistensielle spørsmålene i livet, hva som kjennetegner oss som mennesker, og hvordan vi skaper mening av det vi gjør. Moralsk historiebruk er nært tilknyttet identitetsskapende historiebruk. Den handler om at en kan bruke fortiden til å lære av, for å handle riktig i nåtiden. En legitimerende historiebruk er knyttet til det politiske området, og har som motiv å få mennesker til å støtte opp om bestemte aktører, grupper eller institusjoner i samfunnet. Modernistisk historiebruk legger stor vekt på nåtiden og fremtiden, den fremhever nytenkning og fremskritt som gode verdier.

I de to analyserte jubileene ble det uttrykt historiebruk som kan settes inn i alle de fire skisserte kategoriene. Den identitetsskapende historiebruken inneholdt fortellinger om selve byen og innbyggerne. Sandnes var en ung by, den hadde kort fortid. Dette ble vridd til noe positivt. I 1910 ble det pekt på at en på tross av byens korte fortid hadde hatt rask vekst. I 1935 ble byens vekst først og fremst fremstilt som jevn og stabil. Innbyggerne kunne i begge tilfeller være stolte av dette. Grunnene til byens vekst ble knyttet til egenskaper hos innbyggerne. De ble beskrevet som arbeidsomme, nøysomme og flittige. Dette var egenskaper som hadde tradisjoner bakover i byens fortid, som det var viktig å føre videre. Dermed kan de også knyttes til moralsk historiebruk. Sandnesinnbyggerne kunne lære av, og videreføre de tradisjonene som tidligere generasjoner hadde etablert.

Den legitimerende historiebruken var også knyttet til egenskapene flid, nøysomhet og arbeidsomhet. Grunnene til at disse ble fremhevet som gode og viktige verdier kan ha hatt sammenheng med forhold i Sandnes sin fortid som ikke ble uttrykt i historiebruken, noe som også kan kalles ikke-bruk av historie. Om en ser på arbeids- og levetilstandene til byens industriarbeidere, så var ikke disse alltid like gode. I 1890 tjente de mindre enn arbeiderne i både Stavanger og Egersund, og under krisetidene på begynnelsen av 1900-tallet var det mange som

mistet jobben og måtte leve av fattigstøtte. Ved å fremheve de nevnte egenskapene ble disse forholdene forsvart, eller legitimert. En annen side ved historiebruken som gjør at den kan bestemmes som legitimerende, var det store fokuset som ble rettet mot det som ble skildret som vellykkede kommunale tiltak. Prosjekter som skoleutbygging, vei- og kommunikasjonsutbygging og oppføring og utbygging av elektrisitetsverk, vannverk og kaien hadde krevd store ressurser, og ført til at kommunen måtte ta opp store lån. Ved å omtale dette som en del av byens positive utvikling, ble den politikken som hadde blitt ført, legitimert.

Det var også flere sider ved historiebruken som kan kategoriseres som modernistisk. De hendelsene i byens fortid som det ble lagt vekt på var ofte knyttet til nyskaping, utbygging og oppretting av nye institusjoner. Det var hendelser som ble sett på som fremskritt i byens utvikling. Befolkningsvekst ble også sett på som fremskritt. Avisene presenterte tall som viste dette. At det ble satt et skille mellom samtiden og fortiden kan også betegnes som modernistisk historiebruk. Det som ble sett på som dårlige forhold i fortiden, ble satt opp mot hvordan det var i henholdsvis 1910 og 1935. Selv om det bare handlet om en kort fortid, ble samtiden hevet over fortiden. Det ble blant annet skrevet i en avis i 1910 at: ”Vi nutidsmennesker kan i det hele tatt ikke skjønne hvorledes man dengang kunde greie sig.”

Historiefremstillingene ved jubileet i 1935 bygget videre på, og hadde mye av det samme innholdet som fremstillingene fra jubileet i 1910. I tillegg kom det noen nye fortellinger og perspektiver. Byens utvikling de 25 årene som hadde gått siden 1910-jubileet hadde stor plass i fremstillingene. Feiringen som hadde større omfang, inneholdt også flere fortellinger. Karen Thorsen trakk frem utvikling i byens boligforhold i sin tale under festmiddagen. Ola Aurenes trakk byens historie lenger bakover i tid med sin bok. I tillegg har det her blitt tatt med to fortellinger som ble skrevet i *Iste Mai* som skilte seg fra de typiske fremstillingene i jubileet. Innledningsvis og underveis har den historiebruken som har blitt analysert blitt betegnet som byens offisielle historiebruk. Artikkelen i *Iste Mai* lå nok litt på siden av denne, men de berørte også mange sider ved byen som var en del av den offisielle historiebruken.

Her har betegnelsen offisiell historiebruk blitt brukt vidt. Både avisenes fremstillinger, noen av sangene, talene og preknene, historiebøkene og ustillingskatalogene var forfattet av personer som ikke satt i byens politiske styre. Grunnene til at alt har blitt tatt med under denne betegnelsen ligger i flere forhold. Blant annet at Sandnes var et småbysamfunn, oversiktlig og med få innbyggere. De som utgjorde det ”øvre sjiktet” i byen, politikere, økonomiske og kulturelle

foregangsfigurer var en liten gruppe, og flere hadde tilknytning til mange ulike institusjoner. Det var disse som formulerte historiebruken ved jubileene. I tillegg hadde den historiebruken som har blitt analysert mye av det samme innholdet. Avisenes fremstillinger brøt ikke med de andre fremstillingene. Et siste forhold var at artiklene i utstillingskatalogene og boken til Grude ble skrevet etter initiativ fra byens formannskap.

5.2 Jubileene i lys av epoketeoriene

Det har i de foregående kapitlene blitt pekt på noen av de historiekulturelle faktorene i jubileene. I tillegg har det gjennom utvalget av de ulike hendelsene og de skriftlige fremstillingene som har blitt analysert blitt presentert et bilde av tiden det har handlet om. Det var en tid som skiller seg fra vår tid, nåtiden. Innbyggerne i Sandnes sin livsverden i 1910 og 1935 var nok svært ulik den vi har i dag. Mens det var korps og orkester som stod for de musikalske innslagene under jubileene, er det i skrivende stund rockebandet *Whitesnake* som står på scenen og underholder tusenvis av mennesker i Vågen i Sandnes.²⁹³ De høytidelige festmiddagene med taler og sanger for konge og fedreland er også eksempler på hvor ulik den tiden var i forhold til i dag. En måte å karakterisere denne tiden er å se jubileene i lys av epoketeoriene som ble presentert i kapittel 2.

Begge jubileene kan settes inn i Eriksen sin moderne-, eller John Gillis nasjonale epoke tidsmessig. Eriksen hadde ikke klare tidsskille, men hos Gillis strakk denne epoken seg fra den franske revolusjon til ca 1960.²⁹⁴ Ifølge Hobsbawm utgjorde den jubileumskulturen som oppstod i Europa fra 1870 til 1914 en del av nasjonsbyggingsprosessen som foregikk i denne tiden.²⁹⁵ Både Hobsbawm, Eriksen og Gillis la vekt på at det først og fremst var nasjonale jubileer som ble markert. Jubileene i Sandnes var ikke nasjonale jubileer. Likevel ble det lagt stor vekt på det nasjonale, og selv om det i hovedsak var små lokale fortellinger det handlet om, ble Sandnes satt inn i en større nasjonal sammenheng. Et viktig mål var å ”blive til ære for folk og land.”²⁹⁶ Under festmiddagene ble det som nevnt holdt taler og sunget for konge, Stortinget, regjering og fedreland. Den store oppslutningen under kronprinsparets besøk i 1935 viste også at de nasjonale verdiene var viktige i denne tiden. Dette kan knyttes til den identitetsskapende historiebruken.

²⁹³ Nettsiden til Sandnes Rock Fest: <http://www.sandnesrock.no>, 21.05.2009

²⁹⁴ Linderäng, 2005: s. 20

²⁹⁵ Hobsbawm, 1983

²⁹⁶ Vedlegg 1

Den epoken som Eriksen betegnet som den moderne og Gilles som den nasjonale, var en tid da det ble feiret mange byjubileer. Det finnes ikke noe oversikt over disse, de eksemplene som har blitt trukket frem i denne fremstillingen viser noen. Arbeidet med å finne disse eksemplene, og inntrykket mitt av kildene, er at det ble feiret mange byjubileer i denne tiden. På samme måte som de nasjonale jubileene i følge Hobsbawm var en del av nye staters legitimeringsgrunnlag, kan også byjubileer sies å bygge opp om et politisk styre. Her har kategorien legitimerende historiebruk blitt brukt for å avdekke hvordan den offisielle historiebruken i Sandnes var med på å styrke det politiske styret i byen.

Jubileene inneholdt ulike faktorer som Eriksen mente var betegnende for den moderne epoken. Dikotomien gammel og ny tid som var gjennomgående i begge jubileene, understreket hvordan det ble satt et sterkt skille mellom nåtiden og fortiden, altså ”Det gamle og det nye Sandnes.” Fortiden ble sett på som fundamentalt annerledes enn samtiden.²⁹⁷ I tillegg ble det lagt stor vekt på fremskrittet som Eriksen betegnet som epokens ”trobekjennelse”. Dette var en del av den modernistiske historiebruken i jubileene. Det er mange sider ved den moderne- eller nasjonale epoke som er med på å beskrive jubileene i Sandnes. De inneholdt også trekk som kjennetegner den epoken som kom etterpå. Det gjelder spesielt 75-årsjubileet i 1935. Det hadde mye til felles med beskrivelser av den jubileumskulturen mange mener rådet i senere tid, etterkrigsårene og frem til vår egen tid.

I nyere jubileumsforskning har det blitt fokusert på deltakernes opplevelser av ulike jubileumsfeiringer. Gjennom å delta aktivt på ulike arrangementer, få innblikk i de fortellingene om fortiden som blir fortalt, og knytte seg til det minnefelleskapet feiringen underbygger, blir erfaringene følelsesmessig forankret hos den enkelte deltaker. Dette har blitt betegnet som ”Feiring som kroppsleggjort erfaring.”²⁹⁸ Eriksen la vekt på at jubileene hadde satt den subjektive opplevelsen i sentrum, fått et festivalpreg, og kunne knyttes til massekultur. Johnstons begrep ”jubileumsindustri” som la vekt på det kommersielle aspektet var også med på å beskrive jubileer i den senere tid.

Alt det som her har blitt gjengitt kan også sies å beskrive jubileet i Sandnes i 1935. Selve utstillingen som viste hva som ble sett på som viktig ved byen og dens utvikling, var noe

²⁹⁷ Eriksen, 1999: s.19

²⁹⁸ Agedal og Brottveit, 2006: s.120

publikum aktivt tok del i ved å gå rundt og se. I tillegg kunne de oppleve de ulike arrangementene, som åpningsermonien med taler og musikk, og de ulike spesialdagene med foredrag. I tillegg ble Sandnessangen ofte sunget under arrangementene. De ulike musikalske innslagene, revy, andre underholdningsinnslag og tivoliet var med på å gjøre jubileet til massekultur og en subjektiv opplevelse. At utstillingen var en mønstring av næringslivet, og bestod av ulike bedrifter i og rundt Sandnes, gjorde også at jubileet kan knyttes til det kommersielle.

Jubileet i 1935 var som vi har sett mer mangfoldig enn jubileet i 1910, men selv om det kom frem flere fortellinger om fortiden i dette jubileet, hadde historiebruken mye av det samme innholdet. Johnstons beskrivelse av jubileumsindustrien handlet også om at de inneholdt ulike arrangement, museumsutstillinger, bøker og filmer som alle kunne bidra til nye perspektiver og revurdering av etablerte tradisjoner. Dette kan ikke sies å kjennetegne jubileet i Sandnes i 1935. Selv om det var et stort jubileum med mange ulike innslag, skilte det seg fra nåtidens byjubileer som gjerne blir markert gjennom hele jubileumsåret. Under 1000-årsjubileet i Trondheim i 1997 var det et mål å arrangere tusen ulike arrangementer.²⁹⁹ For Sandnes sitt 150-årsjubileum i 2010 planlegges det aktiviteter som skal gå gjennom hele året.³⁰⁰

5.3 Jubileenes bidrag til minnefellesskapet i Sandnes

Fortellingene om fortiden som ble formidlet under jubileene, kan ha vært med på å gi innhold til minnefellesskapet i Sandnes i denne tiden. Minnefellesskap er ikke statiske, de endrer seg over tid. De er knyttet til den enkeltes identitet, som her har blitt beskrevet som en av de komplekse og sammenvevde prosessene i mennesket, som igjen er knyttet til utvikling av historiebevissthet.³⁰¹ Minnefellesskap oppfattes derfor forskjellig fra person til person. Dermed er det umulig å kartlegge minnefellesskap, men ved å se på hvilke fortellinger som ble gjentatt under jubileene i Sandnes, kan en si noe om hva som kan ha vært innholdet i byens minnefellesskap. Hvilke hendelser kan ha blitt symboler for byens innbyggere, og hvorvidt det ble formulert noen patosformler er viktige spørsmål i dette delkapitlet.

²⁹⁹ Brandt, 1999: s.4

³⁰⁰ Nettutgaven Stavanger Aftenblad: <http://www.aftenbladet.no/lokalt/sandnes>, 25.05.2009

³⁰¹ Jmf. 2.3

Jubileer inneholder ulike fortellinger om eksempelvis en forenings, en bys eller et lands fortid. I planleggingsfasen for 1000-årsjubileet i Trondheim i 1997 foregikk det store diskusjoner om hvilken fortelling om fortiden det skulle legges vekt på. Thomas Brandt analyserte denne debatten og viste hvordan ulike grupper mente at Trondheim skulle fremstilles som henholdsvis ”vikinghovedstaden”, ”pilgrimsbyen” eller at en skulle knytte byen til Leiv Erikson.³⁰² Dette ble diskutert i forhold til begrepet byidentitet. Også i tilknytning til det kommende jubileet i Sandnes, er det formulert et mål om at jubileet skal ”skape stolthet og styrke identitetsfølelsen.”³⁰³ I 1910 og 1935 foregikk det ikke diskusjoner om hvilke fortellinger som skulle formidles og hva disse skulle bidra til. Diskusjonen rundt hvilken dag som skulles ses på som byens grunnleggingsdag i 1910, kan regnes som et unntak, men det var ikke en diskusjon knyttet til hvordan byen skulle oppfattes, snarere en diskusjon om hva som faktisk skjedde i den perioden strandstedet ble til et ladested og senere egen kommune og by. Datoen 14. april ble bestemt som byens fødselsdag, og den ble til et symbol for byen.

Det som kan trekkes ut som det viktigste kjennetegnet i fremstillingene av byen under jubileene, var fortellingen om Sandnes som ”arbeidets by.” Den gikk igjen i de fleste av uttrykkene som her har blitt analysert. Fjerde verset i Sandnessangen startet med: ”Arbeiderskare, du er vor tanke,/svigt ei ditt kald her i arbeidets by!”³⁰⁴ Sangen ble skrevet til jubileet i 1910, og ble gjengitt og sunget utallige ganger under jubileet i 1935. Fremstillingen av byen som ”arbeidets by” var knyttet til industrialiseringen, og det at Sandnes i 1910 og 1935 kunne betegnes som en fabrikk- eller industriby. I fremstillingene av fabrikkene og industrien i byen hadde leireindustrien, med teglverkene og potteriene, en stor rolle. Dette var en av byens første næringer, den hadde lange tradisjoner, samtidig som den fremdeles var en del av byens industri i 1910 og 1935. Den store vektleggingen av leiren gjør at denne også kan ses på som et symbol for byen. Fremstillingene av leiren inneholdt fortellinger både om nyskapning og pågangsmot hos de som etablerte og førte denne industrien fremover, samt fortellinger om den enkelte arbeider som med flid og stor arbeidsomhet også drev industrien fremover.

En annen side ved byen som ble gjentatt under jubileene, var byens forhold til landbruket på Jæren. Nygaard beskrev byen som ”porten til Jærens forjettede land” i Sandnessangen. I boken til

³⁰² Brandt, 1999: Oppsummering av debatten s. 151-159

³⁰³ Sandnes kommunes nettside: <http://www.sandnes.kommune.no>, 25.05.2009

³⁰⁴ Vedlegg 1

M.A. Grude ble både byens grunnlag, utvikling og fremtidsutsikter knyttet til landbruket på Jæren. Grude sin fremstilling bidro til at dette ble fremhevet i langt større grad under jubileumsfeiringen i 1935 enn i 1910. Byens forhold til Jæren inneholdt fortellinger som gikk langt tilbake i tid, der Sandnesbuen hadde sine røtter. De handlet om hvordan Jæren ved hjelp av hardt arbeid hadde blitt dyrket opp, og om hvordan byen hadde utviklet seg på grunn av varehandelen som dette førte til.

Begge formuleringene ”arbeidets by” og ”porten til Jærens forjettede land” inneholdt fortellinger om byen som mange kjente til, og kan dermed knyttes til begrepet patosformler.³⁰⁵ De to setningene kan også kalles ”språklige erindringsteder”. De var utgangspunkt for å reflektere over byens fortid. Innholdet i refleksjonen, det vil si de fortellingene som blir knyttet til patosformler er en del av minnefellesskaper og ikke noe statisk. De varierer fra person til person, samtidig som de endrer seg med tiden. Fortellingene som ble knyttet til formuleringene fra Sandnes var ikke de samme i de to jubileene. Her er det kun de fortellingene som kom til uttrykk i den offisielle historiebruken som kan belyses. De gode tidene i 1935 bidro nok til at fortellingen om Sandnes som ”arbeidets by” ble fortalt med enda større stolthet enn tidligere. Dette var et typisk trekk ved byen som hadde gjort at den hadde hatt en jevn og stabil vekst som andre kunne lære av. Feiringen i 1935 ble sett på som fortjent, og kommunen brukte store ressurser på denne. I 1910 handlet det mer om hvordan en by som ikke hadde noe, hadde klart å arbeide seg fremover på tross av manglende forutsetninger.

5.4 Avslutning og perspektiver

I denne studien har jeg sett på byjubileene i Sandnes i 1910 og 1935. Det har blitt gjennomgått hva som skjedde før, under og etter begge jubileene, og innholdet i historiebruken har blitt analysert. Ved å knytte dette opp mot teorier innen historiedidaktikk, historiebruk, jubileums- og minneforskning, kan en si noe om hvilke motiver og funksjoner som kan knyttes til denne historiebruken. De kategoriene som har blitt brukt for å vise dette i denne analysen er identitetsskapende, moralsk, legitimerende og modernistisk historiebruk.

En historiebruksanalyse handler om ”menneskers møter med fortiden” som er en definisjon på historiedidaktikk. Den kan gi oss innblikk i hvordan mennesker skaper mening, hvilke

³⁰⁵ Jmf. 3.2.2

oppfatninger, holdninger og verdisyn som råder i en gitt tid eller på et bestemt sted. En måte å analysere dette er gjennom å se på jubileer. Her har det blitt referert til noen andre studier av byjubileer i Norge. Store nasjonale jubileer har også blitt studert. Jubileer kan betraktes som et nytt forskningsfelt både i Europa og USA den siste tiden.³⁰⁶ Jubileer tjener som et fruktbart utgangspunkt om en vil studere historiebruk på et bestemt sted eller i en tidsperiode. Siden det er et nytt forskningsfelt finnes det utalige prosjekter i tilknytning til dette som hadde fortjent videre forskning.

I dette arbeidet har byen Sandnes blitt sett på fra en ny innfallsvinkel. Å analysere kildene til Sandnes fortid med historiedidaktiske ”briller” har vært med på å sette byen inn i et nytt lys. Et naturlig steg videre er å analysere byens senere jubileer i 1960 og 1985, og kan hende det forestående jubileet i 2010. Her er det jubileer som har vært studieområdet, men historibruksanalyser kan også gjennomføres på andre områder. For videre studier av Sandnes kunne kommunens monumenter, gatenavn, ulike festivaler og kulturminnevern vært utgangspunkt for en ny historiebruksanalyse.

Innledningsvis ble et utdrag fra en av Walter Benjamins historiefilosofiske teser sitert. Han får også det siste ordet i denne fremstillingen: ”Historien er gjenstand for en konstruksjon som ikke har sin plass i den homogene og tomme tid, men i en tid som er fylt av en nåtid.”³⁰⁷

³⁰⁶ Jensen, 1996: s.238

³⁰⁷ Benjamin, 1991: s.101, tese 14

Litteratur og kilder:

Anderson, Benedict, 1996: *Forestilte felleskap. Refleksjoner rundt nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Spartacus Forlag AS

Aronsson, Peter, 2004: *Historiebruk- att använda det förflutna*. Studentlitteratur

Aurenes, Ola, 1935: *Det eldste Sandnes*. Dagbladet Stavangerens trykkeri

Benjamin, Walter, 1991: *Kunstverket i reproduksjonsalderen*. Gyldendal.

Brandt, Thomas, 1999: "Da verden hadde fire hjørner". *Myter, historie og identitet rundt tusenårsjubileet i Trondheim i 1997*. Hovedfagsoppgave ved NTNU

Bøe, Jan Bjarne, 2006: *Å lese fortiden. Historiebruk og historiedidaktikk*. Høyskoleforlaget

Bøe, Jan Bjarne, 2002: *Bildene av fortiden. Historiedidaktikk og historiebevissthet*. Høyskoleforlaget.

Dyrvik, Ståle, 2004: *Norsk historie 1625-1814. Vegar til sjølvstende*. Det Norske Samlaget

Eriksen, Anne, 1999: *Historie, minne, myte*. Pax Forlag

Foss, Gunnar, 1997: "Heimstad, diktning og identitet" i Slettan, Dagfinn og Ola Svein Stugu (red), 1997: *Det nasjonale i det lokale, det lokale i det nasjonale*. Norges forskningsråd. KULTs skriftserie nr.92

Fremmedord, blå ordbok, 1999. Kunnskapsforlaget

Garborg, Arne, 2005: *Knudaheibrev*. Tekstrevidert utgåve med fotnotar og forklaringar. Time kommune

Grude, M.A., 1910: *Sandnæs historie, 1860-1910*. Ingvald Dahles bogtrykkeri

Halbwachs, Maurice, 1992: *On Collective Memory*. The University of Chicago Press

Hobsbawm, Eric, 1983: "Mass-Producing Traditions: Europe, 1870-1914" i: Hobsbawm, Eric og Terence Ranger (red.), 1983: *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press

Jensen, Bernard Eric, 1996: "Historieformidling og erindringspolitikk – i mindefesternes æra" i Jensen, Bernard Eric, Carsten Tage Nielsen og Torben Weinreich (red.), 1996: *Erindringens og glemselens politikk*. Roskilde Universitetsforlag

Jensen, Bernard Eric, Carsten Tage Nielsen og Torben Weinreich (red.), 1996: *Erindringens og glemselens politikk*. Roskilde Universitetsforlag

Jensen, Bernard Eric, 2006: *Historie-livsverden og fag*. Gyldendal Forlag. Danmark

- Johannessen, Dag (red.), 1988: *Hammar og gauk. Gjennom krise og strid til velstand og samarbeid*. Varmen Forlag
- Jonasen, Schanche J, 1965: *Sandnes gjennom 100 år*. Bind 1 og 2
- Jonasen, Schanche J, 1964: *Fortiden bygger fremtiden*. Sandnes
- Karlsson, Klas-Göran og Ulf Zander, 2009: *Historien är nu. En introduksjon til historiedidaktikken*. Studentlitteratur
- Kjeldstadli, Knut og Jan Eivind Myhre, 1995: *Oslo – spennings by. Oslohistorie*. Pax Forlag
- Kjeldstadli, Knut, 1996: "Et splittet samfunn, 1905-1935", i Helle, Knut (red.), 1996: *Aschehougs Norgeshistorie*. Bind 10. Aschehoug.
- Kjeldstadli, Knut, 1999: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Universitetsforlaget
- Lapin, Ernst, 2007: "Sandnessangens far, en stridbar kar – lærer L.O. Nygaard" i Jakobsen, Stein Rune (red.), 2007: *Sandnes Historie- og Ættesogelag*. Årbok nr.10.
- Lavold, Oddvar, Tor Jan Ludvigsen, Kjell Rostrup, Jacob Soma, Stein Sægrov og Alf Axelsen (red.), 1979: *Sandnes. Fra trettiåra til i dag*. Dreyer Bok Stavanger.
- Lindaräng; Ingemar, 2005: *Ett jubileum i tiden. Birgittajubileet 2003 som historiebruk*. Tema kultur och samhälle. Skriftserie 2005:1. Linköping
- Lowenthal, David, 1997: *The Past is a Foreign Country*. Cambridge University Press
- Mauk, David C., 1997: *The Colony that Rose from the Sea. Norwegian Maritime Migration and Community in Brooklyn, 1850-1910*. University of Illinois
- Myhre, Jan Eivind, 2006: "Den eksplosive byutviklingen". I Helle, Knut, 2006: *Norsk byhistorie: urbanisering gjennom 1300 år*. Pax Forlag
- Niemi, Einar, 2006: "Identitet i historieforskningen – begrepsbruk og bevisstgjøring. En forskningshistorisk skisse." *Heimen 2-2006*.
- Rüsen, Jörn, 2005: *History: narration, interpretation, orientation*. Berghahn Books
- Simonsen, Sevald, Tor Jan Ludvigsen, Kjell Rostrup, Stein Sægrov, Halvor Pedersen og Alf Axelsen (red.), 1976: *Sandnes. Bilder fra gamle dager*. Dreyers Bok Stavanger
- Slettan, Dagfinn og Ola Svein Stugu (red), 1997: *Det nasjonale i det lokale, det lokale i det nasjonale*. Norges forskningsråd. KULTs skriftserie nr.92
- Stugu, Ola Svein, 1997: "Lokalhistoria og den nasjonale identiteten" i Slettan, Dagfinn og Ola Svein Stugu (red), 1997: *Det nasjonale i det lokale, det lokale i det nasjonale*. Norges forskningsråd. KULTs skriftserie nr.92

Stugu, Ola Svein, 2008: *Historie i bruk*. Det Norske Samlaget

Warring, Anette, 1996: "Kollektiv erindring – et brukbart begreb?", i Jensen, Bernard Eric, Carsten Tage Nielsen og Torben Weinreich (red.), 1996: *Erindringens og glemselens politikk*. Roskilde Universitetsforlag

Warring, Anette, 2004: *Historie, magt og identitet*. Aarhus Universitetsforlag

Øglænd, Per, 2005: "Jonas Øglænd – fra krambu til konsern" i Braut, Anne Torunn m.fl. (red): *Sjå Jæren. Årbok for Jærmuseet 2005*.

Aagedal, Olaf og Ånund Brottveit, 2006: "Kunsten å jubilere" i *Nytt Norsk Tidsskrift*. Nr 2/2006

Aas, Steinar, 2006: *Ei byhistorie om Narvik 1902-1950 – eit refleksjonstillegg*.

Jubileumskrifter:

Halvorsen, L., 1916: *Haugesund i 50 aar*. Dreyers grafiske anstalt

Jubileumsutstillingen, Stavanger, 1925. Katalog, litt historikk, fortegnelse over utstillere m. m. Aktietrykkeriet i Stavanger.

Weigner, Rich., og B. Gootaa, 1907: *Ladestedet Stenkjær: historisk oversigt udgivet i anledning af Stenkjærs 50- aars jubilæum*. Stenkjær Avis forlag.

Grude, M.A., 1910: *Sandnæs historie, 1860-1910*. Ingvald Dahles bogtrykkeri

Utstillingskatalog 1, 1935:

Sandnes 1860-1935. 75-års Jubileumstutstilling. 21. juli – 4. august. Det Merkatile forlag. Oslo, 1935.

Utstillingskatalog 2, 1935:

Jubileumsutstillingen. Sandnes 21. juli – 4. august, 1935. Utstillingens katalog. Dahles trykkeri, Sandnes, 1935.

Informant:

Mari Idsø Fjelldal, elev ved Stangeland barneskole 1996.

Internett:

<http://www.aftenbladet.no>

<http://www.haugesund.kommune.no>

<http://www.sandnes.kommune.no>

<http://www.sandnesrock.no>

<http://www.snl.no>

Aviser:

Stavanger Aftenblad: årgangene 1910 og 1935, samt utgaven 23.07.1960

Stavangeren: årgang 1935

Vestlandsposten: årgang 1910

Vestlandets Avis: årgang 1935

Iste Mai: årgangene 1910 og 1935, senere *Rogalands avis*: utgaven 23.06.1960

Arkivmateriale:

Interkommunalt arkiv Rogaland:

Sandnes kommune, formannskap/borgermestersaker:

Møtebok 1909 – 1913

Møtebok 1934 - 1937

Byjubileet (div. komiteer) 1933 – 1959

Folketellinger SSB:

Tabell 3, Sandnes, 1900, 1910.

Vedlegg:

1. Sangene som ble skrevet til byjubileet i Sandnes i 1910. Hentet fra: Grude, M.A., 1910: *Sandnæs historie, 1860-1910*. Ingvald Dahles bogtrykkeri: s. 363-373

Vedlegg 1:

Sangene som ble skrevet til byjubileet i Sandnes i 1910.

Sang 1

Tekst: Tveteraas:

Saa bred en plads ved den lune bugt,
hvor klippen speiler sin pande,
og eng ager kan grønnes smugt,
du fik ved solrige strande.
Tæt ind til Jærens hjerte lagt
med åben vei mod det fjerne –
Det var din fremgangs sikre vagt,
det var din lykkestjerne.

Hvor bølgen kløves av høireist stavn,
saa skuden skjælver og stønner,
i storm på langferd mod fjerne havn,
der ferdes kjekt dine sønner.
Og hjemmets dont du glemte ei,
den bar i tider trange,
og jevnt og støtt den baned vei
mod seierens sol og sange.

Fabrik og verksted fra dag til dag
skjød modig frem for dit øie,
og livet banker med sikre slag
og lønner arbeidets møie.
Med vilje rank du veien brød
for industriens gaver.
Ja selv av jordens dunkle skjød
din rigdom frem du graver.

Nu femti aar er tilbagelagt –
dog tør ei hvilen dig finde.
I tro og tillid det er din agt
end større seire at vinde.
Og skrømmer under døgnets krav
Tidt haabets brystne buer –
med lydhør sans for tidens krav
du tryk dog fremad skuer

Saa blomstrede Sandnes fra slegt til slegt
og rigt udfolde sin evne!
Og i den Høiestes varetægt
mod lyse tider den stevne!
Vår fagre by, skyd friske skud
som vaarens bjerk i lier!
Dig følge held, dig signe Gud
paa dine fremtids stier.

Sang 2

Tekst: H.S. Bakke

Hvor Nordsjøens inderste arm er lukt
av gandalens lerete bakker,
der ligger vort Sandnes ved stranden smugt
og smiler saa vannlig og vakker.
:: Den ser mod Dalsnuten, brat og steil,
og møter sit billed i fjodens speil. ::

I attenaarhundred og tres vor by
fik rang blandt de andre i landet.
Og dengang vor stad eide bare ry
for sand, naar med leir den var blandet.
:: Men jevnt den vokste i femti aar
til større ry og til bedre kaar.::

Som Jæren har dyrket den brune hei
og vendt den gulende aker,
har Sandnes gjort leiren til næringsvei,
og af den skabt salgbare saker.
:: Og spør du hvad engang Sandnes var,
da svares der: "Gauker og panner, kar." ::

Med aarene gik ogsaa byen frem,
fabrikerne de blev saa mange.
De reiste sig jevnt, disse hundred hjem,
som nu utgjør "byen hin lange."
:: Stor fremgang skaptes i det øieblik
vi lys og kraft fra Sviland fik.::

Saa blomstre vort driftige Sandnes i
de kommende, strævsomme tider!
Lat vokse vor handel, vor industri
alt eftersom aarene lider!
:: Og nu skal femtiaarsbyen ha
et lenge leve! Et høit hurra! ::

Sang 3

Tekst: L.O. Nygaard:

Gjemt ligger byen lunt mellem bakker
inderst ved Gansfjordens lerete strand.
Er den end liten, saa er den dog vakker,
:: porten til Jærens forjættede land.::

Minder den har ei stolte og store,
nylig den vaaknet og meldte sig med,
smaat og beskjedent den tar kun tilorde,
:: kappes den vil kun i arbeidets fred. ::

Reiser sig "taarne," frugter av fliden
gror mellom bakkerne nøisomhets frø,
skal nok vort Sandnes kunne med tiden
:: by mange tusender arbeid og brød. ::

Arbeiderskare, du er vor tanke,
svigt ei dit kald her i arbeidets by!
Du i fra "verket," maskinen, bak skranke,
:: du er den mand, som gir stedet dets ry. ::

Freidig i sindet, haanden på verket
færdig til alt som er edelt og sandt,
fly i fra alt, som bær lavhetens merke,
:: ærlig og tro mot alt godt, som du fant! ::

Da skal vor by mellem græsklædde bakker,
hegnet og lunet paa lerbundet strand,
vokse sig fremad, bli stor og saa vakker,
:: blive til ære for folk og for land! ::